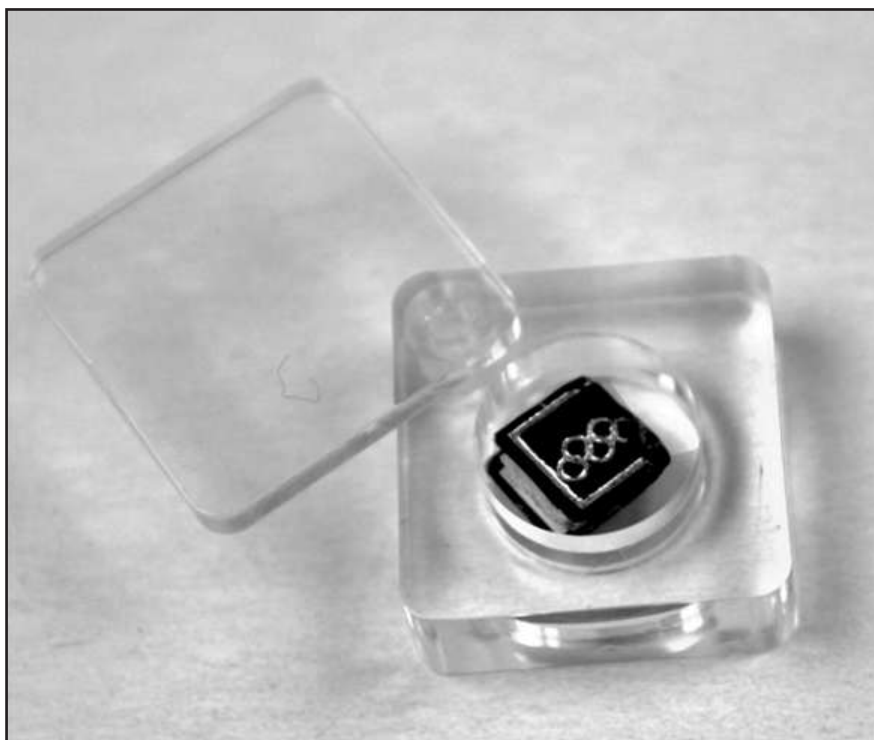


Доситејев врт
Годишњак Задужбине „Доситеј Обрадовић“





МН 199
Der Olympische Eid. – [München :
Waldmann & Pfitzner, 1972]. – 6 x 6 mm



МН 200
Das Vaterunser. – [München :
Waldmann & Pfitzner, 1959]. – 6 x 6 mm

Издавач
Задужбина „Доситеј Обрадовић“

Уредници:
Душан Иванић
Драгана Грбић
Драгана Вукићевић

Уредништво:
Марио Капалдо (Mario Capaldo), *Италија*
Марија Рита Лето (Maria Rita Leto), *Италија*
Роберт Ходел (Robert Hodel), *Немачка*
Мирослав Тимотијевић

Љиљана Бајић
Марија Бишоф
Александра Угреновић

Рецензенти
Маја Анђелковић
Драгана Вукићевић
Драгана Грбић
Душан Иванић
Томислав Јовановић
Снежана Милинковић
Снежана Милосављевић Милић
Јасна Стојановић
Марко Чудић

Захваљујемо се Народној библиотеци Србије
на уступљеној грађи из Каталога
Минијатура на зрну трашка Дејана Вукићевића.

Задужбина „Доситеј Обрадовић“

Доситејев врт

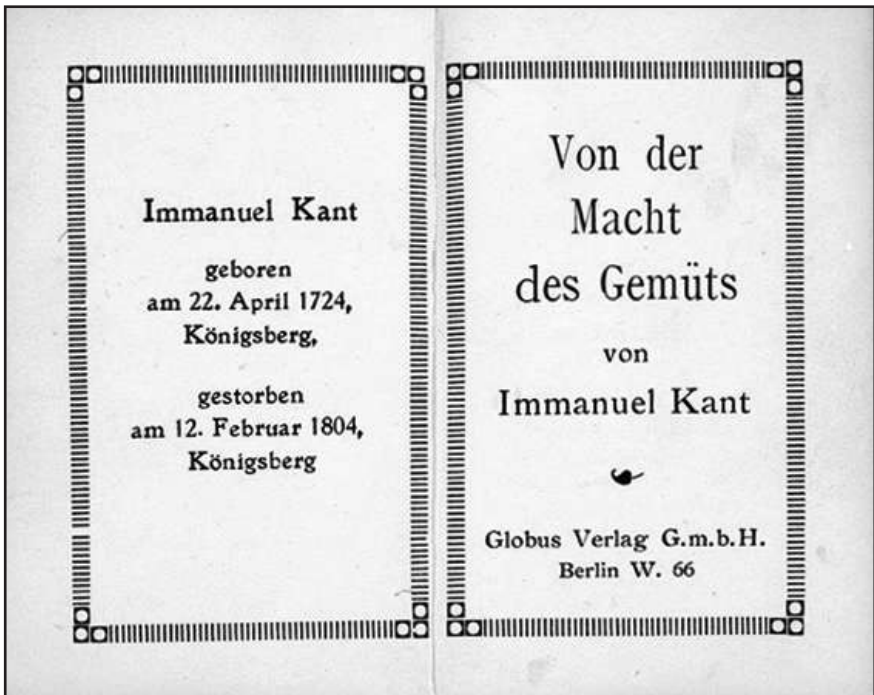
Годишњак

Задужбине „Доситеј Обрадовић“

Година IV

Број 4

Београд 2016



MH 52

Von der Macht des Gemüts / von Immanuel Kant. –
Berlin : Globus Verlag, [s. a.]. – 95 mm

Любезни
ХАРАЛАМПИЕ
здравствуи Христось воскрес.

Неку я чехати да проку две Године, за
одговорити Чловеку любезнику и прѣя-
телю, кахоноши нехи оѣнчаваю. Ясѣти бѣю,
нама ло прѣхтѣю твоега лѣсна, одлѣсаю;
да нисам судѣю за болю, чехати, да проке
време ллача и сѣшваня; време глада, и уви-
виханя едним словом, време великого
поса, кадѣ ласуи царствуе и нѣгова Се-
стра сочинца. Гра и хулусъ зѣлѣюм у
пранияю.

Ево време злѣшно и весело,
Кадѣ нам нѣе забранѣно Ело!
Евангелска царствуе Сявобода,
Сѣбѣзвѣвши ярамѣ сѣ человеческого рода
Давидъ пророкъ, у шимпане Свира
Нѣтъ пошъ више у трѣодѣ Недира.

Несинтѣоснарѣ

САДРЖАЈ

СТУДИЈЕ И ЧЛАНЦИ Век светлости

Александра М. Павловић, ДИДАКТИЧКА ПОЕЗИЈА ПРОСВЕТИТЕЉСТВА: ДОСИТЕЈ И ЊЕГОВИ СЛЕДБЕНИЦИ	15
Каталин Л. Хас-Фехер, МАЂАРСКО ПРОСВЕТИТЕЉСТВО	67
Анамарија Н. Мариновић, ОД АРКАДИЈЕ ДО САТИРЕ, ОД ПЛАТОНСКЕ ДО ЕРОТСКЕ ЉУБАВИ – МАНУЕЛ МАРИЈА БАРБОЗА ДУ БОКАЖ	91
Милеса Д. Стефановић, НЕШТО О ЛЕКСИЦИ У БЕСЕДАМА НА БЛАГОВЕСТИ ГАВРИЛА СТЕФАНОВИЋА ВЕНЦЛОВИЋА	107
Исидора Г. Бјелаковић, О ТРАНСКРИПЦИЈИ ПОЗДРАВА МОЈСЕЈУ ПУТНИКУ З. ОРФЕЛИНА (1757)	125

ПРИЛОЗИ Ризница

НАГРАДА ДОСИТЕЈ ОБРАДОВИЋ ЗА ЖИВОТНО ДЕЛО	137
Љубивоје Ршумовић, ПРОЗБОР О РАШИ ПОПОВУ	139
Раша Попов, РАША ПОПОВ О СЕБИ	143
IN MEMORIAM ПРОФ. ДР МИРОСЛАВ ТИМОТИЈЕВИЋ (1950–2016)	145

Ехо

Дејан Р. Вукићевић, МИНИЈАТУРА НА ЗРНУ ГРАШКА.	155
--	-----

ПРИКАЗИ

Доситејеви читаоци

Драгана А. Грбић, ШЕСТ КЊИГА ЕДИЦИЈЕ „ЈЕЗИЧКА БАШТИНА“ МАТИЦЕ СРПСКЕ	163
Милан Р. Радуловић, ПОЕТСКО ЖИТИЈЕ И СЛУЖБА ДОСИТЕЈУ ОД МИРКА МАГАРАШЕВИЋА	171

ЛЕТОПИС ЗАДУЖБИНЕ „ДОСИТЕЈ ОБРАДОВИЋ“

ИЗДАВАЧКА ДЕЛАТНОСТ ЗАДУЖБИНЕ „ДОСИТЕЈ ОБРАДОВИЋ“	181
ЛЕТОПИС ЗАДУЖБИНЕ „ДОСИТЕЈ ОБРАДОВИЋ“	183
УПУТСТВО АУТОРИМА ЗА ПРИПРЕМУ РУКОПИСА	193

DOSITEJ GARDEN – ANNUAL OF
„DOSITEJ OBRADOVIĆ“ ENDOWMENT
CONTENTS

STUDIES
Age of Enlightenment

Aleksandra M. Pavlović, DIDACTIC POETRY OF DOSITEJ OBRADOVIĆ AND HIS FOLLOWERS.....	15
Katalin L. Has-Feher, HUNGARIAN ENLIGHTENMENT.....	67
Anamarija N. Marinović, FROM ARCADIA TO SATIRE, FROM PLATONIC TO EROTIC LOVE, MANOEL MARIA BARBOSA DU BOCAGE.....	91
Milesa D. Stefanović-Banović, SOMETHING ABOUT LEXICON IN ORATIONS ON ANNUNCIATION BY GAVRIL STEFANOVIĆ VENCLOVIĆ..	107
Isidora G. Bjelaković, ON THE TRANSCRIPTION OF ZAHARIJA ORFELIN'S GREETING TO MOJSEJ PUTNIK (1757)	125

CONTRIBUTIONS
Treasury

AWARD „DOSITEJ OBRADOVIĆ“ FOR LIFETIME ACHIEVEMENT.....	137
Ljubivoje Ršumović, A FEW WORDS ABOUT RAŠA POPOV	139
Raša Popov, RAŠA POPOV ABOUT HIMSELF.....	143
IN MEMORIAM – PROFESSOR MIROSLAV TIMOTIJEVIĆ....	145

Echo

Dejan R. Vukićević, MINATURE BOOKS AND THE PEA	155
---	-----

REVIEWS

Dositej's Readers

Dragana Grbić, SIX BOOKS OF THE "LANGUAGE HERITAGE" EDITION PUBLISHED BY MATICA SRPSKA	163
Milan R. Radulović, THE POETIC HAGIOGRAPHY AND SERMON IN VERSE IN HONOUR OF DOSITEJ BY MIRKO MAGARAŠEVIĆ.....	171

CHRONICLE OF „DOSITEJ OBRADOVIĆ” ENDOWMENT

PUBLISHING ACTIVITIES OF „DOSITEJ OBRADOVIĆ” ENDOWMENT.....	181
CHRONICLE OF „DOSITEJ OBRADOVIĆ” ENDOWMENT	183
INSTRUCTIONS TO AUTHORS.....	193

Студије и чланци

ВЕК СВЕТОСТИ

COLLECTION POU CET

DICTIONNAIRE
français-allemand

P A R

M. C. ZIMMERMANN

Professeur d'allemand



A. HATIER, ÉDITEUR

8, rue d'Assas, PARIS

МН 206

Dictionnaire français-allemand / par

M. C. Zimmermann. — Paris : A. Hatier, [s. a.]. — 52 mm

Александра М. Павловић*
Универзитетска библиотека
„Светозар Марковић“ Београд
821.163.41:929 Обрадовић Д.
821.163.41.09ПРОСВЕТИТЕЉСТВО

Оригиналан научан рад
Примљен: 20. 08. 2016.
Прихваћен: 21. 09. 2016.

ДИДАКТИЧКА ПОЕЗИЈА ПРОСВЕТИТЕЉСТВА: ДОСИТЕЈ И ЊЕГОВИ СЛЕДБЕНИЦИ

У раду се анализира присуство, као и особености и модификације конститутивних елемената класичног дидактичког модела у поезији Доситеја Обрадовића и његових следбеника. Закључује се о значајном броју дидактичких стихова, насталих често у потпуној реализацији класичног модела (Стојковић, Трлајић, Дошеновић, Боројевић), а у смени традиционалног стиха и мотива „богословља у стиховима“ и нових мотивских преокупација, као и нових стихова које је донела поезија просвећености.

Кључне речи: просветитељство, дидактичка поезија, „богословље у стиховима“, „илузија учионице“, „мисионарска ургентност“, литерарна афилијација.

(...) славне душе, које су своју мудрост у поучитељне књиге уписале, благородно друштво, које наше душе на прво достојанство узвишава. Један ме учи, какви су обичаји даљни народа и дивности јестаства у даљнима овога света честима. Други ми открива јестаства тајне и води ме у његову тајанствену пословницу. Трећи ми предаје цели народа грађанско стање и њина збитија, срамоту и похвалност човечаског порода. Четврти ми изјасњава величаство и опредељење душе наше и благоусладитељну добродетел. Около мене стојали би древни мудраци и стихотворци...

* pavlovic@unilib.bg.ac.rs

Хоћу ли вас неколико именовати? Ти умствени *Везилићу*, и ти *Рајићу*, који си с *Терлајићем* критичко светило ужегао на супрот они ластни светила, која у баруштину и у песковите пустошине одводе! А ти, *Обрадовићу*! (Често посећује твоја муза своју сестру, дубоку мудрост, и високопарне ствари изводи из тајне сакровиштнице њезине и преобразује у усладитељне грације.)... И ти, и ти, живописче *Мушицки*!... И ти, *Авакумовићу*... Ал' хоћу л' ја вас свију именовати?

(Михаило Витковић, *Моја жеља*)

Са просветитељством долази и до осамостаљења дидактичке поезије: она шири тематски распон и са поучног „богословља у стиховима“ улази у круг просветитељских идеја.¹ Неопходно је нагласити да је овај процес започет још код Орфелина, нарочито у дидактичким песмама *Зрицала науке*. Нисмо склони мишљењу да долази до битног померања функције ове поезије: она је средство пропагирања просветитељских идеја, као што је била и у ранијем периоду (Орфелин). Ова функција, истина је, постаје темељна. И сам стих постаје средство саопштавања поруке, приче и става.² Стих је, дакле, подједнако средство којим се лакше (пријатније, забавније, са „увеселенијем“) саопштава, не, још увек, појава чија би структура собом носила естетско.³ „Истина“, пише Деретић, „он [Доситеј] поред принципа корисности или „ползе“ истиче и принцип „увесељенија“ или задовољства, те би се његово схватање функције књижевности свело на стару хорацијевску формулу *utile dulce*. Али за Доситеја *utile* је било увек у првом плану, док је *dulce* имало само подређену, другоразредну улогу“ (Деретић 1974: 30). Погледајмо Доситејево запажање о стиху из *Похвале басни* (Трећа глава *Собранија*):

Оћешли на стихове, (запитама) да одговоримъ, или на простой беседи? айде, нека буде на стихове, (одговорими)

¹ Иванић 2011: 4.

² Исто, 19, 32.

³ Њега, каже Тихомир Остојић, „није неки унутрашњи нагон силио да пише стихове, него прилике“. В. Остојић 1911: 467.

акосе на нашемъ простомъ сербскомъ діалекту, и са стихови штогодъ пріятно казати може: мени су на свакомъ езику стихови мили.⁴

Мали је корпус Доситејевих стихова и приметан број критика његовог осећања за стих, ритам и мелодију.⁵ Насупрот несумњивој дидактици у његовим прозним, мањим и већим врстама, не постоји, уз мање изузетке, ниједна песма коју бисмо прочитали као изразито дидактичку. Он има и поука у стиховима, каква је рана кратка песма из далматинског периода (1764), испевана у асилабичким парноримованим стиховима, о потреби читања *Светіої ѿисма*, која се, међутим, крајњим одсуством ритма, тривијалном сликом и римом, једва успоставља као песма

Писма света тко не чати
Он многа зла пати,
Јер по ноћи увек ходи
И без тимуна броди,
Када се тужан не нада,
Онда смертно пада...

[Стихови на једном ѿсалиширу
манастира Драговића].

Поучни савети ће се задржати у понекој песми другачије инспирације, као у сентименталистичкој

Етика нам показује што јест чинит ружно,
Да се од тог сви клонимо као да је кужно.

А шта треба испољават, шта правостју дише,
То у сваком сердцу треба само да се пише.

(Обрадовић, 1961:III, 15)

Песма више подсећа на знатно каснију дечју дидактичку поезију и нема ничега од узвишеног тона и стила ранијег периода. Приметно је другачија преведена строфа из XI писма

⁴ Обрадовић 1793: 20.

⁵ Остојић 1911: 475 и др.; Скерлић 1953: 91; Маринковић 1961: 371.

другог дела *Живоша и прикљученија* (Обрадовић 1961: I, 258), коју је Стерија идентификовао као Клаудијанову (Claudianus, 370–404)

Non quisquam fruitur veris odoribus,	Нико не ужива пролећне мирисе,
Hyblaeos latebris nec spoliat favos,	Из хиблејских пећина не извлачи сате,
Si fronti caveat, si timeat rubos;	Ако чело чува и боји се купине;
Armat spina rosas, mella tegunt apes.	Вооружава трн ружицу, мед бране пчеле.

Пропагирање идеје о „златном веку“ науке и новој слободи, које налазимо у *Писму Харалампију*, неће Доситејеву песму учинити дидактичком. Песма је испевана у парноримованим десетерцима, понегде једанаестерцима и похвала је Јосифу II и просвећеном веку

О век златни! О слатка времена,
Кад је општа љубов ужежена!
„Светла круно, Јосифе велики,
Простри милост твоју на род српски!

„Мисионарску хитност“ дидактичке песме, која се огледа у позваности да се саопшти истина и да јој се подучи, у песми нарушавају сентименталистички емоционални изливи, одушевљење због доласка пролећа, новог времена, укидања манастира, „јестества закона“ и сл., и најзад похвала Јосифу II, сва она, како их је Тихомир Остојић назвао, „ускипела чувства“ (Остојић 1911: 468). За тон песме *Похвала басни* налази, међутим, да је „сухопарно дидактичан“ (Исто, 472). *Похвала басни* заиста је и једина која има неке од елемената дидактичке песме: најпре инвокацију муза (*С ѿойлим серцем ја призивљем из Фриѿје мусу*), која ће помоћи да се песма обликује по српском укусу (*да сѿриойшѿи своју сладостѿ и серѿскоме вкусу*) и која ће песнику донети инспирацију и ауторитет откривања истине:

... да дарује љупкост моме тихом гласу
да ја деци кажем с чим се људи красу,
и да њима откријем превисоке тајне,
које сваком, ко хоће, могу бити јавне.⁶

⁶ Обрадовић 1961: 23–26.

Затим се упућује на предмет поуке

Како нам се истина у басну облачи,
А пред децом незлобивом слободно се свлачи.

Адресати су деца, јер Доситеј, као Плутарх, сматра да са васпитањем треба почети у најмлађим годинама

Ходи, о ходи, божја кћери, тебе зову деца,
да те љубе и признаду за највећег свеца!
Душе младе, незлобиве, то су твоји двори;
Ту ти царствуј, ту се слави и шта знаш говори.
Ту воздигни твом божеству прекрасне алтаре,
и примај невина срца за најлепше даре.

Класична констелација учитељ – ученик не постоји, као ни „интертекстуална драма“ дидактичке песме. Успостављене су тек посредно

Зато младеж простој басни усердно да внуши;
истина из ње говори, нек приклони уши!...
А кад деца с девојчицама дођу цвеће брати...
казаћу им многе ствари и што ће им бит' миле...

Указује се, ипак, на узор

Ја к Платону и Тулију не подижем главу,
нег' у басни Езоповој иштем моју славу.

Доситеј говори о споју корисног и забавног и објашњава зашто је басна драгоцену врсту

Ову мудрост млада деца од Езопа уче,
све у игри и смејању јер се с тим не муче...
Ал' ево шта највећу басни даје славу
и њезину са звездама украшује главу:
што је њу истина за себе избрала
и чрез њу многу лаж из света прогнала.

И најзад читаоцима упућује темељни савет

Ко год, дакле, жели да му буде боље,
и да се избави беде и невоље,
нек' не стоји довека у мраку и ноћи,
нек' отвори ума очи, пак ће се помоћи.

Изразитије дидактичке песме налазимо код Алексија Везилића (1753–1792). У збирци песама *Крајкоје найисаније о спокојној жизни* (1788) читамо поучне песме у којима се пороцима супротстављају врлине које човека воде до спокојног живота. Инспирација је и хришћанска схоластика и антички стоици и моралисти али и нове просветитељске идеје – одбацивање сујеверја, образовање, критичка свест, што је учинило да се његова поезија различито позиционирала, као класицистичка (Павић 1979: 243) или просветитељска и сентименталистичка (Стефановић 2011: 213, 216). Поуке у стиховима Везилић пише у класичном обрасцу и већ у практичном приручнику *Крајкоје сочиненије о приватних и публичних дјелах* (1785) назива одама. Његова ода обично износи неки од порока (Њ гордост, Њ зависти, Њ гнѣвѣ, Њ пїанствѣ, Њ соблазни), у неколико поетских слика, да би се затим свела на поуку: како се поставити у односу на порок и зашто га треба избегавати. То је уједно и место где се Везилић обраћа адресату – читаоцу:

Зато обузданије желанија јест нужно
Ашче хошчем имјети сердце всегда спокојно
(*О спокојној жизни*)

Человјек всјакиј душу имјејет,
Зато љубити јего подобајет,
А не питати о јего законје,
Или о родје,
Ибо вси јесми адама унуци.
(*О зависти*)

На неким местима обраћање је изравно:

То читатељу добро разсуди
Твојим именијем утјешен буди

Имаш ли добро чужеје во руках:
Бацн из твојих.
(О шашје и ложној клјашвје)

Лицемјерна клонисја јако змија отровна
Ибо јего словесја смертна јада сут полна
Котораја он сладко в сердце твоје влагајет...
(О лицјемјериј)

На класични дидактички модел упућује и објашњење, поука и позивање на изворе који следе после стихова. Ту су фрагменти из Сенеке, Цицерона, Сократа, Ксенофона, Херодота, Хомера, Овидија, Хорација, Квинтилијана, Дионисија Хроника, јеванђелиста Луке и Матеје, Јована Златоустог. Ове врсте „литерарних афилијација“ појављују се код Везилића и на почетку и после песама. И похвалне и дидактичке оде доносе низ савремених просветитељских идеја. Песник, наиме, пропагира просвећење, одбацивање сујевејја, развијање критичке свести и познавања себе као највише мудрости и предуслове среће, речју, доситејевске мотиве:

Добро познати себје јест велика,
Паче всјех наук нужднша наука.
Шчастије всјако от јеја зависит
В неј же состојит...
Нешчастна глупост, велика слјепотја,
Искати знати всја науки свјета,
За всја питати, о всјех разсуждати,
Себе незрети.
(О ђознанији себје самаѿо)

Везилићева дидактичка ода доноси и нову форму. Она настаје у прилагођеним класичним обрасцима: римованим четрнаестерцима (силабичком опонашању хексаметра са одређеним акценатским тенденцијама), сафијској строфи и својеврсном „посрбљеном оквиру“ класичног обрасца, тро-стиху. Уз силабички систем уноси и неке од елемената акценатског (метричка разноврсност почетака стиха, рима, извесне тенденције у акцентовању и предлагање мелодија

уз које би се оде певале.⁷ Мотиви пролазности и смрти која уклања разлике међу људима (Раба, и Цара равнѡ покошаѣтъ / Во гробъ посилаѣтъ... Стара и млада нималѡ познаѣтъ / Кнази, и Владики жизни лицаѣтъ), чест и у побожним и мисаоним песмама грађанске поезије, затим, касније Стеријине, мотиви „сујете свих ствари“ осим божанске истине и спремности на смрт у тростисима песме *Ѓ смерѣи*, испевани су у традицији поучних побожних песама првих деценија века.

Всја сут сујета, кромје истиному,
Право работати Богу вјечному,
Творцу небесному.

Поново као вид „литерарне афилијације“, у објашњењима која је Везилић написао после стихова, налазимо цео низ дидактичких аутора: Августина, Овидија, Цицерона, Сенеку.

Дидактички тонови Орфелиновог и Рајићевог „богословља у стиховима“ појавиће се и у поезији Атанасија Стојковића (1773–1832), овде у катренима унакрсно римованих осмераца и седмераца. У поучном и сентименталном роману *Кандор*, као Сократ у *Федону*, или Лукреције у *Природи ствари*, физичар и песник Стојковић предавање о преструктурирању материје после смрти и њеном вечном кружењу (*Но несѣаѣтъ ли оваѣ скоѣтъ изъ еѣсѣствѣ? Ни ѡдогъ кой начинъ. Всяка частѣица у своѣ стѣихѣю – оѣтъ куду ѣ дошла – оѣлази; ... Но изъ еѣсѣствѣ несѣаѣтъ ни наименѣша! Само чѣо союженѣе свое и своѣ сосѣавъ ѣремѣнява*), пореди са бесмртношћу душе (*А кадъ ѣо бѣва съ ѣѣБломъ, кадъ оно не несѣаѣтъ, душа ли... велѣмъ наша да несѣанѣтъ?*),⁸ и преноси у стихове на црквенословенском:

⁷ Пети могућсја написанија под числом 1, 2, 5, 7, 8, 9, 13, 14, 16 јако Србије преславна или Integer Vitae scelerisque purus. Под числом 3, 4, 6, 10, 11, 12, 15, 19 јако Abi procul fraude plena, nil fortuna curo te! Срећо бежи о нестална, за те више немарим. Под 18. јако излијасја от уст твојих о(т)че пресвјатѣј. Под 20. Јако Источникъ духовниѣ, и проч (Везилић, 1788, 142).

⁸ Стојковић 1800: 53.

Прахъ и пепельъ есть намъ тѢло,
Но Богомъ обновится:
Воспрянетъ изъ гроба смѢло,
Къ безсмертiю устремится.⁹

За песмом следи тринаест септима унакрсно и парно римованих седмераца и осмераца римованих *abcbdde*, у којима се објашњава присуство Бога у свој природи и одвраћа од гордости:

Ты отзыве вѢрный пой
побуждая все естество!
ЧеловѢче гордый ты!
О! нищъ падни предъ Божество.
И твой духъ и твое тѢло,
есть дивное его дѢло
вѢчныхъ за насъ тайнъ тма.

Шест наредних октава разломљених польских тринаестераца величају сва дела премудрости божје и у природи и у човековом духу. Испеване су у језику и мотиву, а последња и у стиху, барокне традиције.

И человѢкъ егож' духъ,
разумъ къ тебѢ влечетъ,
Егож' тѢло отъ ногу,
дивно есть до главы:
Честъ и вел'колѢпiе,
Созданiя сущiй:
ПримѢръ есть всенасущный
вѢчныя ти славы.¹⁰

Овај лукрецијевски мотив структуре материје и духа, у стихове уводи дидактички прозни текст који их и тумачи. У разговору мудрог старца и Кандора, учителя и ученика, разлажу се богословске (и просветитељске) идеје, које се, затим, преносе у стихове. Роман обилује, у савременом читању из-

⁹ Исто, 54–55.

¹⁰ Исто, 72–74.

разито комичним, драматуршким моментима типичним за сентиментализам, готово типским местима пуним театралне емоционалности (*Кандоръ окаменѣнь очи на сѣарца обраѣю естѣ, кой на колѣни лежешѣ, съ рукама къ небу двиѣнуѣма ѡвораше... При овѣма рѣма ѡагну оба у ѡрахъ ѡредъ лицемъ нейосѣижимаѡ и блажайшаѡ божесѣва*), после којих су стихови сасвим супротног, озбиљног дидактичког тона још уочљивији.

Из исте године је и дидактичка Стојковићева песма *Сѣихи каковим образом љубов у браку сохраниѣи можно* (Стојковић 1800в), приручник како се треба понашати у браку. Стихови су посвећени тршћанском трговцу Јовану Паликуѣи, уочи његовог венчања са Јелисаветом Мушкатиоровић, а касније, на наговор многих, и за *общую ѡолзу* и објављени. Кроз парноримоване симетричне 12-це Стојковић најпре износи предмет поучавања

Јт' у пѣватъ оно, что э мени мило,
И другомъ отъ версте мое всегда было.
Какобы две душе у одному тѣлу,
Не по речи были, но у самомъ дѣлу:
Како узалъ онаѣ, коегасу сплели,
И коегъ намъ законъ нерѣшити вели...,

а затим, недалеко од овидијевског мотива, ипак у границама хришћанског морала, обилато дели савете о узорном браку. о могућим брачним искушењима и начинима да се од њих сачува:

Аколи со врем'номъ любовь гаснуть стане,
И из' дома сердце шетати на стране:
Помысли, да вѣрность надлежаща браку
Треба да побѣди беззакону всяку
Любовь, коя теби у персима с' ражда.

Поред савета усмерених ка емоционалном, ту су и они „прозаичнији“, егзистенцијални, сасвим модерни:

Строеніе дома нужно обой части,
Кто бо отъ насъ желить у оскудность пасти?

Ипак, свакодневна искушења увек су прилика да се проговори о општем моралу, овог пута, у функцији адресата, жени:

Учи въ другу крайность са перве не ити,
Во присутствїи духа и мудрости быти.
Цѣлу храбрость твою употреби крѣпко,
И не прави горше, что э без' тогъ горко.
Кадъ ти э Сердце тяжело, затворисе сама...
У собицы сама Бога ты призови,
Правниты он'тѣе все, что врагъ твой рови...

Управо у овом уопштавању пригодног, адресати су и српске кћери. Значајном циклусу песама о вредностима брака прикључују се и песници грађанске поезије, а допринос даје и митрополит Стратимировић студијама у оквиру канонског права о монаштву и о браку (Радојчић 1936: 55), као и дидактичком песмом *Љубосава и Радован*. Као и Орфелин пре њега, и Дошеновић после, и Стојковић ће, у изношењу брачних савета, највећу пажњу посветити васпитању детета:

Найтрудніе дѣло есть воспитать чада...
Научи ты Сына, да онъ позна Бога,
Законъ, себе самогъ и ближнѣга свога,
И поступке свое по томъ да уредить,
Ни Бога, ни ближнѣгъ, ни себ' неувредить.
Добродѣтель всяку любить, исполнява;
Етоти Идеа, воспитания права...

Ова дидактична песма нема никакву директну литерарну афилијацију: и мотиви који би могли да буду прочитани као Лукрецијеви или Овидијеви, смештени су сасвим у оквиру хришћанског морала, као што се и песма завршава похвалом Богу. Песма почиње мотом из дела Луја Себастијана Мерсијеа *Mon bonnet de nuit* (1784), чије су питорескне слике складног породичног живота биле Стојковићева инспирација.¹¹

¹¹ Нежне везе природе: управо сте ви човековом срцу дале најтананије емоције! Има ли лепше слике од оне која показује складну породицу! Каква свакодневна размена задовољстава и осећања!

Мотив живота после смрти наћи ће се и у Стојковићевом плачу поводом смрти Јована Рајића *На смрти бесмертнаѡ Јоана Раица* (1802). У другом плачу (*Вѡори ѡлач*) ове песме, испеване на рускословенском у хексаметру, Стојковић разлаже идеју о почетку правог живота, онога после смрти, где некадашње барокне слике пакла овде видимо на земљи:

... Смерть насъ уводитъ въ существоность и свѣтлу
водитъ въ обитель, гдѣ съ прекраснаго древа живота
(смертныхъ начало судьбъ!) при Творца престолѣ с'бирають
Серафими безсмертность и дають приходящимъ.

Песму читамо као изразито надахнуту, мисаону. Ипак, не уочавамо „пасторално-дидактички фрагмент“ који помиње Павић (Павић 1979: 261). Можда би се тек међу завршним стиховима тако могао протумачити савет који Стојковић даје „свим смртним“, мада бисмо и ове стихове пре прочитали као варирање филозофског питања о могућности успостављања смисла уколико идеја о животу после смрти не би постојала:

Аще б' угаснулъ вѣчный звѣздъ огнь и веліе солнце
съ круга вѣчна аще бы спало. Вся неисчетность
Шаръ тяготѣющихъ сокрутилис' въ зїяніе бездны...

Годину дана раније Вићентије Ракић (1750–1818) пише песму *Совѣсѣдованіе Грѣшника съ дїаволомъ, при разлѣченіи души ѿ тѣла*, поуку о пакленим мукама кроз које ће сваки грешник, ако не слуша Божју реч, проћи:

Г. Биј и туци и мучи ме,
Само тамо не водиме.
Д. То неможе тебе проћи,
Морамоте у ад вући.

Г. Који у аду находесе,
Како тамо подносе се.
Д. У огњу се навјек пеку,
Још и от нас терпе муку...

И завршава дидактичком поентом:

Ругосамсе учитељем,
И церковним правитељем
Кад се слово Божје чита,
Дијавол мене слушат не да.
Ах сад бига тужан слушо.
Ал је веће термин прошо.

Ракић је, на народном језику и у стиховима, писао и религиозне спевове, стиховане хришћанске легенде (*О Алексију, божјем човеку, Жртва Аврамова*). Писане и превођене с намером да се библијски мотиви приближе народу, испеване су у прилично правилним римованим десетерцима (4+6) и у поучном тону. Легенда се обично завршава снажно потцртаном поуком о вери у Бога:

Боље Саро Бога послушати,
Нег заповјед његову газити...
Не можемо Богу захвалити,
Нит довољно њему исплатити.
(*Жећрва Аврамова, 1794*)

„Духовно усамљен, пише Скерлић, али у простом народу много и радо читан, он наставља прекинуту црквену традицију у српској књижевности“ (Скерлић 1953: 110). Теме су библијске, тон је поучан, језик и стих су, међутим, другачији.

Невеликог обима је и дидактичка поезија испевана у народном десетерцу пријатеља и заштитника Ракићевог, митрополита Стефана Стратимировића (1757–1836). Штампане анонимно 1800. године у Будиму, две Стратимировићеве оде, под насловом *Любосава и Радованъ*, указују и на његово интересовање за народни језик и поезију. У поднаслову је објашњено да је писана „по начину простонародних сербскиј пјеснеј“, и да је „пјесни наравоучителнаја“. Прву оду чини „совјет матере ко дшчери“ о томе како ће „живот проводити“:

Сербска Мајка Кћерку совјетује:¹²
Љубосава моје мило дијете!!

¹² Стратимировић 1800.

Крви моја! Тиси већ велика,
 Дојде време да ти мајка каже
 И званије, и званија бремене,
 И које је того облакшање? –

Затим, истичући врлине (љубов, вјерност, помош и ушеху), детаљно образлаже сва три циља. Исте мотиве налазимо и у „брачном приручнику“ Атанасија Стојковића и, као и Стојковић, и Стратимировић указује на верност као хришћанску врлину:

Бѣтъ ѣ самѡ двоѣ саставѡ,
 Равнѡ множи ѣ женско ѣ мѡжко;
 Ы зато ѣ свима запрѣтѡ
 Многоженство, ѣ многомѡжество.

Позив домаћице је из тривијалног и свакодневног (пре-
 сти, шкати, илести, шити, ручак њошовиши) уздигнут гото-
 во до просветителског и руководи се категоријама какве су
 мера, време, закон, судба, возраст:

Нѣ доста да зна прѣсти, ткати,
 Шити, плѣсти, чтогодѣ покрѣпити,
 Ылѣ какогодѣ рѣчакѣ сготовити;
 Но да ѡна ѣ сви сѣ нѣѡмѣ ѣ домѣ
 Ы ѣ здравлю ѣ ѣ цѣломѣ станѡ
 Непрѣстанно ѣ напредакѣ ѣдѣ.

Тако је, на пример, ред у кући представљен готово сим-
 болички:

Рѣд ѣ добарѣ свакомѣ дѣлаѣ дѣла
 Ы свакомѣ напредаѣ ѣ темель.
 Ы пролетѣ сѣлѣти за лѣто,
 Ы ѣ лѣто приваѣлѣти за зѣмѣ,
 Ы ветхаѣѣ ново прекрѣити,
 Ы несѣтноѣ знатно произнесѣти.

А затим се, као и код низа других песника (Орфелина, Стојковића, Дошеновића), као највиши задатак поставља

васпитање детета у хришћанским врлинама, чиме се, у исто време, остварују и просветитељски идеали:

Любитъ Бѣа хранитъ Ёгѡ законъ:
 Любитъ ближнѣгѡ какѡ самогѡ себѣ;
 Правдѣ, Мѣдростѣ, ѿ Трѣдолубїе,
 Светѣ Правѣ, Вѣрностѣ, ѿ Воздержанїе;
 Ѡвнмѣ дага ѿзѣ младости ѹчѣи,
 Ѣ кадѣ леже, ѿ када ѹстае,
 Ѣ кадѣ важно дѣло започинѣ,
 Свагда Божїю помощь да призыва.
 Овотѣмѣ ѹпитомитѣ сѣрдце.
 Ѣ ѹмѣтѣсе просвѣтити наѡкомѣ.

Савети су и општи (живети од рада, бити задовољан малим, клонити се раскоши, давати другима, умереност), упућени у циљу „поправљања света“ (*да се и с твоим шрудом свијет ѡправља*), и упућени ширем кругу адресата:

Молсе Богѣ, ѿ ради, ѿ чѣвай,
 Пакѣ ти нетѣ дойти зла година...

.....
 Нейма доста кон много ѿма,
 Негѣ тѣо сѣ малымѣ зна довољнѣ быти...

Песма обилује дидактичким дискурсима (*Душо моја шихо ме ѡслушај!... / Мајка, очи ѡне оѡ радостѣи / Са сузам, оѡ дешетѣи клони,... / Пак науку шѡко ѡродужава... /... У којѣму ѡрими мајкин саветѣи... Пишѡј мајку оѡ сад у свачему, / Да ше самим делом обучава...).* У оквиру оваквог дискурса, који ствара илузију одређене дидактичке ситуације (учионице, пријатељског или родитељског разговора), јавља се и занимљив пример дидактичке самосвести песме: у констелацији подучавања на релацији учитељ/ученик (мајка/ћерка), на самом крају прве оде појављују се стихови експлицитне самосвести о сопственој припадности поетском. Стихови поука ћерки указују на то да су и сами – песма.

Певай ѡ садѣ ѡвѣ песмѣ честѣ,
 Ѣ прѣмѣ на паметѣ ѿ сѣрдце.

Друга песма, „совјет старога Божидача ко сину својему Радовану, о начину љубавнаго со супругоју живота“, подучава како превладати брачна искушења која се овог пута појављују у животу супружника. И овде следе детаљни савети, који, као и у првој оди, упућују на хришћанске врлине али и на просветитељске идеале:

Тотѣ ѣдно молимъ ѿ све дѹше,
 Ыкотѣ мой благословъ мѣу,
 Ты неслѹшай ѡне дивѣ люде,
 Кон женѣ держѹ каѡ рѡба,
 И сѹровствомъ дотѣ дотѣраю;
 Да ѡстане глѹпа каѡ древо,
 Гдѣ метне тѣмъ ѿ да стѡн,
 Что ѿѡй рекне то самъ да знаде,
 Ничто сама ѿзмыслити незна,
 Каѡ да ѣ ѹ главѹ бѣна.

„Сведочење старих“, којима се у дидактичкој песми прибавља и снажи ауторитет саветодавца, с обзиром на породични оквир или патријархални модел, остварено је овде позивањем не на филозофе или песнике него на претке (*Ја сам моје слушо родишѣље... / ...Ти од Бабе научи за сина...*).

Сасвим је дидактична и песма *СЛАВѠПѢНІЇСЪ ѹ жѣртѡѡ ѡбщѡгѡ благодарѣніѡ пречѣстнѣйшемъ ГОСПОДИНѸ АРХІМАНДРІТѸ РАЙЧѸ* Григорија Трлајића (1766–1811), написана 1794, која поред своје похвалне ноте (песма у славу дела Јована Рајића), неочекивано остварује класични модел дидактичке песме подучавајући категоријама књижевне критике, етике и естетике. У том су смислу бројни дидактички дискурси који одређују овај задатак:

Подобѡетъ да всѡ здѣ тѡчнѡ ѹбо срѡвнымъ,
 И ѿзъ нихъ ѿзречѣмъ величинѹ дѣла...

.....
 Ыще сѣце ѹбо всѡ разсѹждѡти надлежитъ,
 За ѣже намъ ѡбрѣсти, гдѣ полѣзно что лежитъ...

.....
 Разсмотримъ же всѹ цѣнѹ пѣрвыѡ новѣзны...

.....
 Да њзмѣримъ вѣжностъ всю РѢИЧЕВѢ перѣ...

.....
 Кѣкѣ ли же все дѣло ѡцѣнити намъ величѣ.

Уводни стихови песме упућују на предмет поучавања: шта значи славно дело и којим се критеријумима процењује.

Чимъ бивѣетъ на землѣ всѣко дѣло славнѣ?

Чимъ назывѣетсѣ вынѣ ѡно всѣмѣ главнѣ?

Что вѣ немъ ѡвеселѣетъ ѡноши ѡ старцы?

Чимъ же ѡбавѣютсѣ сердца вѣ немъ ѡ зрѣцы.

Дело, у исто време, подучава и весели, а као и Доситеј, и Трлајић величину дела сагледава у мери ѡолзе коју оно чини:

Їзъ непцѣю, ѡко тѣмъ, что веселитъ ѡ ѡчѣитъ,
 Пѡлзѣетъ же, ѡ славитъ, ѡ всѣхъ кѣпно величитъ;
 Тѣмъ, глаголю, всѣкое дѣло ѣсть похвалнѣ.

На схватање користи, међутим, утичу и време и друге околности, па је о зрелој ползи потребно критички расуђивати:

По понѣже полѣзностъ бивѣетъ разлѣчна,
 Ї высока вѣжностъ нахѡдитсѣ слична,
 По разлѣчнымъ врѣменѣмъ ѡ срѣдствѣмъ неравнымъ,
 Подѡбѣетъ да всѣ здѣ точнѣ ѡбо срѣвнымъ,
 Ї ѡзъ нихъ ѡзрѣѣмъ величинѣ дѣла,
 Разсѣдимъ же, ѣсть ли всѣ ползѣ ѣго зрѣла.

Ауторитету онога који о нечему предаје придружују се овде речи мудраца, а затим се, кроз подробну и поетским сликама дату анализу које је дело само за похвалу (достављено), а које уистину велико (чрезвѣчно), у ствари подучава категоријама критике, етике и естетике:

Слышите ѿбо что Мудрына здѣ говоритъ,
Какъ ли же все дѣло ѡцѣнити намъ велитъ:

.....
Произвести что на свѣтъ, что ни труда многаго,
Ни долгаго времени, ни тѣни строгаго.
Ни великихъ средствъ, ни помощи трѣбуетъ;
Но въ подвижѣ своемъ си предѣчамъ кто слѣдуетъ;
То такое дѣло есть ѿбо достохвално;
Но не называется за то чрезвычайно.

Тридесетак наредних стихова представљају критички приказ елемената које велико дело, овде Рајићево, мора да садржи. Такав пример је Рајићева *Историја*, која отрже од „срамнаго мрака“ живот предака и потомцима открива „камен происхожденија“, неопходан у њиховом самоспознању

Показати народъ прадѣдовъ начало;
Казати же сыновомъ темнымъ ѡчизни,
Каквыя были сѣть праотцевъ ихъ жизни...

.....
Снѣже дати средство, ѿ самыхъ себе познати,
И кто въ отець первый, ктоже перва мати...

.....
Какъ послѣ вѣки ихъ прѣмножи время,
Кѣда же разсѣжж Славянско ихъ сѣмѣ...

Такво дело показује повести опстанак народа али и његов живот, вредности, „добродјетели“, њихов ум, развој наука, успон и пад, све до данашњег дана:

Ѣднымъ словомъ, ѡписати великаго народа,
Ѣ перваго начала до нынѣшна го́да.

Овај подухват, подучава се даље, захтева да писац буде и историчар и филозоф и песник, а само дело, баш какво је Рајићево, обимно:

Цѣлое состояніе, всѣже егѡ звытіа,
Иѡк дѣписецъ, Любомѣдрецъ, вѣгѣа,

И за ёже сочинити книгѣ дѣписнѣю,
Толь пространнѣтнѣю, толь же многолистнѣю;

Писац треба да зађе на поље „глубокаго мрака“ и проговори о непознатом или мало познатом, тамо где „никто не иштет, ни искати гдје знајет“ и да саопшти истину:

То ёсть, рѣци истинѣ, иъзъ ничегѡ творити,
Дѣла же толь великагѡ виновникомъ быти...

Ова теоријска разина допуњује се сада конкретним критичким освртом на Рајићево дело. Уз хришћански Рајићев профил појављују се и просветитељски идеали: просвећење и промена ума света и враћање у прво блаженство, *всеобщее благо рода* и свеукупна срећа. Завршни стихови песме су похвала Рајићу, „раздратеља завјеси мрака нам тол вреднаго“. Снага ауторитета дидактичког песника сада јењава: песник похвалних стихова слаб је да искаже сву величину хваљенога:

... Пѣніе моё слабое, чувственностію кипливѡ;
Недаждь ѡвредитисѧ слабостію моёю,
Распалённою ревностію и величинѡю твоёю...

.....
Пѣснь моѧ слабаѧ знѧкъ ёсть весьма малый...
Глава себѣ чувствѧ, пѣти ѡво престѧю,
Свирѣль же храпливѡю моёю низлагѧю;
Идѡ въ моёй тѣмности Тебѣ ѡдивлѧтисѧ,
Трудѡвъ Твоихъ сладостію несѧтъ наслаждѧтисѧ.

Песма је испевана у Рајићевом стиху, истина доста неправилним парно римованим пољким тринаестерцима.

Српске песме Михаила Витковића (1778–1829),¹³ како је примећено, имају мало заједничког са поезијом која се писала у овом периоду, патриотском, дидактичком, свечаном

¹³ О опусу Витковићевих српских песама в. Лесковац 1935: 227–234; О најраније датираним Витковићевим песмама на српском (1798, 1803, 1804), двома на народном и једној на рускословенском, в. Матић 1927: 225–228.

и епиграмском и, независно од мотива, пре су припадале „побочној“ али живој и популарној поезији.¹⁴ У поезији нема дидактичких песама, мада се, нарочито у оквиру посланица, могу издвојити неки од дидактичких елемената, какав је, на пример, дидактички дискурс у песми *Ишџвану Хорваџу*:

..... Спреман сам милосну
 Радозналост ти задовољит.
 Ево ћу ти тачно све описат.
 (*Ишџвану Хорваџу*¹⁵),

па и занимљив предмет „поучавања“: време рођења и психолошки профил песников:

У Јегри видех по први пута
 Лепо нам сунце. Сред жеге, о Малој
 Госпи, ил у месецу Госпе,
 Четрнаестог дана, около

Подне, када већ после Христа нашег
 Тисућу писаца писаше седам
 Стотина и још седамдесет
 Осму.....

Посланица *Пријаџељу Ишџвану Хорваџу* истиче врлину спознавања трошности и пролазности овоземаљског, мотив вариран у неколико песама и прозних Витковићевих написа (*Песма о берби*,¹⁶ *Моја жеља*¹⁷)

И размотрим ли добро, сматрам да срећник је онај
 Ко спознао је трошну пролазност свога бића
 Па не тера раскош. Рад блага голема погигли
 Неће изложит своју главу. Далеко од буке градске
 У забитом селу живи. Има кућу и воћњак
 Има и мајур свој. Хлеб му свагдашњи рало даје..

¹⁴ Лесковац 1935: 228–229.

¹⁵ Витковић 1979: 1278–1279.

¹⁶ Витковић 18??:30–31.

¹⁷ Исто, *Прозаични састџави. Моја жеља*, 39–57.

Дидактично је и предочавање порока у неким од Витковићевих натписа, какви су *Безбожном* и *Користиољубље*, састављени у катренима унакрсно римованих осмераца и седмераца.

Блиска дидактичкој побожној поезији Вићентија Ракића и подједнако популарна, била је и поезија Милована Видаковића (1780–1841),¹⁸ писана „љубезној простоти нашој“.¹⁹ Међу стиховима на народном језику, у којима су, као и код Ракића, стиховане библијске легенде (повести које *лѣѣ и подражанїа достоинный за кроїке и блаіочестїиве люде, примѣрѣ побожности у себи содержава изѣ Бїблїе сїисана и на іпросїе сїїхове сложена*, како стоји у наслову *Млагої Товије*), наћи ће се, додуше у оквиру „уметнуте“²⁰ поезије Видаковићевих романа и црквенословенски, у којима су се, у изразитом дидактичном тону, величале хришћанске врлине. Једна од таквих песама је и антологијска *Надїробни сїиxови*, којој је наслов дао Црњански и, донекле је изменивши, објавио 1923. године:²¹

О смертнїй пекїйся
Души покой снискати,
Отъ порока клонїся,
Добродѣтель люби:
Добродѣтель насъ пратїтъ
Преко гроба мрачна,
И во мѣсто уводїтъ,
Гдѣ суть благозрачна.
Коль сладостна пища
Ея тиха надежда,
Благорастворяюща
Горкость смерти всегда.
Тѣло мое съ червми

¹⁸ Видаковић, 1805, Видаковић, 1825, Видаковић, 1934, Видаковић, 1939.

¹⁹ Скерлић, 1953, 138.

²⁰ Видаковић је написао тридесетак песама, од којих се половина, управо најпопуларнијих и најчешће преписиваних по песмарицама, налази у романима. В. Грдинић 2005: 220.

²¹ Лесковац, 1972: 368; Видаковић 1923: 23–24.

Истлѣти будетъ,
 Душа же съ Ангели
 Во вѣки поживетъ²².

Стиховане библијске легенде подсећају на Ракићеве. Писани су у римованом десетерцу (*Прекрасном Јосифу*), унакрсно римованим осмерцима и седмерцима (*Пушешествије у Јерусалим*) и уз обавезна „благодаренија Богу“, доносе и савете о неговању хришћанских врлина:

Страдујте се са мною сви страдалци,
 Кој' за правду јесте мученици,
 Бодрствујте и мол'те се Богу,
 Свагда стојте у добром подвигу,
 Кој' праведне нигда не оставља,
 Него од зла свагда их избавља.

Баш као што је Трлајићева песма *Славоујеније... архимандриѡу Раичу* поучавала о питањима књижевне критике, етике и естетике, и Видаковићево *Всѡуиленије* стиховане библијске легенде *Пушешествије у Јерусалим*, представља дидактичку песму испевану на мотиве функције поезије, и класичног „образовања књигом“, Видаковићеве старе теме, образложене детаљно још у првој деценији века:²³

И ѡ нрави исправласе
 Дѣте читаютьи,
 Мораломъ бо западсе
 И не ѡсѣћаюћи.

 И радїе дѣте чита
 Книгѣ на Стїховы,
 Кадъ є самѡ написата
 Простѡ на таковы;

 Зашѣ мѣ сложне рѣчце бне
 Стїхотворенїа
 Ѣ ѡшима лѣпѡ звоне

²² Видаковић 1810:17–18.

²³ Видаковић 1834: 2; Видаковић 1810: VI.

На ўдарёніа.

Адресати су читаоци, којима се скреће пажња на вредност читања у васпитању детета али посебно млади људи, којима је читање вишеструко потребно:

Особитѡ ты младежи!...
Читай Книге, не проводи
Всѡе време ў игри,
Чтеніе бо рѡководи
И пѡтѡ многимѡ намѡ ѡкры.²⁴

Стихови Павла Соларића (1779—1821), „љубимца и ученика Доситејевог“,²⁵ постхумно објављени у *Летшойису Машинце срѡске* (1826—1834),²⁶ крећу се у оквиру неколико тематских целина. Соларић је песник љубавне, пасторалне, похвалне, мисаоне и поучне поезије. Ипак, ретко је могуће, иако потребно тек у хеуристичке сврхе, прецизније их одвојити. Изузев неколико сатиричних песама које би се условно могле прочитати и као дидактичке, у којима су адресати Сербљи, заљубљени, граждани, Сербкиње (*Вкус и мудросѡ, Љубов и среброљуйци, О, ѡраждани, Мал' и вел', Женидба ѡо моди, Худа Сербкиња*), у стиховима у којима се са читаоцима разговара о обичајима, пороцима и моралу времена, те кроз сатиру указује и на одбачени а пожељни морал, склони смозакључку да Соларић као песник „није био нити је желио бити дидакт, дубоко прожет спознањем да поезија не испуњава никакве утилитарне задатке, да је „чудо сви' чудеса“ и да пјесник пјева у божанској слободи, стижући увијек до златоносног језичког језгра (гдје се здружују најудаљенији свјетови) прецицом, у надахнућу, откровењу, а не околишним, рационалним путевима.²⁷ Дидактичност је, ипак, у Соларићевој поезији могуће уочити како, у поменутих песмама, уз са-

²⁴ Видаковић 1834: 3; Видаковић 2011: 219.

²⁵ Суботић 1853: 553.

²⁶ Списак песама и превода Павла Соларића дат је у Стефановић 1996: 92—94. В. и Соларић, 1999: 175—181.

²⁷ Крстановић 1999: 9.

тирично, можда и више у оквиру пасторалне тематике: у Соларићевим стиховима *П'бсна сџрасџна на ѓрадску молву и селско сџокојсџво* има одјека Вергилијевих пасторалних стихова²⁸ и у мотиву, и у песничкој слици, и у расположењу, и у идеји која се прослеђује. Живот на селу симболизује и овде вредности које полако нестају. У инвокацији пољске Музе износе се и циљеви поетике („лаџкосџ љџџи изнаенада“ „ѓруди жара“, „ясносџ“ ѓласа, „чувсџва ѓуна уѓоѓја, а без лесџи ѓлава“), али и просветитељске и сентименталистичке идеје о повратку природи (*Колико се више човек од џуда удали, / И ѓприроду медју хиџре ѓрада сџџне свали: / Толико се у нџм више нове сџрасџи буге, / да одселе незлобиви ѓосџрада за блуге*), одбацивању материјалне користи (*Блеск и раскош кад већ едном џу сердце замаме, / Обаяна чувсџва уѓју у волишебне храмe*) и изокретању моралних вредности (*Добродџшелџ, кукољ одсад, ѓлџвесе од зерня; / Уѓлада е ѓраду мила, / срами се он џерня*). Тако се топика сеоског живота поставља као подлога мисаоним уопштавањима и симболизацији (Иванић 2011: 52).

Дидактичко се подједнако показује у приметној дискурзивности ове поезије, настојању да се слике и језик „рашчлане“, што је означено и графички: уношење додатних информација у заградама, у том је смислу, понекад уступак силабичности или, како би сам Соларић рекао, урађено ѓо ѓоџребџ версџе либо сџџха²⁹ „стилској моди“ или посебности, али могуће и дидактички манир:

Тужној мени (Милица се с' собом разговара)...	<i>Приб и Милица</i>
Басне поју древле светло (да ли је уклето?)...	<i>Злаџноѓ в'јека дани</i>
Слушао сам ономадне (Да Бог не услиши,	
Да услишав' клеветницу језика не лиши!)...	<i>Худа Сербкиња</i>
Бози наши (ми смо всегда говјеѓни били)...	<i>Пјесна о древносџи Славјана II</i>

Независно од мотива, Соларићева поезија обилује стиховима у којима се песничко ја идентификује са јунаком песме, образујући при томе врсту поетске симултаности

²⁸ Утицај Вергилијевих еклога помиње и Андра Гавриловић. В. Гавриловић 1910: 102.

²⁹ Соларић 1826: 129.

(Оди, сједи, Радоване, да ти Милош каже): оно што Милош говори врста је поучавања које, међутим, даље, може да „отвори“ мисаону или љубавну тематику. Наиме, као што је примећено „овакав третман љубавних мотива може довести до проширивања и раслојавања иницијалне теме, која тада обухвата исказивање глобалног схватања живота“ (Јовићевић 1997: 97). Тако, на пример, песма о злохудој љубавној срећи (Тужи срце јадно моје, за те је шек шуџа: / Све се њрли с милим својим, а ти не имаш груџа), снагом мисаоног уопштавања о недостатку љубави као губљењу животног смисла (Зора своје руменилом њрсте не умива, / И Данице д’јело лице све шамније бива) и дубином чемерног осећања,³⁰ прераста у овидијевску елегију. Ову врсту симултаности налазимо и у песми *Младен и Милоје*, чији стихови призивају Овидијева поучавања љубавника:

Запјевај нам слатку пјесан, радост оног брака,
Кога простор још раставља једне ноћи мрака;
Све те мисли, све надежде предвкусене сласти,
Што ће двоје уживати сутра с пуном власти...

.....
Обећо сам, заљубљени, пјесну сам вам дужан
Човек ничиј свога слова ваља да је сужан.

Соларићеве стихови су најчешће парно римовани четрнаестерци (8+6), у којима се комбинују дактилске и трохејске акценатске целине, језик је народни, са понекад тешко читљивом црквенословенском и руском лексиком.

³⁰ Песма је дотакла чак и Николу Андрића, писца најнегативнијих критика Соларићеве поезије (Његово [Соларићево] непјесничко изражавање управо је по гдјекад одвратно, па не познајемо ниједног нашег пјесника (од времена дубровачких маскерата, па све до модерних „Симфонија“), који би оволиком баналношћу говорио на сва уста ствари, која – нежно одгојени књижевник – једва сâм себи смије да призна.): „Једино „Љубов“ доимље се читаоца онако... како би требао да се доимље сваки лирски изражај: субјективношћу и особношћу пјесниковом. Овдје као да је Соларић вадио осјећаје у истину из властитог срца. Познајући јадну историју самотничког живота Соларићева, а још јаднију смрт, ову пјесму заиста можемо да прочитамо са слашћу и с великим саучешћем за пјесника.“ В. Андрић 1902: 191.

Другачија схватања и о језику и о размеру српског стиха у односу на традицију али и на нова настојања око увођења римског размера у српску поезију исказаће Јован Дошеновић (1781–1813), у познатом предговору збирке *Лирическа њјенија*. Дошеновић, још један од Доситејевих ученика из периода меценатства тршћанског трговца Драге Теодоровића, Соларићев земљак, вршњак и несумњиво пријатељ,³¹ ствара поезију богату облицима и првим песмама, записом на *Цвјетнику* Јована Рајића и рускословенском песмом *Участїје радостїеј*, доноси стих који је већ имао извесне метричке константе и свакако био ближи српском језичком осећању.

Говорећи о српској књижевности на почетку XIX века и набрајајући неких седамнаестак имена, (међу познатијим Атанасија Стојковића, Аврама Мразовића, Гаврила Хранислава, Димитрија Налбановића, Милована Видаковића, Јоакима Вујића), Андра Николић закључује да за њих важи све оно што је речено за песнике XVIII века. Њихове песме су или оде или дидактичка размишљања у недорађеним стиховима, и ово је стање све до 1809. и појаве првог лиричара у новијој српској књижевности, Јована Дошеновића и Луке Милованова (1810), који „ударају *џрве основе уметничкој лирици* нашој новијега времена (Гавриловић, 1910, 217, 219).³²

Писац математичког приручника, преводилац, теоретичар, пропагатор просветитељских идеја о напретку, Доситејев следбеник, Дошеновић ствара поезију која ће спој „сладо-сти“ и користи, и свој предмет – „сокровиште мечтанија слатки“ али и „богатство живогa уподобљенија“, проналазити на сасвим другој страни у односу на дотадашњу српску поезију. О томе сведочи и његов разговор с Музом из песме *Моје ѡкајаније*:

И ја онда гусал струне
Пустио сам, да одјечу
О љубови беспорочној,

³¹ Гавриловић 1907: 173.

³² Гавриловић овде рачуна и Алексија Везилића, већ са три прве његове оде (1785). Исто, 219.

Са којом нас роди мати,
И с којом ћу вазда млади
Свет будити, и красити.

Аутопоетичност стихова не доноси, међутим, и поетску симултаност: песма се завршава управо када ново певање почиње

Нов ми пољуб Муза даде,
И одлете у висине.
А са новим благословом
Започињем песму пети...

Моје покајаније, међутим, не само снажном аутопоетичношћу, него и неким другим елементима („дидактички заплет“ је донекле постигнут дијалогом између виле и песника; затим, нарочито, чињеницом да је лирски субјект управо песник; атипичним постављањем песника као адресата; страшћу у убеђивању и постизању драмске ситуације (*Саг ми кажи, о ђеснице, / Шта си редом све чинио / Са дарови, што ти млада / Још одавно некад дадо? ... / Ха! Девнице! О том казуј / Без ђрекида све ђо реду!...Још ти је рано за то, ђевче. / Још ти нећу одлазити, Нисам још ти не све чула, Нисам теби ни ја рекла / Шта ти сада оћу рећи...*)), представља врсту квази дидактичке песме, како је интерпретирана, видели смо, и Хорацијева *Посланица Пизонима*, дакле, не као песма која би подучавала о нечему конкретном, већ као песма која је дидактична пре у смислу позива на размишљање. Сличну ноту аутопоетичности и позива на размишљање о животним вредностима и Дамокловом мачу обешеном о коњску длаку изнад главе гордих, и песма је *Мој ђолаз*

Нема славе изван праве
Љубве што нам душу пои,
Сврх велике сваке главе
Дамоклеса гвозје стоји.

Дидактичка је, међутим, VII Дошеновићева ода, *Дојлица, њекој блаћоородној невјести како треба да одгоји сина*,

препев Виторелијеве оде *La Nutrice anobilissima dama*.³³ Песник у 46 катрена римованих десетераца (4+6) у комбинацији са шестерцем (риме *abbc*), конкретно подучава „милородној науци“ коју свако пренебрегава, како треба одгајити сина. У песми налазимо битне елементе класичног модела дидактичке песме: констелацију учитељ – ученик у односу песника и младе жене пред порођајем, којој су потребни савети. Следи „техничка експозиција“ у виду прибављања ауторитета: песник се, будући надахнут божанском инспирацијом, поставља као онај који је меродаван да подучава и, како у дослуху са божанским силама, „објављује тајне“ (*Да објавим шеби ја шајнаја / Што ћеш присвојиши*):

Идо рано близу жертвеника
Са цвећицем олтар посипљући,
И чу страни глас ми беседећи
Ради ползе твоје.

Констелација учитељ – ученик појачана је низом стихова који стварају „илузију учионице“ и којима се остварује „дидактички заплет“

Седи, драга! смотри и ванимај, /Послушај ме, прељубезна моја!..
Седи, цвете мили супружества! / И научи каквој добра чина..
Де! Послушај предрага невјестице!.

Предмет подучавања је важан и користан, а изабран је од богова:

Ово су ти милородне науке,
Које пренебрегавају мнози;
И које изабраше ти бози
Да себе поможеш.

Аутентичност учења се даље потврђује низом детаљних практичних савета (о налажењу дадиље која је са села, у коме владају мир и *доброћа* (*Пиша, расийшује, їледи, избере / Благообразну сељаницу, / Којеј здравље сјаје на лицу, / И невина*

³³ В. Јовичић 1953: 78.

јростјоџа... Она не зна скорби, ниџи сџрасџи, / И не знаде
 јо јражданској слаџи / Здравље убављаџи); о дечјем плачу
 због кога се не треба бринути (Крејосџи јаџру беломе дарива,
 / И цели му сосџав уџврждава, / Мозак чисџи џаче), о кори-
 сти од свежег ваздуха (Не јомисли да му зло шџо бива / Ако
 зефир џихи заџрејџи), о угледању на децу пастира (Узми
 џи за јримеџ чада џасџиреј! / Какви бајр, и каквово здравље...
 Тоџа ради џа су деца шчасџна / Шџо на лаком зраку одре-
 сџу), о склањању од студени (Ако сџужа дише ујрожајушџа /
 Ош сјевера; џа на зими јрубој, / Тоџа... немој на сџугени јобој
 / Деџе износиџи), о правилном повијању (Кад у јовој чадо
 јовија се, / Ојрезно ја џреба јовезаџи, / Лако, и не одвећ јри-
 сџезаџи / По јлују начину), о пажљивом избору песама пред
 спавање (Појевчива к санку сладушнаја / Мал' јо малко чув-
 сџва сва обаје, / Покој слаџки серцу и догаје / Тихосџи душев-
 не... Вјеруј мени нужна је љуџка јјесњ), о правилном љуљању
 (Да не сџреса деџенице нимало... / Будуџи да се кров сва онда
 узмуџи / И до мозџа јосџјешно бежи, / За џом влаџа нечисџа
 џежи, / И ојасне јаре), о добром положају колевке у односу
 на прозор (Ако с једне, а не с друје сџране / У зенице видносџи
 дијејсџвује, / Ајме! Лако џо узрокује / Да је деџе зрооко), о
 играчкици којом се ублажава бол при расту зуба (Нек с' ијра.
 По малко / Да к деснима вуче јрискајуџи), о правилној исхрани
 (И кад џако син јвој јонаресџе, / Јела јромењиваџи му ваља,
 / А не оно шџо је џеџа воља), о размажености (Не гледи сузама
 угодити, / Већ нека га ради возводити / Покорну привичају)
 и, најзад, сасвим у Доситејевом духу, о образовању (А џи с
 сином осџај у радосџи; / Дјелај о најреџку јак далџему, / И о
 јросвјешџенију болџему / Више шџо можеш). Дошеновићева
 песма дидактична је у мери правог послепорођајног прируч-
 ника, са медицинским и педагошким саветима. У том смис-
 лу, као у класичном моделу дидактичке песме, техничке (ме-
 дицинске и педагошке) инструкције стоје у непосредној вези
 са преношењем моралних савета. Више од педагошких саве-
 та, Дошеновићева песма пропагира укупан морални систем,
 готово истоветан са Соларићевим: сеоски живот као норма и
 идеал исправног живота и просвећивање као циљ.

Тако се Дошеновић у седмој оди приближава класичном моделу дидактичке песме, под непосредним утицајем Виторелија, италијанског аркадског песника, чије је песништво имало за циљ и упознавање и приближавање класицима и подражавање узора у грчкој и латинској, као и старијој италијанској књижевности.³⁴

За трећу Дошеновићеву оду, такође дидактичку, *Сверху женскога лейшаня сјевања из наравоученја Басне 119 Г. Доситеја Обрадовића*, у којој је у стихове преточено наравоученије Доситејеве басне, није утврђен непосредан узор.

У жељи да не буде „жесток предикатор“ (Доситеј 1961, I: 570), Доситеј саветује „предраге српске кћери“ да „благообразије и красноличије“ мора да буде сједињено са „целомудријем, с светом чесностију, с смиреномудрим благоразумијем, с незлобивим и непорочним благонравијем, с разумом и мудростију“ (Исто, 570). Све ово код Дошеновића је преточено у римоване осмерце у катренима

Наресити, накрасити
Образ, прсе, лице цело:
То је вама прво дело,
И наука сама мила...
Словесности што у нами
Мисли, суди, разум има
Добродјетел лако прима;
Не маримо баш ни мало!...

И у Доситејевом тону саветује српске кћери

Зато чујте, о предраге
Србске кћери! Миле мајке!
Чујте добро, и познајте,
Да накиће, и хаљине,
И да свака благообразност
Онда јесу миле, драге,
Богу, људма, и предраге
Кад су чврсто сједињене
С непорочним благонравјем,

³⁴ В. Јовичић 1957: 272.

Са пресветом чесностију,
 Са разумом с мудростију
 Чиста серца и беззлобна.
 Јер без ови добри дјела
 Сва пријатност и лепота,
 Нису друго већ срамота...
 И несрећа... и ругота...

Песма прати образац Доситејевог наравоученија, понекад и сасвим буквално, али не проналазимо дидактичке елементе седме оде: полази се од констатације овог обичаја раширеног свуда по свету, позива се на Бога али и природу као норму (*Што ѿд бива без разлоја... / Увређује шворца Бога / И природу светиу мајку*), и кроз савете се истиче идеал: разум, мудрост и чисто срце. Адресати су „драге сестре“, „српске кћери“, „миле мајке“ али се дидактички заплет не остварује.

Поредећи песме овог песника „по предмету,“ и „по облику“, Андра Гавриловић закључује о извесној посебности у употребама облика код овог песника: у анакреонтикама се понекад „и јад пева у том облику, који је првенствено за ми-лине овога живота“. Сличан изузетак уочава и у одама, „где у лаком облику даје Дошеновић поуке српском женскињу о сујетности гиздања“ и закључује да „општи утисак тих песа-ма као и предмет певања јесте за опевање одом, али томе певању даје Дошеновић тако лак облик, да он са свим одступа од онога што су нарочито дотадашњи читаоци српски свикли добијати под именом оде (Гавриловић 1901: 254). Две дидактичке песме тако су се нашле у оди. Састављене од катрена парно или унакрсно римованих осмераца (*abbc*), најчешће у комбинацији трохејски и дактилски организованих стихова, понекад унакрсно римованих шестераца (*abcb*) и унакрсно римованих седмераца у комбинацији са шестерцима и римованих десетераца (*abbc*), оде су „његове [Виторелијеве], моје, и прочих“ (Дошеновић 2005: 150). Поводом превода и прераде Кастијевих и Виторелијевих стихова склонији смо мишљењу да је Дошеновић користио поезију италијанских песника да би се и српска средина упознала са њом и облике пренела на своје тле (*да можемо ли и на српски имаши пре-имушчество каквого ѿд ѿјесношворства*) и у том смислу, и

усавршавању сопственог песничког израза и поетике.³⁵ Или, како је Гавриловић о овом питању проговорио, Дошеновић је код италијанских песника „управо тражио само ослонац, бирајући оно што је мислио да је по облику или новини мисли важно за српску поетску књижевност“ (Гавриловић 1910: 248).

Сонети су испевани махом у четрнаестерцима са нестабилном цезуром, 12-ерцу, различитог распореда рима (у катренима: *abababcb*; *abbacddc*; *abababab*...; у терцетима: *ababab*; *cdcdcd*...).³⁶ Теме су љубав, чари и лепоте природе, слава Бога, и похвални и пригодни (Рајићу, Соларићу). Савковић ове последње назива и дидактичким (II, VI, VII и *Дубровнику*), мада се, изузев понегде наглашенијег дидактичког тона (у хуморној ноти сонета *На бракосочешаније једне благовоспашане гђевице, која књије читаша, и лепо зна вешти*), или замишљених Рајићевих савета роду о потреби читања „вечних књига“, у њима не уочавају изразити дидактички моменти.³⁷

У невеликом песничком опусу Саве Мркаља³⁸ (1783–1833) нема ни грчког „баснословија“ нити уобичајене дидактичности тога времена:

„На Баснословију мрзим; она ми је као трн у оку. А да је заиста садашње употребљење Баснословије непристојно и невриједно, и неблагоприятно, сваки ће ми ваља онај допустити, који се добро и збиљски опомене, да је она или већ одавна издерата, и сљедователно сад празна и смијешна, сад мртва; или не доста познана, и због тога тавна и мрачна; или дивија и неблагоприятна, коликогођ и времена она, у којима је измислише; још да је нашем Ришћанском Закону, добрим уредбама и наравима супротивна, и на саблазан; јер коме нијесу позната гадна и злочинска дјела Грчкоје и Римскије Богова? (Мркаљ 1821, 1994).

³⁵ В. Ђурић 2010: 294.

³⁶ Детаљан опис код Савковић 1997:106–107, 110–111.

³⁷ Исто, 106.

³⁸ Двадесет пет песама и превода. Око половине је објављено тек 1959. године. В. Недић, 1959, 415–424. В. и Мркаљ 1994: 7.

У *Божихној ѡесми*, која, међутим, не настаје као дидактична него је пре излагање његове христологије,³⁹ могуће је прочитати и понеки поучни стих, подједнако као што се у и у његовим преводима и препевима псалама (14, 132) или *Сонетшу* Лукијану Мушицком, уочава склоност ка религиозној тематици и религиозно-моралним проблемима или мотивима вере и језика.⁴⁰

Тко год може убогу нек даје;
Нитко данас код нас да не пости,
Изобилно сватко да се гости.
Гди је била омражња и вражда,
Љубов сложна и мир нек се ражда.
Нека пукне адски враг от једа
Пуне видећ нас љубовног меда.
Цвјетом љубве дјелми да кажемо,
Дан с радости каквом празнијемо...
(*Божихна ѡесма*)
Сви гледи союзъ; не смѣ вукъ ни доћи;
Гласъ „ВѢРА! ЄЗИКъ!„ ватра є той злоћи.“
(*Сонетш*⁴¹)

Потребно је поменути и Мркаљев препев *Гласа народољубца* Лукијана Мушицког, као песму која у поднаслову истиче дидактичност.⁴² У спису *Образи (слике) који скуѡа не оѡсѡају*, Мркаљ, разлажући идеју о вери и језику као темељу и просвећења и опстајања народа, као и песничком поступку Лукијана Мушицког, пише:

Поета је ћио списателну Роду истину, коју је или сам нашао или у књизи читао и научио, извјесно, брзо и живо читатељу изјаснити, па је њу с том намјером под различне врсте образа, који сви скупа никако не опсташе, поставио и тако читатеља само смео и забунио... Како то Орац далеко другојачије и боље знаде!⁴³

³⁹ Радовић 1984:558.

⁴⁰ Исто, 569–571.

⁴¹ Мркаљ 1839:145–146.

⁴² *Глас народољубца. Песна лирическо-дидактическа сѡевана Л.М.Л.* 1819.

⁴³ С. Мркаљ 1994:138–139.

Говорећи о поезији Николе Боројевића (1796–1872), Јаков Игњатовић је издвојио „увесељење“ и њен „морални мотив“. ⁴⁴ Овај је спој, који и сам упућује на одређену песничку традицију, имао у виду и Младен Лесковац, који је у Боројевићу видео утилитарно-дидактичког песника просветитељских идеја. Боројевић је песме почео да објављује крајем тридесетих година по српским листовима, напустивши идеју илиризма. ⁴⁵ Став о поезији која забавља али и подучава експлицирао је у песми посвећеној забавнику „Драгољубу“:

Нит' под уздом строгао стила,
 Ни без сваког реда,
 Већ онако како вила
 Бистрим оком гледа
 Да забавља и весели,
 И научи и усели
 Српски дух без вреда.
 (Драгољубу, 1846)

Поучне тонове налазимо и у стиховима испеваним почетком пете деценије, као у познатој песми *Славеносрпски језик* (1841), у којој се залаже за компромисно схватање језика и правописа. Трећа је строфа изразито дидактичког тона и испевана је у директном обраћању адресату:

⁴⁴ „Садржај његови' песама је из српско-социјалног живота извађене пикант идеје, које поред увесељења и морални свој мотив имају.“ В. Игњатовић 1988: 42–43.

⁴⁵ О неспоразумима поводом Боројевићевих опредељења у погледу илиризма в. Лесковац 1972:409–411. Историја књижевности посматра Боројевића, додуше у завршној песничкој фази, као „поклоника Бранковог“ и представника „лирско-идилског правца“ који се постепено губио и прелазео у „романтичко-национални“, те као „златну спону између два паса песничка (Гавриловић 1910: 292; 1902: 716); као песника који стоји између Јована Пачића и Јована Хацића (Вуловић 1898: 17–18), присталицу средњег слога Лукијана Мушицког (Лесковац, 1972, 412), песника чије се дело налази између класицизма и романтизма, Мушицког и Змаја (Деретић, 1983, 314), припадника Тршћанске песничке школе (Павић 1991: 30), те, уз Соларића, Дошеновића и Мркаља, и „четвртог од крајишких Срба који се нашао у самом језгру предбранковске епохе српског пјесништва“ (Иванић 2011: 75). В. и Грдинић 1995: 299–309.

Но цену му познај и очи отвори,
О друже, јер руже је твоје то цвет:
Све језике учи, ал' својим говори,
То жели и вели сав паметни свет...

Изразит дидактички тон и дидактичке ставове налазимо у циклусу Боројевићевих песама посвећених књижевним питањима. Велики број песама подучава о моментима значаја рада на књижевности и, у колебањима између старог и новог, путевима њеног развоја (*Позив, Одзив на ђесму о времену, Глас родољубца, Српском Меценашу, Нейорушна својства српској књижевности, Славеносрпски језик, Скорошечи, Пјеснику, Старом љешу, Српски језик, Српске ђајге, Болесни крилаш*).

Када сравним туђе с нашим
Развијање књижевности,
Онда морам да се плашим
Од изгледа будућности...

Сачувајмо Сион стари
Како извор свега блага,
Ал' без да се занемари
Народнога живца снага.
(*Српске ђајге*, 1847)

Такође и питањима књижевне критике (*Реч у своје време*), улози књижевних гласила и удружења (*Србским народним новинама, Правдање, Драгољубу, Српско коло, Књижевна sloga, Zagrepčanот, Nevenу, Зори далмаћинској*). Објављена у „Невену“ 1854, латинична *Књижевна sloga* позива на књижевно и братско јединство

Poslušajte, braćo mila,
Što nam pjeva mlada vila.
Pjeva da ne dangubimo
Nego da se sjedinimo
U jeziku književnomu
Našem jugoslavenskomu...

Боројевић подучава и о питањима језика и правописа али и заједничког порекла Срба и Хрвата (*Младому ѿјеснику, Србомрсицу*)

Али само јаким пером
Правописа братинскога,
Сложном вјером, скупним см'јером
Рода југославенскога.

(*Младому ѿјеснику*, 1868)

Канимо се, дакле, раздорице,
Коју цигли нацрт кирилице
Горе него л' трн у око боде;
Те пренимо троми сан слободе,
И зорицу коју сунце рађа,
Штоно колу под липом угађа,
У ком пјесма рачи и нагађа
Збор хрватско-српске задружбине,
Осв'јест југославјанксе родбине.

(*Србомрсицу*, 1869)

Циклусу дидактичких песама о питањима књижевне критике, из репертоара тема Боројевићеве поезије, које смо срели већ код Трлајића и Видаковића, придружује се и октаве парноримованих 9 – ераца песме *Реч у своје време* (1846):

Да многи који се пером рита
Сам себе, и то строго пита
Је л' оно што он жаром брани
И за свој род написат кани
Не само њему духосродно,
Нег' општем вкусу тако сходно
Да читат буде сваком мило –
Знам да би књига мање било.

Песма *Позив*, испевана у Госпићу после обнављања рада Матице (1838) разлаже мотив српске слоге и потреба устрајавања на српском Хеликону:

Већ стрме стазе српског Хеликона
Освјетљава небеска царица,

Већ достојна хеленског Пантеона
И српске сине броји Матица.
Гдје царска милост рачи художество,
Ту благостање буји и књижество.

Ове песме носе сву озбиљност уверења, одлучност у
исказивању судова и поука и врло изражен тон убеђивања:

Не сумњај више, родољубе мили,
Кој' тако лепо бодрост српску будиш.
И пријатно о слѣдству њеном судиш,
Препјатствија већ нема духа сили.

(Одзив на песму „о времену“)

Napred, braćo, napredujmo
I odluke svete čujmo...
Zar posljednji da je samo
Naš ilirski mili rod?

(*Probuda*⁴⁶)

Напред, браћо, напредујмо,
Мушицкога дивног чујмо,
Божествене лире глас,
Спасоносно како зове
Красног чувства силе нове
Да развија сваки нас.

(*Сванушак*)

Подједнако, иако не прате класични дидактички модел,
овакве песме редовно имају и дидактичну поенту:

Ком' су ума глуве уши,
Тај је страсти роб.

(*Гојко и Ружа*, 1841)

И тако, о, судбо света,
Добро се за добро врати,
Коме добродјетељ цвјета,
Тог' хранитељ ангел прати.

(*Мзда добродјетели*, 1841)

По перју се позна свака птица,
А по дјелу и човјек и враг,

⁴⁶ Варијанта песме према Боројевић 1997:35–36.

Само соко а не кукавица
Зна пронаћи измеђ' оба траг.
(Ђаво, 1855)

Песма *Нейорушна својсџва срџској књижесџва* (1841),
излаже концепт књижевног развоја

Зато Србин било гдје му драго,
Премда прима сјајност умног св'јета,
Али ц'јени за најлепше благо
Рода име, језик, слова света.

Песма има неке од елемената класичног дидактичког модела: жеља срца инспирише „невјешта“ песника и даје му ауторитет да опева „главна својства“ књижевности (*Восхишџеним срџем жеља моја / Невјешџом ми љружа златну лиру / Да ојјевам џавна својсџва џвоја*), издвајање адресата (*Ученоме св'јешу и џасџиру*); предочавање предмета (*Да ојјевам срџско красно име... / Буди сваком џо задџак џавни*), и, најзад, „методологију“ остваривања циља (*У народним џјесмам на оџару / Има више од џисућу љеша, / Позна сваки ону вредностџ сџару, / С којом срџски језик красно цвјеша*), мојуће заблуде (*Ниџи љрке ниџи од Лаџина / Већ сојсџвене љросвешџења зраке...*) и коначну поуку

Једни мисле спорије ће наћи
С овом стазом виспрену вјештину,
Бар у туђе коло неће наћи
Тражећ свога генија висину
А кој' дуго не спава нит лежи
Том и зимња ноћ од зоре бјежи.

Песма, која је иначе похвала српског имена и рода, не подразумева ову врсту ауторитета – напротив, песник похвале је по правилу скроман и Боројевић зато поново постаје „невјешт“, како би оно што се песмом слави постало још веће:

Восхиштеним срцем жеља моја
 Невјештом ми пружа златну лиру
 Да опјевам главна својства твоја
 Ученоме св'јету и пастиру...

(Нейорушна својства српскої књижества)

Поступак је још уочљивији у Боројевићевој песми *Сјени Мушицкої*, и у инвокацији божанства (виле), а и у завршним стиховима песме:

О дођи ми, премила вило,
 С висине veleбитских гора,
 И удеси танане жице,
 И даруј Орфеов им глас,...

 Да опјевам веселим срцем...

 Да опјевам српскога духа
 Л'јеп памјатник Палас Атине,
 Мушицкога виспрену лиру
 У свјетлост што претвара мрак.
 Прем тога да достојан нисам,
 Ал' његовој блаженој сјени
 Тко може одољети жељи
 Да љубави жртвује знак.

Дидактично је, подједнако, издвајање врлина у песми *Српски карактер*

Савјест чиста, срце вјерно,
 Памет бистра, крепка воља...
 Јер је храбрен, поштен, благ,
 Сваком кој' га позна драг.

Своју православну вјеру...
 Љубит – у том не зна мјеру...
 Свога цара, отечество...
 Ц'јени као преимушчество...

Песма *Српској дјеви* (1840) и *Српски син* (1843), девојке и младиће поучавају врлинама – скромности, вредноћи, умерености и разумности.

Српска дјево благородна,
Ако желиш таква да си,
Мила, блага и угодна,
Добродјетељ коју краси,
Онда буди совјет мој,
Теби дневни милопој.

Врлинама супротставља пороке (разумност/лакоумност, храброст/кукавичлук, кроткост/ћудљивост) и песма *Темељ српске ѡросвјетше*, која нуди прегршт савета мушкарцима, женама, младићима, девојкама и деци. Настала је у катренима унакрсноримованих седмераца и шестераца а испевана је, као и *Чесна суѡруѡа* и *Срѡкиња*, на мотиве познате још код Дошеновића, Стојковића и Стратимировића. Такве су и песме о зависти (*Браѡомрзостѡ*, *Оѡледало садашњостѡи*), хипокризији (*Будилник*), српској слози (*Глас народа*, *Слоѡа*, *усѡомена неумрлом Јелачићу Бану на њѡв ѡвратѡак из Беча 1850. ѡдине*), милосрђу (*Печена кокош*). *Оѡледало садашњостѡи* поднасловом, врстом (гласа) и стихом призива Доситеја (*Све ѡѡо мене окружава, све ѡѡза мном ѡѡужи*): песма је гласа која варира неколико Доситејевих мотива (празноверје, пакост, чамотиња духа). Испевана у парно римованим четрнаестерцима, у катренима, чији је сваки последњи стих преузет из Доситејеве песме:

Па ако је што и знатно, то се једва трпи,
Осуђује, укорава, растеже и крпи,
Код таква зла еспапа а горег пазара,
Зефир ми се међу лишћем на жалост претвара.

Боројевићеве родољубиве и мисаоне песме, као и поздрави и неке од похвалних, редовно носе и дидактички тон и дискурс: пуне патоса и узвишеног тона, њима се убедљиво предочавају одређене истине и шире идеје просвећености (*Српском роду*, *Узајамностѡ*, *Поздрав Теодору Павловићу*, *Дух времена*):

Да се сваки учи и научи
Оно што му његов гениј гласи,
Да се труди, настоји и мучи,
Постигнути што сав народ краси.

Уметности, науке и школе,
Књиге, писма, друштва литерарна
Да се дјеца поносе и холе
И његују чувства благодарна.
(Дух времена, 1845)

Тако се, на пример, у похвалној песми *Високојреосвешћеном јосѣодину Стефану Кнежевићу, православном епископу Далмације, Боке-Кошора и Историје* (1862), у стиховима у којима се предочавају његове заслуге, уједно износи и прави просветитељски програм:

Да се цркве походе и красе,
Да се школе умноже и шире,
А све мржње и неслоге гасе
Кроз паметне и добре пастире...

Неке од ових песама испеване су у метафоричким сликама и ведром тону (*Никове јусле, Пријовјешка, Овај свјет, Никина шананајка*). Метафора се преводи у последњим стиховима песме, дакле на месту на коме се износи дидактичка поента, често и уз промену стиха: на пример у песми *Пријовјешка* римовани осмерци и седмерци прелазе у римоване десетерце, и из катрена у астрофични низ стихова:

На купини бобе пуне сласти,
То су људске похоте и страсти,
А све скупа није празна вика,
Нег' живота а и смрти слика.
(Пријовјешка, 1844)

Дидактично је код Боројевића приметно и у неким сатиричко-хумористичким песмама, где је издвојено готово на нивоу структуре: као својеврсна поента песме, после стихова долази закључак, врста „наравоученија“. Поступак

је више но очигледан у шаљивој песми *Тврдица*⁴⁷ (1842), састављеној од три строфе парноримованих дванаестераца, где свака строфа доноси по дистих више: у првој је десет стихова, другој дванаест, трећој 14 парноримованих дванаестераца. Ван риме, међутим, остаје 15. стих, те издвојен из строфе, засебан, још један стих, који се са претходним римује, правећи „простор“ за поенту песме и изношење поуке:

13. стих: Ђифто на те речи једва одговара,
 14. стих: Прођи ме се, оче, није ми до квара,
 15. стих: Како сам живио, тако ћу умрети.

С таквим несретником није што почети!

Дидактично се, слично, одваја и на нивоу стиха: у бројним Боројевићевим стиховима и строфама, два последња стиха катрена, секстине или дециме, често су другачији. Одвајају се, наиме, од стиха у коме је писана песма или другом римом или другим стихом (*Домаћи 'лебац*).

Боројевићеве критике друштвених прилика међу Србима (*Пиџомица*, *Покладница*, *Бал*, *Карневал*, *Восиџаније*, *Домаћи 'лебац*, *Врајолија*, *Баћа Хиџиџраћа*, *Покладница*), као и песме које певају о људској природи и пороцима (*Луда младосџ*, *Себичносџ*, *Пјансџво*), испеване су у маниру оних песама грађанске поезије у којима се сатирично приказују нови обичаји и нови морал српског друштва:

Из свачије повеснице
 Зна казати до ижице
 Све старо и ново,
 Само о свог листа гори
 Не зна, кад се о том збори,
 Ма ниједно слово.

(*Пиџомица*)

Халберцвелфе, фербел и макао,
 Шах, домино, коцке и биљара,
 Вист и тарок, ђаво га знао,

⁴⁷ Текст песме према Лесковац 1972: 232–233.

Што се ту све ствара и обара.
(Враїолија, 1848)

Критикујући устаљене обичаје, *Восийїшаније* (1841) указује како треба подизати децу:

Кад се дјете роди у Србина Гојка,
Не пита га мајке већ туђинска дојка...
Немецки, мађарски, ако ћеш и турски,
Само да, забога, што не чује српски...

Ретко оправдање женске помодности а осуду мушке налазимо у песми *Мода* (1839)

А на руке сто прстена,
Не као човек већ као жена
Начичка да сваки броји
У чему му вредност стоји.
И зелене наочари
Себи на нос натакари,
Да и пуки простак види
Даље носа да не види...

Дидактичка поезија је присутна код свих песника овог периода и настаје у смени традиционалних стихова и мотива поезије „богословља у стиховима“ и новијих, просветитељских, у најширем смислу, тематско-мотивских преокупација. Консеквентно, до промена долази и у стиху. Док пољски тринаестерац уступа привилеговано место другим стиховима, а поезија „богословља у стиховима“ световним мотивима, дидактичка поезија овог периода, уз нове мотиве, биће још једном испевана у традиционалним мотивима, овога пута у другим стиховима, тек једном, као омаж Рајићу, додуше не баш правилном пољском тринаестерцу (Трлајић) или октавама разломљених пољских тринаестераца, испеваних у језику и мотиву, и стиху, барокне традиције (Стојковић). Њен развој следимо од поука о хришћанским врлинама и слављењу просвећивања народа у асилабичким парноримованим стиховима већ код Доситеја (далматин-

ски период, 1764) и изразитог поучног тона сентименталистичких или похвалних Доситејејевих песама стабилније силабичности (десетерци, четрнаестерци, дванаестерци), у катренима и сталним рефреном, преко дидактичких ода Алексија Везилића о неговању врлина на путу до спокојног живота, испеваних у опонашању хексаметра у римованим 14-ерцима, сафијској строфи и тростиху: „посрбљеном облику класичног обрасца“, са неким акценатским елементима (метричка разноврсност почетака стиха, рима, извесне тенденције у акцентовању и предлагање мелодија уз које би се оде певале). Дидактички тонови ових мотива традиционалног „богословља у стиховима“ јављају се и даље код већине песника. Видећемо их и у поезији Атанасија Стојковића, сада у катренима унакрсно римованих осмераца и седмераца, септимама унакрсно и парно римованих седмераца и осмераца и октавама разломљених пољских тринаестераца, испеваних у језику и мотиву, и стиху, барокне традиције али и опонашањима хексаметра на рускословенском (Стојковић, *На смерџи бесмерџнаџо Јоана Рајича*, 1802). Језик и стих барокне традиције дидактичке песме налазимо и код Глигорија Трлајића (*Славойјејаније Рајичу*). Мотиви ове традиције, у дидактичкој поезији Вићентија Ракића, настајаће у дистихима парноримованих осмераца (*Собесегованије ѓрјешника с диаволом*), на народном језику, као и римованим десетерцима (стиховане хришћанске легенде). Пронаћи ћемо ову традицију и у поезији Милована Видаковића, у стихованим библијским легендама на народном језику у римованим десетерцима и унакрсно римованим осмерцима и седмерцима, али и у песамама на црквенословенском, у којима се, у изразитом дидактичном тону, величају хришћанске врлине. Просветитељски мотиви наћи ће се у парноримованим симетричним дванаестерцима (Стојковић) или народним десетерцима, на којима „по начину прстонародних сербскиј пјеснеј“ настају „пјесни наравоучителнаје“ митрополита Стефана Стратимировића. Тако, заправо, просветитељски и „световнији“ мотиви представљају у неку руку наставак „богословља у стиховима“: љубав и верност, на пример, као узорне врлине или, како би Соларић рекао „покорни

привичај“ (Соларић 1999: 225), као и позив домаћице, ред у кући и нарочито васпитање деце, посматрају се у оквири-ма хришћанског морала. Ово је поезија изразитих дидактичких инвокација и дискурса, праћена редовно дидактичким елементима какви су „илузија учионице“ (Стојковић, Стратимировић) али и поетска самосвест: свест песме о сопственој припадности поетском (Стратимировић), или експлицитно предочавање предмета поучавања (Трлајић), те *testimonium veterum*, „сведочење старих“ и низ прецизних упута, какви су на пример они које налазимо код Трлајића, о томе шта се тражи од историчара, филозофа и песника. Поменимо поново просветитељска залагања Милована Видаковића на „образовању књигом“, у *Всшуйленију* стиховане библијске легенде *Пушешесшвије у Јерусалим*, дидактичкој песми испеваној на мотиве улоге и функције поезије и класичног образовања (И у н’рави исправља се / Дете читајући...). Ова поезија неретко остварује класични дидактички модел (Стојковић, Стратимировић, Трлајић, Дошеновић, Боројевић). Неке од дидактичких елемената, као на пример, изразити дидактички дискурси, могуће је пронаћи и код песника који нису писали дидактичку поезију (Витковић), а дидактичност јемогуће уочити и у махом сатиричним песмама Павла Соларића испеваним на мотиве морала и обичаја новог времена, као и у оквиру пасторалне тематике (*ПѢсна сшрасшйна на шрадску молву и селско сшожой-сшво*), где, и у песничкој слици и мотиву али и расположењу, основном тону и идеји песме, има одјека Вергилијевих пасторалних стихова. Дидактично такође проналази место у приметној, па и графичкој, дискурзивности ове поезије и „рашчлањавању“ и објашњавању слика („Басне поју древле светло (да ли је уклето?“... *Приб и Милица*), као и посебној врсти поетске симултаности, проистеклој из идентификације песничког ја са јунаком песме (*Оди, сједи, Радоване, да шш Милош каже... или Обећо сам, заљубљени, шјесну сам вам ду-жан*).

Дошеновићева песма *Моје шокајаније*, снажном аутопое-тичношћу, „дидактичким заплетом“ оствареним у дијалогу виле и песника, једначењем лирског субјекта са самим пес-

ником, атипичним постављањем песника у функцију адресата, те, нарочито, страшћу у убеђивању и постизању драмске ситуације остварује и врсту квази дидактичке, хорацијевске песме, чија ће се дидактичност испољити не у реализацији дидактичког модела већ пре у непосредном позиву на размишљање. Сличну ноту аутопоетичности и позива на размишљање о животним вредностима и Дамокловом мачу обешеном о коњску длаку изнад главе гордих, налазимо, видели смо, и у песми *Мој йолаз*.

Дошеновићева седма ода, *Дојилица, њекој блаџоородној невјестџи како йреба да одџоји сина*, међутим, конкретно подучава „милородној науци“ коју упркос значају свако пренебрегава, како треба одгајити сина. У песми налазимо битне елементе класичног модела дидактичке песме: констелацију учитељ – ученик у односу песника и младе жене пред порођајем, којој су потребни савети. Тако је Дошеновић, под непосредним утицајем италијанског аркадског песника Виторелија, остварио класични модел дидактичке песме.

Приближавање класичном моделу налазимо и код Николе Боројевића. У песми *Нейорушна својсџива срџској књижесџива* жеља срца инспирише „невјешта“ песника и даје му ауторитет да опева „главна својства“ књижевности (*Восхишџеним срџем жеља моја / Невјешџом ми йружа злашћну лиру / Да ойјевам йлавна својсџива йвоја*), јасно се издваја адресат (*Ученоме св'јешћу и йасџиру*); предочава се предмет поуке (*Да ойјевам срџско красно име... / Буди сваком йџо задашћак йлавни*), и „методологија“ остваривања циља (*У народним йјесмам на олџару / Има више од йисућу љеџа, / Позна сваки ону вредностџи сџару, / С којом срџски језик красно цвјеџа*), наводе препреке и заблуде (*Нџиџи йрџке нџиџи од Лаџина / Већ сойсџивене йросвешџења зраке...*) и најзад се даје и коначна поука.

Поезија „тршћанске школе“ доноси стихове изразито поучних тонова и дидактичких ставова какви су Боројевићеви испевани у мотивским циклусима посвећеним књижевним питањима: значају рада на развоју књижевности, путевима њеног развоја, питањима књижевне критике, улози књижевних гласила и удружења, питањима језика и правописа али и заједничког порекла Срба и Хрвата. Подједнако

су дидактичке и песме које сучељавају врлине и пороке, као и сатирично-хумористичке, наглашене дидактичке поенте (Боројевић).

Ова поезија уводи и обиље нових стихова: од четвараца до четрнаестераца, различите комбинације ових стихова, астрофичне или у катренима, квинтама, секстинама, септимама, октавама, нонама, децимама, различитих схема рима, као и посебну Малербову одску строфу: хетеросилабичку комбинацију унакрсно римованих дванаестераца, једанаестераца, шестераца и петераца.

Тако ће дидактичка поезија, појавивши се још по неки пут у свом традиционалном стиху и мотиву, увођењем практичних просветитељских мотива и обиљем нових стихова, постепено попримати световнији, често и сатирично-хумористички карактер.

ИЗВОРИ

- Боројевић 1997: Н. Боројевић, *Сабрана дела*. Београд, Српска академија наука и уметности.
- Везилић 1788: А. Везилић, *Ялезіа Везіліча краткое НАПИСАНІЕ ѿ СПОКОЙНОЙ ЖИЗНИ. С' дозволеніемъ Правителствуюцихъ. Напечатанно при Еосифѣ Бѣгородномъ ѿ Кърцбекъ Восточноиъ Імлірїческомъ Дворномъ Тѣпографѣ. В' Царствующемъ Градѣ Вїеннѣ 1788.*
- Везилић 2011: А. Везилић, *Країкоје найисаније о сїокојној жизни*. Приредила Мирјана Д. Стефановић. Београд: Службени гласник.
- Видаковић 1805: М. Видаковић, *Истїорія ѿ ѳреkrасномъ Іосифѣ. На сїїхове сосїавлена Милованомъ Видаковичемъ. Нови Сад, Въ Бхдинѣ їрадѣ: На шїиъ же издїиша Г. Дамїаномъ Кахлицїй...*, Печатана писмены Славено-сербскїа Печатни.
- Видаковић 1810: М. Видаковић, *Усамлений юноша: ѳовѣсїѣ нравоучишелна оїѣ Милована Видаковича наукъ любїишеля на їростїому діалекїу Сербскомъ сочинѣна. Въ Будинѣ Градѣ, Писмены Кралевскаго Всеучилища Венгерскаго.*
- Видаковић 1923: М. Видаковић, „Надгробни стихови“. Београд: Мисао, XI, 1, Београд, 23–24.

- Видаковић 1825: М. Видаковић, *Младый Товія. Повѣстѣ една древна коѡ лѣиѣ и подражаніѡ достоинный за крошѣке и блаѡчесѣиве люде, ѡримѣръ ѡбожности у себи содержава изѣ Бібліѣ сѣисана и на ѡпростѣ сѣїхове сложена Милованомъ Видаковичемъ ѡпрофессоромъ*. На тѣпъ же издана усерднымъ иждивеніемъ Г(оспо)д(ина) Павла Анковича. Въ Бѣдинѣ: печатано писмены Кралевскаго Оуніверситета Пештанскаго.
- Видаковић 1834: М. Видаковић, *Пѣшешѣвиѣ у Јерусалимъ дѣлице за блаѡчесѣиве, ѡ ѡбожне Хрѣстїане изѣ свѣтїѡѡ ѡисма изведено, ѡ на ѡпростѣ сѣїхове Сербске сложено Милованомъ Видаковичемъ Профессоромъ*. Въ Бѣдимѣ Писмены Крал: Всѣхчилища.
- Видаковић 1839: М. Видаковић, *Пѣснь ѡроическа о свѣтїѡмъ в.м. Георѣїю*. На сѣїхове сочинена Милованомъ Видаковичемъ. На ѣвѣѣ же издана ѡрошкомъ Павла Јанковича. У Новомъ Саду: Писмены Павла Јанковича, ц.к. привил. Тѣпографа.
- Видаковић 2011: М. Видаковић, *Пуѣшешѣвиѣ у Јерусалим*. У: Р. Ераковић, *Милован Видаковић*. Антологијска едиција Десет векова српске књижевности. Књ. 20. Нови Сад: Издавачки центар Матице српске.
- Витковић 18??: М. Витковић, *Скуѣљени сѣиси Михаила Виѣковића*. Панчево: Наклада Књижаре браће Јовановића.
- Витковић 1979: М. Витковић, „Три песме“, превео Данило Киш, Нови Сад: *Лѣтїѡис Мѣиѣце срїске*, 424/ 5, Нови Сад, 1278–1279.
- Дошѣновић 2005: Ј. Дошѣновић, *Сѡбрѡне ѣсеме*. Београд: Gensis-internacional.
- Мркаљ 1821: С. Мркаљ, „Писмо и две пјесне. С.М. изѣ Далмѡције“ Бѣч: *Новине Србске*, Додѡтак к числу 32.
- Мркаљ 1832: С. Мркаљ, „Псаломъ 132. Молитѡа „Отче нашъ“. Будим: *Србски родѡљубѡи*, 1, 132, 108–110.
- Мркаљ 1839: С. Мркаљ, „Сонеттѣ или сѡгласица“. Будим: *Голубица*, I, 145–146.
- Мркаљ 1994: С. Мркаљ, *Песме и сѣиси*. Тѡпуско: Српско културно друштво „Саѡа Мркаљ“.
- Обрадовић 1793: Д. Обрадовић, *Сѡбрѡніѣ разныхъ нравѡучиѣелныхъ вѣщей въ ѡолзу и увеселеніѣ Досиѣемъ Обрадовичемъ*. Въ Вїѣннѣ: При Г. Стеф. Нѡваковичѣ.
- Обрадовић 1961: Д. Обрадовић, *Сѡбрѡна дѣла I–III: 1811–1961*. Београд: Просѡета.

- Ракић 1794: В. Ракић, *Жертва Љвраамова и совесѣдованіе грѣшника съ Богоматерію. Преведенное съ греческаго на Сербскій ѿзыкѣ, Викентіемъ Ракичемъ Пронгѣменомъ Фенечкимъ, оврѣтающимса нынѣ при Церкви сѣаго Спурідѣна сѣцей, въ Свободномъ Градѣ ѿ Пристаници Тріестѣ. ѿ Которъ, ашчд: Кодъ Франаиндреола Млетачкога ѿтиецника Кралевскога.*
- Ракић 1801: В. Ракић, *Совесѣдованіе Грѣшника съ діаволомъ, при разлученіи души ѿ тѣла. Дѣлано Викентіемъ Ракичемъ Фенечкимъ, ѿ сѣаго Спурідѣна въ Тріестѣ. 1801, Априла. 20.*
- Соларић 1826: П. Соларић, „Истоветность Скуѣа и Сармата, доказана изъ Печаліи и из Посланія Понтиски П. Овідія Насона“, Будим: *Лешойис Машице срѣске*, II, 2(5), Будим, 125–150.
- Соларић 1999: П. Соларић, *Гозба*. Београд: Српско културно друштво „Зора“.
- Стојковић 1800: А. Стојковић, *Кандоръ или Ошкровеніе еѿвиѣшскихъ шаинъ оиѣ Аѣанасіа Сѣойковича СС.НН. и Філософіи Докѣора, и Іенскаѣ естѣсѣво исѣиѣаѣелнаѣо содружесѣва члена дѣйсѣвиѣелнаѣо. Въ Будимѣ: Печатано писмены Славено-Сербскія Печатни Кралевскога Всеучилища Пештанскога.*
- Стојковић 1800б: А. Стојковић, *Сѣихи каковымъ образомъ любовъ у браку сохраниѣи можно Аѣанасіа Сѣойковича, свободныхъ наукъ и философіи докѣора и іенскаѣ естѣсѣво-исѣиѣаѣелнаѣо содружесѣва члена дѣйсѣвующаѣо. Въ Будинѣ: Писмены Кралевскога всеучилища Пештанскога.*
- Стојковић 1802: А. Стојковић, *На смерѣ безсмерѣнаѣо Іоанна Раица архимандріѣа м. Ковіа ѣресѣавлѣаѣося декемврія 11 іода совершивъ 75 лѣѣи и мѣсяць времения жизни оиѣ Аѣанасіа Сѣойковича. Въ Будимѣ Въ началѣ 1802. года.*
- Стратимировић 1800: С. Стратимировић, *Любосава ѿ Радованѣ или пѣсни нравоѣчителныя по начинѣ простонародныхъ сербскихъ пѣсней. Въ Будимѣ, Писмены Кралев: Всеѣчилища Пештанскога.*
- Трлајић 1794: Г. Трлајић, *СЛАВОПѣНІЕ въ жѣртвѣ Ѣѣци-аѣѣ благодареніа пречестнѣѣшему ГОСПОДИНУ ѢРХІМАНДРІТУ РАЙЧУ, при слѣчай трѣдѣвъ еѣѣ въ Дѣеписаніи Славянскихъ Нарѣѣѣѣ на свѣтѣ ѿсѣѣдѣшихъ принесѣнное родосынѣѣнею благодарностію Гргг. Тѣрлаѣа Мѣсѣца Іанстопада 22. днѣ 1794. Вѣ Віѣннѣ, Тѣпомѣ Г. Стефана Новаковича.*

ЛИТЕРАТУРА

- Андрић 1902: Н. Андрић, *Живоџ и књижевни рад Павла Соларића*. Загреб: Тисак Дионичке тискарѐ.
- Деретић 1974: Ј. Деретић, *Поеџика Досиџеја Обрадовића*. Београд: „Вук Карацић“.
- Деретић 1983: Ј. Деретић, *Исџорија срџске књижевности*. Београд: Нолит.
- Гавриловић 1901: А. Гавриловић, „Први лиричари и естетичари у новијој књижевности српској“. Београд: *Глас СКА LX, Друџи разред 38*, Београд, 215–297.
- Гавриловић 1907: А. Гавриловић, „О песнику Јовану Дошѐновићу“, Београд: *Глас СКА, LXXII, Друџи разред 44*, Београд, 169–185.
- Гавриловић 1910: А. Гавриловић, *Исџорија срџске и хрватске књижевности народнога језика*. I. Београд: „Србија“.
- Грдинић 1995: Н. Грдинић, „Поезија Николе Боројевића“. Нови Сад: *Зборник Маџице срџске за књижевност и језик*, 43/ 2, 3, Нови Сад, 299–309.
- Грдинић 2005: Н. Грдинић, *Анџолоџија сџарије срџског песништва: XVIII век*. Нови Сад: Светови.
- Ђурић 2010: Ж. Ђурић, „Песнички свет Јована Дошѐновића“. Нови Сад: *Зборник Маџице срџске за књижевност и језик*, 58/2, Нови Сад, 261–302.
- Иванић 2011: Д. Иванић, *Ка џенези срџске џоезије*. Београд: Лицеј.
- Игњатовић 1988: Ј. Игњатовић, „Поглед на књижество“. У: Ј. Игњатовић, *О књижевности*. Одабрана дела. Књ. IX. Нови Сад, Приштина: Матица српска, Јединство, 33–52.
- Јовичић 1953: И. Јовичић, „Јован А. Дошѐновић и Андреа Витореџи“. Нови Сад: *Зборник Маџице срџске за књижевност и језик*, I/1, Нови Сад, 72–80.
- Јовичић 1957: И. Јовичић, „Јован А. Дошѐновић и Ђанбатиста Касти“. Нови Сад: *Годишњак Филозофског факултџета у Новом Саду, II*, Нови Сад, 271–278.
- Јовићевић 1997: Т. Јовићевић, „Љубавно песништво Павла Соларића. (Прилог жанровском проучавању историје српске књижевности)“. У: Д. Иванић, М. Клеут, *Књижевно наслеђе Срџске Крајине*, Нови Сад, Матица српска, 95–101.
- Крстановић 1999: З. Крстановић, „Небесно слово Павла Соларића“. У: П. Соларић, *Гозба*. Београд: Српско културно друштво „Зора“, 7–13.

- Лесковац 1935: М. Лесковац, „Михаило Витковић. Његов живот и рад у српској и мађарској књижевности. Поезија Михаила Витковића“. Нови Сад: *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, VIII, 2 (21), Нови Сад, 227–234.
- Лесковац 1972: М. Лесковац, *Антологија старије српске поезије*. Нови Сад, Београд: Матица српска, Српска књижевна задруга.
- Маринковић 1961: Б. Маринковић, „Песме Доситеја Обрадовића“. У: Д. Обрадовић, *Сабрана дела III*, Београд: Просвета, 371–390.
- Матицки 2003: М. Матицки, „Лукијан Мушицки и Михаило Витковић о српском песништву“. У: М. Матицки, *Језик српске поезије*. Нови Сад: Прометеј, 54–63.
- Матић 1927: С. Матић, „Три песме Михаила Витковића“. Београд: *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, VII, Београд, 225–228.
- Недић 1959: В. Недић, „Необјављене песме Саве Мркаља“, Београд: *Зборник Филозофског факултета у Београду*, IV/2, Београд, 415–424.
- Остојић 1911: Т. Остојић, „Доситејеви стихови“, *Српски књижевни гласник*, XXVI/ 6, Београд, 467–476.
- Павић 1979: М. Павић, *Историја српске књижевности класицизма и предромантизма*. Класицизам. Београд: Нолит.
- Павић 1991: М. Павић, *Историја српске књижевности 2. Барок*. Београд: Научна књига.
- Павловић 1935: Д. Павловић, „Вићентије Ракић: живот и рад“. Нови Сад: *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, 8/1 (20), Нови Сад, 10–20.
- Радовић 1984: А. Радовић, „Религиозни лик Саве Мркаља“. Београд, *Књижевност*, 4–5, Београд, 557–571.
- Радонић 1900: Ј. Радонић, „Прилози историји словенског препорођаја“, Нови Сад, *Летопис Матице српске*, 201/ 46–66; 202–203, 158–194.
- Радојчић 1936: Н. Радојчић, „Митрополит Стефан Стратимировић“, Нови Сад, *Летопис Матице српске*, књ. 345/1, Нови Сад, 40–60.
- Ружић 1975: Ж. Ружић, *Српски јамб и народна метрика*. Београд: Институт за књижевност и уметност, Просвета.
- Савковић 1997: Н. Савковић, „Сонети Јована А. Дошеновића“. У: Д. Иванић, М. Клеут, *Књижевно наслеђе Српске Крајине*, Нови Сад, Матица српска, 103–114.

- Скерлић 1953: Ј. Скерлић, *Историја нове српске књижевности*. Београд: Рад.
- Стефановић 2011: М. Стефановић, „Жива традиција српске лирике“. У: А. Везилић, *О спокојној жизни*. Београд: Службени гласник.
- Суботић 1853: Ј. Суботић, *Цвѣтѣникъ срѣске словесности: читанка за выше гимназіе у Аустрији*. Св. 1–2. У Бечу: Трошкомъ ц.к. администраціе школскихъ кнѣга кодъ св. Анне.

ALEKSANDRA M. PAVLOVIĆ

DIDACTIC POETRY OF DOSITEJ OBRADOVIĆ
AND HIS FOLLOWERS

SUMMARY

Leaving slowly traditional motifs and verses of the XVIII century early didactic poetry, Serbian Enlightenment didactic poetry brings abundance of motifs and verses, topics and stanzas, as well as one poetry of highly didactic tones, posture, discourse. This didactic poetry, poetry of Dositej followers, often manage to achieve a classical model of didactic poem.

Key words: Enlightenment, XVIII century poetry, didactic, Dositej followers, classical model

Каталин Л. Хас-Фехер*
Филозофски факултет
Универзитет у Сегедину
821.511.141.09ПРОСВЕТИТЕЉСТВО

Прегледни чланак
Примљен: 6.06.2016.
Прихваћен: 10. 10. 2016.

МАЂАРСКО ПРОСВЕТИТЕЉСТВО

У Мађарској се од средине 18. до почетка 19. века почео водити интензивни и богати духовни живот, преко којег је мађарска књижевност достигла ниво савремене европске културе. То је време четири генерације аутора, који су увели језичке реформе, обновили национални језик, отпочели изградњу културне инфраструктуре, израдили план научне академије, оснивали часописе и створили модерну структуру књижевног живота. У складу са програмом ширења националне културе инсистирали су на преображају појма аутора и проширењу читалачког круга. Историјски услови нису били повољни за њихов програм. Као део Хабзбуршке монархије Мађарска није имала сопствени краљевски двор, који би потпомагао духовни преображај, а домаћа аристократија се великим делом оријентисала према Западу. Неки од историјских догађаја (ратови, језички декрет цара Јосифа II, хапшење и погубљење мађарских јакобинаца, цензура, деловање шпијунске мреже) чак су навелико успоравали њихове тежње. Услед тих околности мађарска интелигенција је тражила помоћ и савезништво домаћег средњег племства, а то је утицало на њихов програм, па чак и на њихово литерарно стваралаштво.

Најзначајнији ствараоци тог доба (Ђерђ Бешењи, Абрахам Барчаи, Ференц Казинци, Шандор Кишфалуди, Михаљ Витез Чоконаи, Даниел Бержењи, Ференц Келчеи и други) били су следбеници разних стилских праваца,

* haszfeher@gmail.com

али у њиховим радовима се формирао модерни жанровски систем мађарске књижевности. Налазимо ту преведене и оригиналне романе, све врсте епске поезије, веома богату лирику, путописе, мемоаре, памфлете, мноштво преведених и оригиналних драма, научну литературу из свих области. У овом раду се даје преглед оних историјских, културних, духовних и књижевних токова који су утицали на деловање тих стваралаца.

Кључне речи: мађарско просветитељство, Хабзбуршка монархија, књижевне институције, критика, језичка обнова, медијски преокрет.

У зависности од тога да ли се доба просветитељства схвата у контексту историјских или културноуметничких токова, у мађарским монографијама налазимо више концепата. Поједини аутори, као нпр. историчар Домокош Кошари или историчари књижевности Имре Бан, Јанош Барта и Ференц Биро, сматрају да је просветитељство у ширем друштвеном, историјском, економском, филозофском смислу почело године 1740, са владавином царице (и мађарске краљице) Марије Терезије, и завршило се средином 1790-их година завером мађарских јакобинаца против краља Франца I, односно њиховим погубљењем на Вермезеу (Vérmező – названо по погубљењу „Крваво поље“). Након тог догађаја због цензуре, политичке диктатуре и шпијунске мреже бечког двора, културни, економски и друштвени развој Мађарске је на више од петнаест година угушен, и оживео је тек крајем прве деценије деветнаестог века.

Они историчари књижевности, међутим, који просветитељство схватају пре свега као културну, књижевну и уметничку епоху, на пример, у 19. веку Ференц Толди или песник Јанош Арањ, у 20. веку Јанош Хорват или Лајош Четри, размишљају у границама између 1772. и 1820. године. Они рачунају почетак од првог значајног ставараоца осамнаестог века, Ђерђа Бешењеија (Bessenyei György) и његовог литерарног круга у Бечу и сматрају да су културне и књижевне промене које су они подстицали, трајале до појаве младих романтичара око алманаха *Аурора* у 20-им годинама 19.

века, односно до наступа великог друштвеног и културног реформатора Иштвана Сечењија (Széchenyi István).

У наставку ћемо следили ову другу теорију и описати пре свега уметничке, књижевне, језичке, културне тенденције између 1770-их и 1820-их година, али при томе ћемо занемарити оне традиционалне поделе, које књижевност просветитељства класификују по стилским правцима, као што то чине истакнути аутори од Јожефа Валдапфела до Јожефа Саудера. Границе значења тих конструисаних стилских појмова су нејасне, али и недовољне за опис комплексних токова тога доба. Морамо се позивати, међутим, на књигу Имреа Бана, Јаноша Барте и Михаља Цине, иако је њихов рад таквог карактера, јер је та синтеза мађарске књижевности у преводу Саве Бабића доступна и на српском, а поред тога садржи обимније биографије, описе и анализе културне и историјске позадине него што оквири овог чланка омогућују. Мађарску историју тих деценија на хрватском језику објавио је Петер Ханак, а на српском језику је разрађена у недавно објављеној е-књизи Мађаша Унгера и Отоа Саболча.

ЛИТЕРАРНО ДРУШТВО ЋЕРЋА БЕШЕЊЕИЈА

У наведеној епохи су деловале четири генерације аутора. У прву генерацију спадају већ поменути Ћерђ Бешењеи, његов брат Шандор Бешењеи (Bessenyei Sándor), Шандор Бароци (Báróczi Sándor), Абрахам Барчаи (Barcsay Ábrahám), Јожеф Налаци (Nalácz József) и други, сви у Бечу, у оквиру телесне гарде Марије Терезије. Мада није био гардист, међу њих спада још Пал Ањош (Ányos Pál), млади песник и калуђер Павлинског реда, који је држао писани контакт са члановима Бечког круга. Најстарији члан те литерарне групе је био бивши генерал Марије Терезије, барон Леринц Орци (Orczy Lőrinc, 1718–1789), у 1770-им годинама жупан на територији Абауј, кога су због његовог песничког стваралаштва млади бечки писци сматрали за свог интелектуалног оца.

Ћерђ Бешењеи, савременик Доситеја Обрадовића, био је пореклом са удаљеног племићког имања источне Мађарске,

Тисаберцела (данас у жупанији Сабољч-Сатмар-Берег). Пре него што је завршио школу у Шарошпатаку, отац га је вратио кући, одакле је са својих осамнаест година, 1765. године доспео у Беч, међу гардисте Марије Терезије. Путовање из провинције у велеград описао је деценијама касније у пикареском и аутобиографском роману *Tariménés utazása* („Путовање Тарименеса“, 1804). У краљевском двору се морао суочити са својом назадношћу у односу на европску културу, али и са лошим мађарским културним условима. Образовао се шест година у Бечу и на почетку седамдесетих година почео је да објављује књижевна дела, прво на немачком, затим на мађарском језику. Прва дела су му изашла године 1771. и 1772. године: *Трагедија Ласла Хуњадија*, *Трагедија Буге* и *Трагедија Ајисева*. Те три сентименталне драме су настале под утицајем Монтескјеа и Волтера и у њиховом центру се налази проблем идеалног владара и владања. Поред драма је писао лирске песме. Као прилог *Трагедији Ласла Хуњадија* објавио је деветнаест песама описног и филозофског карактера. Најлепше су од тих „A Tiszának reggeli gyönyörűsége“ (Јутарња дивота Тисе) и „Bécs, 6. Martii 1777. 9 órakor reggel“ (Беч, 6. марта 1777, ујутру у 9 сати).

Једна од Бешењејевих литерарних намера била је обogaћење жанровског репертоара мађарске поезије, и својим примером је подстицао тај циљ. Штампao је дела периодично, у размаку од пет-шест година, али онда увек више књига одједном, у више жанрова и форми. У првом периоду је поред драма, приповедака и лирских песама издао у преводу дело Александра Поупа (Alexander Pope) „Есеј о човеку“ (Az embernek próbája), и још две оригиналне епске песме о луксузним свечаностима принца Миклоша Естерхазија (Eszterházi vigasságok; Delfén).

Од првих година деловања Бешењеи организује литерарно друштво, чији се чланови међусобно дописују. Њихова писма нису класичне епистоле налик на Хорацијеве, него се састоје од наизменичних прозних и песничких делова. Чланови тог поетског друштва су поред Бешењеија Абрахам Барчаи, Леринц Орци, Пал Ањош, Шандор Бароци и други. Од изабраних писама саставља Бешењеи године 1777. прву

мађарску књижевну антологију под насловом „Друштво Ђерђа Бешењеија“, стварајући тиме модел и моду литерарног дружења и дописивања. Две сличне збирке саставио је неколико година касније Пал Ањош, које су међутим због његове ране смрти остале у рукопису. Стихована писма Абрахама Барчаија и Леринца Орција објавио је Миклош Реваји (Révai Miklós) анонимно године 1789. под насловом *Két Nagyságos Elmének Költeményes Szüleményei* (Лирске творевине два величанствена ума).

Са антологијом почиње уједно и други период Бешењејевог јавног наступања, када се поново јавља са целим низом најразличитијих жанрова. Исте године издаје комедију *Филозоф* (A filozófus), алегорично дело о могућности постизања хармоније између друштвене, емоционалне и менталне димензије човека, као и хармоније између традиционалне и модерне културе народа. Један од главних јунака комедије, провинцијски племић по имену Понћи (Pontyi) постаје у 1790-им годинама популарни карактер у првим јавним позоришним представама на мађарском језику. Следеће године издаје Бешењеи збирку есеја под насловом *Мисцеланије* (Holmi), затим следе програмски списи о модернизацији мађарске културе, језика и институционалног система. У памфлетима под насловом *Мађарство* и *Мађарски иледалац*, расправља о потреби обнове националног језика. О најважнијим условима изображеног народног језика Бешењеи је сличног гледишта као Данте у расправи *О народном језику* (De Vulgari Eloquentia, 1303–1305). И он сматра да елеганција сваког језика зависи о корисницима, и да ауторитет треба да му обезбеди друштвена и научна интелигенција народа, пре свега краљевски двор. Проблем се, међутим, налазио у томе што је мађарски краљевски двор био у ствари бечки и немачки, а мађарска аристократија – изузев Трансилваније – оријентисала се према западноевропској, пре свега немачкој и француској култури. Зато је Бешењеи са својим литерарним кругом основао „Родољубно научно друштво“ (1779), које је било претеча касније Мађарске научне академије (1825). Програм институције, која међутим никад није добила краљевску дозволу за деловање, саста-

вио је Бешењеи у памфлету *Добродушна намера за оснивање мађарској [научној] групи* (Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék, 1781), који је обновио и објавио деценију касније Миклош Реваи.

Трећи стваралачки период Бешењеија се у ствари није испунио. Године 1773. напушта гарду и постаје дворски заступник мађарских протестаната, али због сукоба са њима четири године касније губи њихову подршку. Тада га Марија Терезија именује за дворског библиотекара, и Бешењеи, да учврсти краљичину наклоност, прелази на католичку веру. Међутим, цар Јосиф II након смрти Марије Терезије отказује његове услуге и Бешењеи се морао вратити на би-харско имање. У селу Пустаковачи, у једној малој кући је живео још три деценије са својом сестричином, песникињом Аном Бешењеи. Од литерарног друштва су за то време неки преминули (Пал Ањош још 1784, Леринц Орци 1789.), а неки се повукли од јавног живота, као Абрахам Барчаи. Са новом генерацијом песника Бешењеи није могао да успостави контакт. Његова највећа дела, настала у последњем периоду, остала су у рукопису и штампана су тек у 19. и 20. веку.

Најдаровитији и најоригиналнији песник Бешењејевог круга је био трансилванијски племић, потомак владарске породице Кемењ (Kemény), Абрахам Барчаи (1742–1806). Доспео је у Беч 1761, четири године пре Бешењеија, али је године 1766. напустио телесну гарду и постао пуковник у царској војсци. Учествовао је у биткама против Турака и логоровао широм Европе, у Баварској, Трансилванији, касније на територији данашње Словеније итд. За време логоровања, путовања и између битки писао је Палу Ањошу и Леринцу Орцију своја писма и песме, које на тај начин представљају једну врсту песничког дневника са ратишта. Прецизно датирање и назнака актуелног места боравка испод стихованих писама (напр. „у шуми, поред Форста, испод боро-вине“; „трчећим кораком“) даје његовим песмама карактер импровизације и необичне апоетичности. Војник, који се враћа из битке, тешко налази пут ка поезији: „Не питај, друже“ – пише Ањошу године 1778. – „у том ужасу / Ко је погинуо? Ко је рањен? Ко је у ропству?“ Ратне слике и опис бита-

ка приближавају његову поезију реализму, али и културном и цивилизацијском песимизму. Барчаи није могао да верује у хуманистички напредак људске расе, као ни у орфичку снагу поезије да побољша и префињује људски морал.

Док је са рано преминулим павлинским свештеником, Палом Ањошом (1756–1784) водио у својим писмима културноисторијски и филозофски дијалог, са старијим чланом друштва, Леринцем Орцијем (1718–1789) дописивао се о најразличитијим темама друштвеног и војног живота. Орци је и сам служио у војсци Марије Терезије и као генерал се пензионисао године 1763. Мада се од раних година посветио поезији и одржавао литерарне састанке на својим поседима и у пештанској кући, за разлику од Бешењеија он није хтео да штампа своја дела, оставио их је у рукопису и показивао их само ужем кругу пријатеља.

Портрет, који Јанош Арањ пише о Орцију у другој половини 19. века, одражава песника са менталитетом и са лачиком, наивном поетиком 18. века. У његовим четвороредним, четвороримним, старинским песмама уистину видимо час аристократу са луксузним жудњама, час барокног писца са сентенциозним мудростима, час патријархалног велепоседника у разговору са својим слугама. У тим дугачким, на први поглед често растегнутим, аорганичним песмама међутим историчар књижевности из 20. века, Јанош Хорват препознаје један од аутентичних жанрова просветитељства. Ако, наиме, просветитељство схватамо као ослобађање мисли и гледишта, онда Орцијеве песме представљају баш тај процес и резултат. Адитивна карактеристика тих песама проистиче из честих промена перспективе, зато их назива Јанош Хорват есејистичком поезијом. Дефиниција нарави Орцијевог стваралаштва је помогла у идентификацији целог слоја просветитељске поезије код разних аутора, Михаља Витеза Чоконаија, Јаноша Бачањија и других.

ОБНАВЉАЊЕ ЛИРСКИХ ФОРМИ

Паралелно са Бечким кругом деловала је још једна група аутора у 1770-им годинама на територији Мађарске. Они међусобно нису били у контакту, али су их по сличности њихових напора каснији историчари књижевности назвали „Класичном тројком“. Пореклом из Кесега (Kőszeg, на северозападу данашње Мађарске), Јожеф Рајниш (Rájnisi József) био је бивши језуит, као и други члан ове групе, Давид Бароти Сабо (Baróti Szabó Dávid), пореклом из Трансилваније. Након укидања Дружбе исусовца на територији Аустријске монархије (1773), Рајниш је постао професор математике у Ђеру (Győr), док је Бароти Сабо служио као свештеник и професор у Естергому и у Каши (Kassa), на територији данашње Словачке. Трећи члан тог круга био је калуђер пијаристичког реда, Миклош Реваи. Они су независно један од другог настојали да преседе античке лирске форме у мађарску поезију. У својим збиркама песама израдили су мађарску метричку прозодију, а као прилог или илустрацију додали су своје песме у сапфичким, архилохијским, алкејским и другим строфама. Мада се од 16. века знало да је мађарски језик погодан за грчку и латинску метричку поезију, најразличитије врсте те версификације је баш класична тријада одомаћила и са тим утемељила песништво Бенедека Вирага, Данијела Бержењија и осталих модерних песника 19. и 20. века.

Њихов програм је био значајан корак у изради комплексног система мађарске версификације. На почетку 1770-их година најчешће коришћена строфа је била барокна структура са четири стиха и четири риме, која се третираола као традиционална мађарска форма. Бешењеи и његови следбеници су по француским примерима увели у моду александринац са парном римом, јер су били мишљења да четвороредне строфе приморавају песника на причљивост. Класична тријада је неговала метричну поезију без риме, али се сматрало да та поезија није погодна за неуке читаоце, нарочито за женски свет. Због тога су се раширили леонински стихови (римоване класичне форме, нарочито римовани дистих). У 1790-им годинама Ференц Казинци је употпунио репертоар

лирских жанрова са формама западноевропске лирике, које су по њему биле највредније и најмодерније. Више од педесет форми је одомаћио, међу њима разне врсте јампске и трохејске песме (Lied), сонета, риторнела, српског дестерца.

РЕЗУЛТАТИ ПРВЕ ГЕНЕРАЦИЈЕ ПРОСВЕТИТЕЉСТВА

Усред деловања Бешењеијевог литерарног круга одиграло се више битних преокрета у мађарском књижевном животу. Променио се правац духовне оријентације: на место античких примера ступили су модели западноевропске културе, а место латинског језика преузео је живи народни језик. У идеалу образованости све више превладава познавање модерних наука, језика и уметности. Услов за приближавање западноевропском идеалу био је изградња одговарајуће културне инфраструктуре. Бешењеи је у прво време сматрао да тај задатак треба да прихвати кроз образовни закон, *Ratio Educationis* (1777) реформисани школски систем на челу са универзитетом, који је Марија Терезија преселила из Трнаве у Будим, затим у Пешту. Сви чланови Бешењеијевог круга су песмом поздравили тај значајни догађај, јер су сматрали да ће универзитет са новим географским положајем добити централну улогу у обнови мађарске културе. После раскида са протестантима, Бешењеи је, међутим, схватио да је школска мрежа још увек сувише конзервативна, те да иницијативу и контролу над духовном обновом треба да преузме независно научно друштво.

Препознао је Бешењеи и значај штампе у ширењу културе и услед тога је дошло до медијског преокрета, који је проузроковао промену појма аутора: модерни песник није више тај који пише сам за себе или за уски круг пријатеља, поезија није више усамљена забава са Музама. Аутор је пре свега родољуб, који својим делима подстиче духовно уздизање народа, јер кроз штампана дела шири образовање и науку. У комедији *Филозоф* Бешењеи сукобљава савремену, писмену информисаност са усменим, често неизвесним, па чак лажним изворима знања (Понћи набавља нпр. застареле и нетачне вести од кочијаша на вашару).

Штампана књижевност, оснивање литерарних кругова, мисао централизованог културног система, измена културног модела, обнављање језика и обогаћење лирских форми су најважнији циљеви, а уједно и резултати првих аутора просветитељства.

СЛЕДБЕНИЦИ БЕШЕЊЕИЛЕВИХ ИДЕЈА И КАЗИНЦИЈЕВ ЕСТЕТСКИ ПРОГРАМ

Друга генерација је деловала од 1780-их до првих година новог века. Најзначајнији аутори те две деценије су били Ференц Казинци (Kazinczy Ferenc), Јанош Бачањи (Batsányi János), Михаљ Витез Чоконаи (Csokonai Vitéz Mihály), Габор Дажка (Dayka Gábor), у Трансилванији Ђерђ Аранка (Aranka György) и други. Они су, с једне стране, сматрали себе наследицима и следбеницима Бешењеија, с друге стране, прилагодили су се новим условима, а неки од њих, као на пример Ференц Казинци, кренули сасвим новим путевима.

У наставку језичке реформе наступа етапа политичке борбе за народни језик. Познато је, да је Јосиф II од 1780. године, када је ступио на престо, са читавим редом декрета почео да модернизује Монархију. Није само распустио монашке редове (1782.), однео у Беч и ставио у државни ерар мађарску круну (није се крунисао за мађарског краља, да не би морао да одржи сталешки устав), него је донео и наредбу о коришћењу немачког као државног језика на целој територији Монархије (1784.). Тај декрет је изазвао огорчење и отуђење и међу оним протестантским јозефинистима, који су услед закона о толеранцији (1781.) прихватили његове реформе. Закон о државном језику је дао политички значај коришћењу матерњег језика, мађарски говор је постао знак отпора влади и симбол лојалности према свом народу.

У тој борби, међутим, требало је придобити домаћи средњи племићки слој, који се углавном служио латинским у својим званичним пословима. На крају 1780-их година објављено је више памфлета баш у интересу убеђивања тог слоја о предностима језичке промене и повезивања сталеш-

ког идентитета са модерним етничким и културним идентитетом. Колико је ту било препрека, показује више догађаја и дела из тих година. Као пример може се цитирати комедија Михаља Витеза Чоконаија из 1793, *A méla Tempefői vagy az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon* („Сетни Темпефеи, или Луд је онај ко постане песник у Мађарској“). Темпефеи („који потиче из долине Темпе“) је млади песник, који је написао епопеју о славном претку грофа Феђвернекија („наоружаног“). Међутим гроф не цени ни песника (јер не зна да је племићког порекла), ни његово дело, јер не може да схвати, чему написати оно што и фамилија и народ чува у сећању. Не помаже песнику да исплати штампара, зато овај мора да иде у затвор за дужнике. Мада је комедија остала недовршена, јасно се види ауторска намера да усади у племићки идентитет поштовање према мађарском језику, писмености, књижевности и култури.

Преображавање идентитета племства је утолико важније што је нова генерација, на челу са Јаношом Бачањијем, спознала да ни краљевски двор, ни лојална мађарска аристократија никад неће помагати оснивање научног друштва. Бешењеијев програм су зато прилагодили новим условима. Такозвани „Кашански литерарни круг“ – Јанош Бачањи, Ференц Казинци и Давид Бароти Сабо – сматра да задатак научне академије у планирању, кодификацији и проширењу модерног, стандардизованог народног језика треба да преузму културни часописи, односно литерарни кругови око тих новина. Била би то једна врста језичке моде, која би могла да делује исто тако ефикасно као научна академија. Материјалну, политичку и духовну помоћ за тај подухват траже од домаћег племства, које у жупанијама живи релативно независно од двора и располаже са више патриотизма него аристократија, која је оријентисана према Западу и двору. У оквиру тих напора, међутим, исцртавају се три различита правца код литерата друге генерације.

Године 1788, када је Кашанско друштво основало први културни часопис *Magyar Múzeum* (Мађарски Музеј) иза Јаноша Бачањија (1763–1844), као мецену видимо баш Леринца Орција, бившег члана Бешењеијевог литерарног

друштва, затим његове синове, Иштвана, коме је Бачањи био васпитач, жупана Ласла, и Орцијевог зета, барона Миклоша Вечеија, који му је помогао да добије службу у Кашанској жупанској канцеларији. Бачањи је размишљао у ширем културалном контексту, сматрао је да је књижевни и културни живот једног народа условљен историјским контекстом и да су за нестанак богате средњовековне и барокне народне културе криви политички догађаји – напад Турака, туђа (Хабзбуршка) владавина и доминанција латинског језика.

Слична мишљења налазимо у Трансилванији, у Марош-вашархељу, где се помоћу старих племићких породица, Телекијевих, Банфијевих, Вешелењијевих, Бетленевих 1793. ствара научно друштво налик на академију, „Ердељско друштво за неговање мађарског језика“ (Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság), на челу са Ђерђом Аранком. Они су истраживали и издавали пре свега историјска дела и дефинисали положај мађарства у вишенационалној, вишејезичној, вишерелигиозној средини Трансилваније.

Иза Ференца Казинција (1759–1831) као мецену налазимо племићког песника, Гедеона Радаија, који је такође био покровитељ многих књижевних и театарских подухвата. У редакцији Музеја већ за време планирања настају сукоби између Бачањија и Казинција око програма часописа. Казинци је, слично свом мецени, од првих књижевних покушаја био следбеник немачког литерарног система и модела. Не само да је хтео одомаћити правац немачког индивидуалног сентиментализма (Клопштока, Гешнера, Виланда, Гетеа, Матисона, Биргера и швајцарских песника), него је тежио ка томе да одвоји књижевност у ужем смислу од ширих културних циљева Бешењеијевог, Орцијевог и трансилванијског круга. За свог претходника он чак није сматрао Бешењеија, него другог бечког писца, Шандора Бароција, који је превео и године 1775. издао збирку сентименталних љубавних приповедака Жана Франсоа Мармонтела *Contes Moreaux* (Моралне приче). У првој етапи деловања Казинци такође експериментирше са новим прозним стилем и ствара језик мађарског лирског и психолошког сентиментализма. Преводи и издаје године 1788. Геснерове *Идиле*, а идуће

године пресађује на мађарски вертеријаду бечког писца Казера *Adolph's gesammelte Briefe* (*Bácsmegyei öszve-szedett levelei* – Збирка Бачмеђеијевих писама). Казинци није приста-лица академије, јер мисли да културу, књижевост и уметност једног народа не стварају и одређују граматичари и учењаци, него обдарени уметници, чија дела може да разуме само најученији слој читалаца. Сматра поред тога да историјски услови не одређују квалитет уметничког стварања и помиње као пример Николу Зрињског, који је баш у најтежим вре-менима, у борби против Турака написао своје ремек-дело *Пројасџи Ситџи* (објављено 1651.). Казинци је и са својим програмом естетске аутономије следбеник Клопштока, Виланда и Гетеа.

У складу с тим и насупрот Бачањију и Бароти Сабоу он планира литерарно-критички орган, међутим остаје у мањини са својим планом, те се идуће године издваја из редакције и оснива сопствени часопис под називом *Орфеј*. Било је то његово масонско име, које је добио 1784, када је постао члан ложе у Мишколцу. Часопис је могао да одр-жи мање од годину дана. Проблем нису били материјални трошкови, него што није нашао сарадника који би прихва-тио његов програм. Године 1791. издао је још антологију од објављених песама под називом *Helikoni virágok* (Цвеће са Хеликона), затим се одрекао уредништва.

Трећи значајни часопис основан је 1794. године. Ка-зинцијев пријатељ, вероватно и сам слободни зидар, Јо-жеф Карман је издао лист под насловом *Уранија*. У њему је објавио сентиментални роман, једну врсту „женске Вертери-јаде“ *Fanni hagyományai* (Оставштина Фанике), који је године 1816. будимски писац српског порекла, ученик и пријатељ Казинција, Михајло Витковић превео на српски под насло-вом *Сјомен Милице*.

Крај 80-тих и почетак 90-тих година, како у српској, тако и у мађарској књижевности био је период оснивања но-вина и часописа. Не само споменути органи, него листови разног типа су објављени захваљујући либералном закону о цензури. Процват штампе је поново проузроковао преокрет у књижевном систему, тако да је Јожеф Карман у часопису

Уранија посветио два програмска списа за осветљавање тих промена под насловом „Пролог“ (Bevezetés) i „Цивилизовање нације“ (A nemzet csinosodása). У дугачком „Прологу“ испред првог броја говори о формирању нове јавности, којој се и аутори и читаоци морају прилагодити. Аутори се морају навићи на периодичност стварања и на релативно брзо објављивање својих дела (насупротив класицистичком идеалу), а читаоци морају научити да учестало прате новости и да читају текстове различитих садржаја.

ТРЕЋА ПЕСНИЧКА ГЕНЕРАЦИЈА

Хапшење јакобинаца 1795, на први поглед изазвало је слом у развоју књижевног система. Бачањи је интерниран, Казинци је доспео на шестогодишњу робију, заједно са њим и песник Ференц Вершеги; Јожеф Карман је умро, Јожеф Хајноци је погубљен. С друге стране, баш се у том периоду спремала или усавршавала поезија најдаровитијих песника треће генерације просветитељства, Шандора Кишфалудија (1772–1844), Михаља Витеза Чоконаија (1773–1805) и Данијела Бержењија (1776–1836).

Шандор Кишфалуди је потицао из старе племићке породице из Задунавља, близу Веспрема. Постао је 1792. гардист, затим официр у борбама против Наполеона. Године 1796. је у Италији пао у ропство Француза, који су га одвели у Француску (о том путу пише и издаје дневник), али се већ исте године вратио, чим је дао реч да се више неће борити против Наполеона. У близини Авињона, надахнут Петраркиним сонетима, почиње да пише љубавни циклус Рози Сегеди, која је још пре француског ропства одбила да се уда за њега. Тако је настао низ песама под насловом *A' boldogtalan szerelem* (Несрећна љубав), чији главни јунак, Химфи је Кишфалудијев алтерего (име Химфи је носио један од његових давних предака). Циклус се састоји од двадесет спева и двеста песама, у оригиналној форми, коју је сам Кишфалуди створио. Спевови су наративне структуре, а песме су једна врста лирске рефлексije. Књига је објављена

1801, али у међувремену се Роза Сегеди предомислила и дала руку Кишфалудију. Тако се и циклус наставио под насловом „Срећна љубав“ и 1807. дао је поново у штампу целу композицију. Исте године је објавио и три романсе са заједничким насловом *Regék a' magyar elő-időből* (Романсе из мађарских давнина), у духу осијанске поезије, од које је први пут преводио фрагменте Кишфалудијев пријатељ, Јанош Бачањи још у *Мађарском Музеју*. Песме и романсе постале су неочекивано омиљене и популарне, и баш од тога је настао спор између Казинција и Кишфалудија.

Најдаровитији песник свога времена је био Михаљ Витез Чоконаи (1773–1805). Код њега налазимо најразличитије правце, жанрове и врсте лирске поезије; стварао је у епским и драмским жанровима и био је учени теоретичар књижевности. Поезијом је почео да се бави још као ђак у дебрецинском колегију, где је писао класичне школске вежбе и шаљиве песме у маниру колегијске поезије. У каснијим годинама је те прве покушаје обрадио у есејистичку лирику са просветитељским мислима. Писао је анакреонтске песме, оде и песме у стилу италијанског и немачког сентиментализма, али је следио и традиције античке, односно мађарске барокне и народне поезије.

Од краја 90-тих година своје песме је сврстао у више књига и циклуса, али рана смрт га је спречила да заврши штампање дела. Издао је превод Клајстове поеме „Пролеће“ (1802.), у две књиге је сакупио оде (1805.), у посебни циклус је сврстао анакреонтику (1803.), изабрао је низ функционалних песама за штампање (1805.) и израдио је композицију свог поетског романа *Лила, осетљиве песме у три књиге* (1805.). На овом последњем циклусу је радио више од једне деценије. Планирање лирске композиције је почео још 1793. када се упознао са Казинцијем, али је више пута био спречен у издању. Године 1795. избацили су га из колегија; 1797. упознао је ћерку једног богатог грађанина у Комарому, Јулијану Вајду, са којом се, међутим, због својих несигурних егзистенцијалних услова, није могао оженити, затим иде у Задунавље као наставник у гимназији. Биографски догађаји играју важну улогу у фикцији лирског романа: док 1797.

планира љубавни циклус са срећним завршетком, годину дана касније се мења крај наративне структуре у причу о несрећној љубави.

Циклус се дуго читао у мађарској историји књижевности референцијално, што алузијама на свој живот у предговору и сам Чоконаи омогућује. Међутим, везивање биографије и фикције је један од поетских метода Чоконаија не само у овом циклусу, него и у другим делима, слично као педесет година касније код Шандора Петефија. На крају 18. века је референцијалност иначе била једна од најважнијих читатељских очекивања и писци су најразличитијим начинима (биографским елементима, политичким упућивањима, предговором, топографским и историјским мотивима, паратекстуалним додацима) везивали своју фикцију за стварност. Код Казинција, на пример, рачуна се као храбар и револуционарни гест против очекивања, када испод наслова романа о Бачмеђеију ставља поднаслов: „Измишљена прича“.

Игра са биографском фикцијом указује на још нека својства Чоконаијевог поезије. Не само да користи и синтетизира правце и манире класичне и модерне књижевности, него су му и поједина дела у значењу и у тону вишеслојна. Није случајно што неки критичари спомињу Моцартову музику у вези са његовом полифонијом. Као пример може се навести комични еп *Дороћа*, који је поред традиције народне ругалице упућене уседелицама, жанровске пародије, поред митолошког описа карневала и веома јаким еротичких алузија, индивидуализовањем главне јунакиње (остареле девојке Дороће) прелази у трагедију старости, самоће и женске судбине крајем 18. века.

На почетку 90-их година, Казинци је желео да усмери Чоконаија у правцу сентиментализма, али баш због вишеслојности Чоконаијево дело је постало много богатије и вредније од Казинцијевог укуса. Након Чоконаијевог смрти, 1805. Казинци је покушао да доспе до његове оставштине да би селектирао и преформирао опус према својим естетским принципима. Предложио је и натпис за његов споменик: „Et in Arcadia Ego“ („И ја потичем из Аркадије“), што би упутило на неокласицистичку варијанту сенти-

ментализма и Чоконаија би дефинисало као припадника тог укуса. Због тог предлога дошло је до полемике са Чоконаијевим пријатељима и учењацима дебрецинског колегија. Осиромашење Чоконаијеве поезије била је и критика Ференца Келчеија годинама касније (1817.) у часопису *Tudományos Gyűjtemény* (Научна збирка), у коме је Чоконаија у своме карактеру, па чак и у биографији упоредио са немачким песником Биргером.

Док је Шандор Кишфалуди створио своју оригиналну поетску форму, а Чоконаи се истакао богатством и полифонијом поезије, Данијел Бержењи (Berzseny Dániel, 1776–1836) кренуо је путем, обновљеног и у мађарску књижевност пресађеног, античког класицизма. Повучен на своје имање у Задунављу почео је да пише патриотске и филозофске оде у духу Хорација, односно римоване меланхоличне елегije и љубавне песме, када га је песник и свештеник Јанош Киш открио и упознао са Казинцијем. Тако је Бержењи нашао поетско друштво, дописивао се са Казинцијем и упознао се са његовим литерарним кругом. Песме је издао 1813. и 1816, али пошто није био спреман да прихвати језичке и естетске реформе Казинција, њихов однос се полагао охладио. Након критике Ференца Келчеија 1817. године, Бержењи се повукао и од пештанског литерарног круга и отпочео дугогодишњи рад на теоретским списима.

ЈЕЗИЧКЕ И ЕСТЕТИЧКЕ ПОЛЕМИКЕ
У ПРВЕ ДВЕ ДЕЦЕНИЈЕ 19. ВЕКА
И ЧЕТВРТА ГЕНЕРАЦИЈА ПРОСВЕТИТЕЉСТВА

Популарност Кишфалудија и Чоконаија и повратак Казинција из ропства (1801.), његов заокрет ка неокласицистичком сентиментализму, ка канонизирању принципа перманентне обнове у језику, култури и књижевности, као и његови напори за одомаћење критике, узрокују читав низ полемика и памфлета у књижевном животу прве и друге деценије 19. века. Своју централну позицију у литерарном животу, коју је након повратка хтео да учврсти, симболизи-

ра и изградња „малог Вајмара“, његовог поседа, који назива Széphalom (Лепи Брег, на немачком: Schönberg, што упућује на његову панестеску оријентацију). Са више хиљада писама ствара мрежу интелектуалаца, писаца и слободних зидара око себе. Изграђује свој литерарни круг од старих пријатеља, аристократије и младих књижевника, тако се образује читав низ следбеника око њега. Између 1805. и 1810. године налазимо у том кругу од старијих Бенедека Вирага, Миклоша Реваија, Јаноша Киша, Данијела Бержењија, графа Јожефа Дежефија, а од младих Габора Дебрентеија, Ференца Келчеија, Пала Семереа, Иштвана Хорвата, Андраша Фаја, Михаља Витковића и друге.

Своје противнике ослабљује Казинци преко рецензија на немачком језику, које објављује у иностраним, немачким и аустријским часописима. Године 1811. издаје збирку епиграма под насловом *Tövisék és Virágok* (Бодље и цвеће), у којој иронијски карактерише многе од тадашњих писаца, а на чело мађарске књижевности диже Јаноша Киша, Данијела Бержењија и Габора Дајку. Овај последњи је као млади песник и државни наставник преминуо 1796. године. Казинци је његову оставштину прерадио према укусу неокласицизма и издањем песама 1813. створио од њега идеал који ваља следити.

Године 1809. и 1810. Казинци је објавио о Шандору Кишфалудију две критике на немачком језику у једном аустријском листу. У њима пише да није више довољно само писати и издавати дела, и бринути се о стварању мађарске културе, него је дошло време за естетско вредновање објављених дела. Постизање тог циља помаже критика, која је на Западу била већ прихваћена форма јавног књижевног дискурса.

Казинци сматра да је Кишфалуди талентовани песник без самоконтроле, који је највећи део својих песама једноставно требало да баци у пламен. Две године касније, у збирци *Бодље и цвеће* написао је иронични епиграм о њему, а 1814. је објавио мађарску верзију критике објављене раније на немачком. Због тих списа је литерарно друштво Задунавља, које се формирало око Кишфалудија, издало против Казинција

комичну персифлажу *Mondolat* (Беседа), у коме се ругају неологизмима и сентименталном стилу. Тај гест је изоштрио супротности између Казинција и Задунавља, као што је то раније био случај са Дебрецином око Чоконаијеве оставштине. Мађарски књижевни живот се поларизовао и док је на почетку Казинци могао да одржи своју водећу позицију, на крају 1810-тих година постепено губи вођство и остаје сам. Али баш у тим годинама пише и спрема за штампање своја најзначајнија прозна дела мемоарског карактера: *Erdély Levelek* (Писма из Трансилваније, путопис), *Fogságom naplója* (Дневник робовања, мемоари) и *Pályám emlékezete* (Сећање на животни пут, аутобиографија).

Четврта, најмлађа генерација просветитељства, која је развијала свој таленат у близини Казинција, уједно је представник прве романтичарске генерације. Габор Дебрентеи (1785–1851), уредник часописа *Erdélyi Múzeum* (Трансилванијски Музеј) у Клужу, као песник није био значајан, али је био учени теоретичар, тумач романтичне естетике на мађарском језику и следбеник енглеског модела културе и књижевности. Захваљујући његовој организацији књижевни живот Трансилваније је, после друштва Ђерђа Аранке, добио нови замах.

Најзначајнији члан нове генерације био је Ференц Келчеи (Kölcsey Ferenc, 1790–1838). Као дебрецински колегист ступио је у контакт са Казинцијем и у првој етапи је био следбеник немачке сентименталне поезије. Од 1814. међутим тражи нове путеве, каснија његова поезија одражава сталну борбу против индивидуалног сентиментализма и етичку, жанровску, тематску потрагу за могућностима нове лирике. Године 1817. у три писма из Ластоца излаже Казинцију своја гледишта о органском и постепеном развоју језика. То је уједно и напуштање Казинцијевог круга. У 1820-им годинама, на бази Хердерове филозофије и Шилерове концепције о наивном и сентименталном песништву, Келчеи стиже до теорије националне културе, која – слично грчкој – мора да изникне из традиција сопственог народа.

На граници између просветитељства и романтизма се налази и први значајни драматичар 19. века, Јожеф Катона

(1791–1830). Историјску драму *Банк бан* је написао 1814. за драмски конкурс часописа *Трансилванијски Музеј* и 1819. је прерадио у крајњу форму. Радња се одиграва у 13. веку, за време краља Андрије II. Док краљ у драми – не увек у складу са историјским чињеницама – носи црте просветљеног владара, сукоб између краљице страног, меранског порекла, Гертруде и мађарских племића, завера против ње, љубавна нит драме, формирање карактера и драмских ситуација стоји високо изнад књижевних и естетских праваца доба у коме је драма настала. Интересантно је да ју је баш романтичарска рецепција осиромашила, када је издвојила и нагласила само патриотску и политичку димензију дела. Јанош Арањ и Пал Ђулаи су већ средином 19. века покушали да укажу на психолошке, етичке и естетичке вредности драме, а Јанош Хорват у 20. веку је говорио о шекспировским цртама драматургије.

Поред споменутих стваралаца налазимо у тих пет деценија још мноштво аутора, који су касније заборављени или су само са неким од својих дела остали у сећању књижевне историје. Тако, на пример, од Адама Палоци Хорвата, инжењера и песника из Балатонфиреда, масона и пријатеља Казинција, спомиње се само збирка *Четири стогодишња дела* са народним и оригиналним делима, или еп о Јаношу Хуњадију у маниру Вергилија. Од генерала Јожефа Гвадањија се и данас чита комична епска песма *Egy falusi nótáriusnak budai utazása* (Путовање једног сеоског нотара у Будим, 1790). Од дебрецинског песника и ботаничара, Чоконаијевог пријатеља, Михаља Фазекаша је такође и данас омиљена епска песма у хексаметру *Lúdas Matyi* (Маћи Гушчар, 1804, објављен 1815.). Пијаристички калуђер, наставник математике на пештанском универзитету и писац Андраш Дугонић је писао популарне романи и драме, и био је аутор првог оригиналног мађарског романа *Етелка, једна заиста ванредна мађарска јосиођица* (1788.). Поред њих могло би се набројати још на стотине писаца бољих или слабијих оригиналних дела и превода на мађарском и латинском језику.

За време просветитељства се изграђује систем модерних жанрова. Налазимо ту преведене и оригиналне романи, све

врсте епске поезије, веома богату лирику, путописе, мемоаре, памфлете, мноштво преведених и оригиналних драма, научну литературу из свих области. Мађарска књижевност се за пола века модернизовала, створила нову, европску културу, коју су романтичари од 1820-их година успели да повежу са традицијама средњег века и барока.

ЛИТЕРАТУРА:

- Aranj, Janoš: *Báró Orczy Lőrinc* [Baron Lerinc Orci], у: *Arany János Összes művei*, XI, *Tanulmányok, cikkek* [Сабрана дела Јаноша Арања, XII. Научни радови, чланци], urednik Bela Nemeth G., Akademskei Izdavač, Budimpešta, 1968.
- Babić, Sava: *Mađarska civilizacija*, Geopoetika, Beograd, 2009.
- Ban, Imre–Barta, Janoš–Cine, Mihalj: *Istorija mađarske književnosti*, Preveo s mađarskog Sava Babić, Matica srpska–Forum, Novi Sad, 1976.
- Baroci, Šandor: *A védelmeztetett magyar nyelv, Vagyis A' Deákság mennyire szükséges voltáról való kettős-beszélgetés* [Штићени мађарски језик или дијалог о потреби латинског језика], Већ, 1790.
- Baroti Sabo, David: *Új mértékre vett külömb' verseknek három könyvei* [Три књиге песама у разним новим метричким стиховима], Košice, 1777.
- Biro, Ferenc: *A felvilágosodás korának magyar irodalma* [Мађарска књижевност у доба просветитељства], Balaši, Budimpešta, 1994.
- Biro, Ferenc: *A fiatal Bessenyei és íróbarátai* [Млади Бешењеи и његова литерарна дружба], Akademskei Izdavač, Budimpešta, 1976.
- Čokonai Vitez, Mihalj: *Színművek, I–II.* [Драме I–II.], уредник Jolan Pukanskine Kadar, Akademskei Izdavač, Budimpešta, 1978. (Csokonai Vitéz Mihály Összes Művei – Сабрана дела Михаља Витеза Чоконаија)
- Čolaković, Enver: *Zlatna knjiga mađarske poezije*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1978.
- Ćurković-Major, Franciška: *Hrestomatija mađarske književnosti, 19. stoleće*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2014.
- Deči, Šamuel: *Pannóniai féniksz, vagy a védelmeztetett magyar nyelv* [Панонски Феникс или штићени мађарски језик], Већ, 1790.

- Éded, Emeše: „Levevék fejemről Múzsák sisakomat“ – Barcsay Ábrahám költészete [„Скинули ми Музе шлем са главе“ – Поезија Абрахама Барчаија], Kluž, 1998.
- Első folyóirataink: Magyar Museum, I–II, [Први мађарски часописи: Мађарски Музеј], urednik Atila Debreceni, Univerzitetski Izdavač Košut, Debrecin, 2004.
- Első folyóirataink: Orpheus [Први мађарски часописи: Орфеј], urednik Atila Debreceni, Univerzitetski Izdavač Košut, Debrecin, 2001.
- Első folyóirataink: Uránia [Prvi mađarski časopisi: Uranija], urednik Marton Siládi, Univerzitetski Izdavač Košut, Debrecin, 1999.
- Érzelmes históriák. Erköltsi mesék, melyeket francziából fordított Bárótti Sándor magyar nemes testőrző; Geszner' Idylliumi. Fordította Kazinczy Ferenc; Bácsmegyeynek össze-szedett levelei. Költött történet [Сентименталне приче. Моралне приповетке, које је превео са француског Шандор Бароци, мађарски гардист; Геснерови Идили, превео Ференц Казинци; Сабрана писма Бачмеђеија, Фиктивна прича], urednik Istvan Lekeš, Budimpešta, 1982.
- Frid, Istvan: Az érzékeny neoklasszicista, Vizsgálódások Kazinczy Ferenc körül [Сентиментални неокласицист, Истраживања око Ференца Казинција], Satoraljaiújhelj–Segedin, 1996.
- Katona, Jožef: *Bank ban*, Drama u pet činova 1819, Prevela Franciška Čurković-Major, Zagreb, 2013.
- Katona, Jožef: *Bank ban*, Urednik Laslo Oros, Akademska Izdavač, Budimpešta, 1983.
- Košari, Domokoš: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon* [Културни живот у Мађарској у 18. веку] Akademska Izdavač, Budimpešta, 1996.³
- Labadi, Gergelj: *Barátságos mulatozások. Episztolagyűjtemények az 1770–1780-as évekből* [Пријатељске разоноде, Збирке епистола из 1770–1780-их година], Universitas, Budimpešta, 2012.
- Leskovac, Mladen: *Mihajlo Vitković: njegov život i rad u srpskoj i mađarskoj književnosti*, Glasnik Istorijskog Društva u Novom Sadu, VIII., sveska 1., Novi Sad, 1935., 36–49.
- [Orci, Lerinc:] *Költeményes Holmi egy Nagyságos Elmétől, A' Költeményes Gyűjtemény' öregbedésére a' nagyságos Szerzőnek különös engedelmeivel közre bocsátotta Révai Miklós* [Лирска мисцеланија од једног Величанственог Ума, Објавио за славу лирске збирке са посебном дозволом аутора Миклош Реваи], Požun, 1787.

- Ötödfélszáz énekek, Pálóczi Horváth Ádám dalgyűjteménye az 1803. évből [Четристопедесет песама, Збирка Адама Хорвата Палоција из године 1803], Izdao Deneš Barta, Jožef Kiš, Akademijski Izdavač, Budimpešta, 1953. Paloci Horvat, Adam: *Hunniás, vagy Magyar Hunyadi*, azaz Ama' híres Magyar Vezér Hunyadi János' életének egyegy része, melyet a' Virgilius' Éneisse' formájába öntve, négy sorú Magyar Strófákkal le-írt Horváth Ádám [Хунијада, или Мађарски Хуњади, то јест фрагменти из живота великог мађарског јунака у форми Енеиде од Вергилија, у четвороримним мађарским строфама], Đer, 1787.
- Pustai, Ilona–Lastić, Nikola: „*Spomen Milice*“, u: Almanah (Srpski demokratski savez), 1995, 182–198.
- Rajniš, Jožef: *A magyar Helikonra vezérlő Kalaúz, azaza magyar versszerzésnek példái és régulái* [Водич на мађарски Хеликон, или примери и правила мађарске поезије], Požun, 1781.
- Újhelyi Dayka Gábor versei, Öszveszedte 's kiadta barátja Kazinczy Ferencz [Песме Габора Ујхељија Дажке, Сакупио и издао његов пријатељ Ференц Казинци], Tratner, Pešta, 1813.
- Unger, Maćaš–Sabolč, Oto: *Istorija Mađarske (e-knjiga)*, <https://www.google.hu>

KATALIN L. HAS-FEHER

HUNGARIAN ENLIGHTENMENT

SUMMARY

From the middle of the 18th and through the beginning of the 19th century, Hungary witnessed the proliferation of a rich literary life, a cultural development that advanced the country's literary life to the level of western European intellectual circles. Four writer generations continued on the one hand the work of their precursors, on the other hand, they reformed the language, initiated the foundation of modern intellectual infrastructures beginning with the foundation of The Hungarian Academy of Sciences, founded journals, and restructured the internal configuration of the literary life. The resulting medial turn changed the relation towards printing as such and also brought into the picture new reading audiences. However, the circumstances were not quite favorable: Hungary, part of the Habsburg Empire had no royal court of its own that would have mentored both

on the intellectual and economic level the renewal of the national culture; moreover, a number of unfavorable events (such as Joseph II's language ordinance, the suppression of the Jacobins, the general censorship, and the work of the secret police) hindered the cultural pursuits of the Hungarians. As a result, the Hungarian intellectuals remained on their own and could only rely on the local aristocracy and middle nobility for support.

In these circumstances, the modern genre structure was founded by notable members of the four generation of writers such as György Bessenyei, Ábrahám Barcsay, Ferenc Kazinczy, Mihály Csokonai Vitéz, Sándor Kisfaludy, Dániel Berzsenyi, Ferenc Kölcsey, who were followers of different literary styles but managed to implement a rich literary world by naturalizing the form of the novel, wrote narrative verses, dramas, travelogues, memoirs, and were practitioners of several sciences. This article survey the historical background, the intellectual trends of their work and the cultural processes that influenced them envisaging also the critical approaches around these.

Keywords: Hungarian enlightenment, Habsburg Monarchy, institutional history, critical history, language reform, medial turn.



МН 14

Petőfi : 1823–1973 / Andruskó Károly. – Senta :
Društvo prijatelja muzeja i arhiva „Dudás Gyula”,
[1973] (Senta : Udarnik). – 29 mm

Анамарија Н. Мариновић*
Центар за лузофоне и европске
књижевности и културе
Универзитета у Лисабону
821.134.3.09–1 Бокаж, М.М.Б.

Оригиналан научан рад
Примљен: 1. 09. 2016.
Прихваћен: 10. 10. 2016.

ОД АРКАДИЈЕ ДО САТИРЕ, ОД ПЛАТОНСКЕ ДО ЕРОТСКЕ ЉУБАВИ – МАНУЕЛ МАРИЈА БАРБОЗА ДУ БОКАЖ

Циљ овог рада је да српској читалачкој публици представи песничко стваралаштво Мануела Марије Барбозе ду Бокажа (1765–1805). Овај песник сматра се најзначајнијим представником неокласичарске поезије и пиониром предромантизма у Португалији. Користећи поједине клишее карактеристичне за аркадијску поезију, он се заправо исмева превазиђеним књижевним моделима и формама. Од аркадије до друштвене сатире и од узвишене до еротске љубави, Ду Бокаж недвосмислено показује свој књижевни дар и јединствено место у португалској поезији.

Кључне речи: Мануел Марија Барбоза ду Бокаж; неокласицизам и предромантизам у португалској књижевности; аркадија; друштвена сатира; узвишена и еротска љубав.

Увод

Живот и дело Ду Бокажа. Песников књижевни узор

Када се помене један од највећих песника португалске књижевности, а свакако и највеће име песничког ствара-

* aninhalisboa1405@gmail.com

лаштва из доба просветитељства и предромантизма, Мануел Марија Барбоза ду Бокаж (Manoel Maria Barbosa du Bocage 1765–1805), не може а да се не запази да су аркадизам, сатира, платонска љубав и еротизам најзаступљеније теме у његовој поезији. Рођен је у градићу Сетубалу надомак Лисабона, од оца судије и мајке из угледне француске адмиралске породице, и веома рано је испољио интересовање за културу и учење. Ипак, мало се зна о његовом животу, осим да му је отац био ухапшен, а мајка рано умрла, и да је, највероватније због несрећне љубави, ступио у морнарицу 1781. године. Познато је да је боравио у Индији, Бразилу, на Макау. Будући да се могу успоставити одређене паралеле између понашања и стварања Мануела Марије Барбозе ду Бокажа и Луиша Важа де Камоиша, португалског националног песника (буран живот, путовања изван Португала, несхваћеност, хапшења, материјална нестабилност, класично наслеђе), и сам аутор посветио је једну песму свом узору и хероју. („Камоишу, велики Камоишу, колико сличном“, „Camões, Grande Camões, Quão Semelhante“). У овој песми, Ду Бокаж, прави паралелу између свог и живота омиљеног песника, плашећи се да није достојан овог великог књижевног модела и животног узора, јер их чак спајају исте недаће и патње. Себе сматра књижевно мање надареним од чувеног писца и изједначава се са њиме само по несрећи коју осећа.

Camões, Grande Camões, quão Semelhante
Camões, grande Camões, quão semelhante
Acho teu fado ao meu, quando os cotejo!
Igual causa nos fez, perdendo o Tejo,
Arrostar co'o sacrilego gigante;

Como tu, junto ao Ganges sussurrante,
Da penúria cruel no horror me vejo;
Como tu, gostos vãos, que em vão desejo,
Também carpindo estou, saudoso amante.

Ludíbrio, como tu, da Sorte dura
Meu fim demando ao Céu, pela certeza
De que só terei paz na sepultura.

Modelo meu tu és, mas... oh, tristeza!...
Se te imito nos transes da Ventura,
Não te imito nos dons da Natureza

Камоишу, велики Камоишу, колико сличном
Камоишу, велики Камоишу, колико сличном
Сматрам судбину своју твојој када их поредим
Исти нас узрок натера, да кад Тежо изгубисмо
Са светогрђем великим да се суочимо;

Као ти што покрај Ганга шапта
Видим се у ужасу сурове беде
Као ти, залудних укуса, које из залудне жеље
Такође испуњавам, љубавник од чежње саздан.

Преварен, као и ти од Среће грубе
Крај свој иштем, од Небеса јер сам свестан
Да ћу мира имати само у гробу

Узор ти си мој, али, ох, туге ли моје!..
Ако те опонашам у променама Среће,
Не опонашам те у даровима Природе.

САТИРА У ДУ БОКАЖОВОЈ ПОЕЗИЈИ

Због сатиричне и еротске поезије, за коју се сматрало да вређа добре обичаје и јавни морал, инквизиција га је прогањала и затварала, а он је боравак у тамници искористио, између осталог и за превод француских и латинских песника на португалски језик. Био је оптуживан и за неверовање у Бога и наводно ширење антимонархистичких и републиканских идеја и због тога је такође хапшен, али и тада је у затвору читао и преводио француске енциклопедисте, а нарочито су му се допадали радови Жан-Жака Русоа и Волтера.

Не бих се сложила са тврдњом да је Ду Бокаж био атеиста, из простог разлога што је Богородици посвећивао песме пуне узвишене религиозности, а не само конвенционалних литерарних слика; у својој поезији не пориче постојање Бога, нити његово деловање у свету, а чињеница да у свом стваралаштву помиње и паганска божанства из грчко-римске митологије, пре говори у прилог општим књижевним струјама и интелектуалним тенденцијама осамнаестог века него његовом неверовању. Мора се, ипак, признати, да у Ду Бокажовим стиховима постоји снажна сатира цркве, као и преиспитивање неких божијих одлука, положаја појединца у свету, као и одређене огорчености на неправде и зла која постоје и против којих је човек немоћан. То га ставља не само у немилост државних институција, већ и потврђује његову „титулу“ „уклетог песника“, који не проналази мир у свету, покушава да одгонетне значај метафизичких питања, смрти, смисла живота, сукоба разума и осећања, учења и природе, улоге филозофије у тражењу истине. Марија Елена да Роша Перејра (Maria Helena da Rocha Pereira) у Ду Бокажовом стваралаштву проналази бројне елементе класичног наслеђа, који се огледају у алузијама на митологију и поезију, у широкој употреби латинизама, у синтаксичким конструкцијама појединих стихова, проналазећи директне утицаје Вергилија и Овидија, које је са задовољством читао и преводио. Персонификација појмова Филозофије, Природе, Среће, као и многих других апстрактних појмова, може се наћи у класичној поезији, али и у средњевековном и мно-

гим каснијим периодима у европском културном наслеђу. Иако је сматрао да поезија не сме бити доступна свакоме, Ду Бокаж је у Португалу био прилично читан, критикован, хваљен, о њему се дискутовало, био је осуђиван или брањен, а ти опречни ставови задржали су се до данас, како у школском амбијенту, тако и међу критичарима и историчарима књижевности.

Ж. Кандидо Мартинш (J. Cândido Martins) у чланку „Читати и предавати Ду Бокажа: Прилози за студију рецепције Ду Бокажа“ тврди да се можда претерана популарност овог песника дугује издањима још за његовог живота: три тома *Рима*, врло често прештампавање и издавање његових дела, пријатељствима са најчувенијим песницима оног доба, као што је Маркиза од Алорне (Marquesa de Alorna), која је ценила његову поезију, као и бројним полемикама које су се водиле поводом песниковог живота и рада. Велики допринос популарисању Ду Бокажовог дела и уврштавању његових љубавних сонета у канон португалске књижевности након његове смрти дао је велики интелектуалац деветнаестог века, књижевни критичар и историчар, и један од првих португалских председника, Теофило Брага, који га је сматрао великим аутором и поредио га са највећим португалским песником Луишом Важом де Камоишом (Luís Vaz de Camões). Овај аутор је Ду Бокажовом делу посветио више студија, сматрајући га заслужним за развој португалске књижевности и покушавајући да га рехабилитује и од њега направи узор новим генерацијама. Теофилу Браги као републиканцу посебно су се допадале Ду Бокажове слободумне идеје и залагање за слободу мишљења. У Ду Бокажовим стиховима присутна је снажна критика црквене хијерархије, одређених професија (нарочито некомпетентних лекара који својим незнањем и начином опхођења према пацијентима пре личе на касапе или троваче него на помоћнике у невољи и хумане људе). Друштвена сатира, на чијем су главном удару свештеници, црквењаци, лекари, видари, преварени мужеви, незадовољни љубавници, бивше љубави, други песници и књижевници, није ништа ново у португалској књижевности, и постојала је у разним видовима, још од средњевековне

епохе. Републиканцима, који су крајем деветнаестог века читали Ду Бокажа, његова поезија послужила је као оштра критика свих стубова монархије, указујући на њену трулост и на нужност промена политичког система. Свештеници су код Ду Бокажа приказани или као поткупљиви, тврдице и похлепни, или као блудници, грешници и лажљивци који само на речима проповедају моралну чистоту, док у стварности и они изгарају од пожуде и желе одређена љубавна и чулна задовољства. „Сонет о проповеднику грешнику“ (Soneto do Pregador Pecador) типичан је пример једне такве песме:

Bojudo fradalhão de larga venta,
Abismo imundo de tabaco esturro,
Doutor na asneira, na ciência burro,
Com barba hirsuta, que no peito assenta:

Погурен, попетина, широкога носа,
Амбис штрокави тамнога дувана,
Доктор псовке, магарац знања,
Чекинасте браде што је на грудима носа.

No púlpito um domingo se apresenta;
Pregas nas grades espantoso murro;
E acalmado do povo o grão sussurro
O dique das asneiras arrebenta.

За предикаоницом једне недеље стоји;
По решеткама удара застрашујуће;
И народ ускликује увелико шапућући
Пуца насип сачињен од псовки

Quatro putas mofavam de seus brados,
Não qu'endo que gritasse contra as modas
Um pecador dos mais desaforados:

Четири курве ругаху се повици његовој,
Не хтевши да виче против мода
Један грешник од оних најбезобразнијих

“Não (diz uma) tu padre não me engodas:
Sempre, me hé-de lembrar por meus pecados
A noite, em que me deste nove fodas”!

„Не (рече једна), попе, ти мене непревари
Увек ћу се сећати због грехова мојих
Ноћи кад смо се девет пута ј....и.

Овај свештеник је оличење порока и мана, погурен, вероватно од многих грехова, заудара на дуван, псује, необразован је и неотесан, застрашујуће појаве, а поврх свега и блудник, заслужује сваку цензуру и сатиру, а заправо је само један у низу карикатуралних типских ликова који подлежу друштвеној критици у књижевности. Јавно разобличен од стране проститутке, овај проповедник представља критику цркве као институције која дозвољава и толерише овакво понашање, изазивајући комичне ефекте код читалаца.

АРКАДИЈА КОД ДУ БОКАЖА

Будући да је Ду Бокаж сматран за једног од најзначајнијих представника аркадизма у португалској књижевности, у овом

одељку посвећујем пажњу анализи аркадијских елемената у његовом песништву.

Руи Соза (Rui Sousa), у чланку „Перспективе женствености у неким Ду Бокажовим песмама“ сматра да је Португал у осамнаестом веку био на маргинама репресивног система државних институција као што су Инквизиција и Краљевски цензорски сто (Real Mesa Censória) које су у одређеној мери спутавале песниково стваралаштво, али је он готово увек успевао да нађе начина за своју креативност и књижевну мисао.

На својим путовањима научио се боемском животу, Барбоза ду Бокаж учествовао је у свађама, тучама, пијанствима, дружио се са морнарима, проституткама, луталицама, али и са најмоћнијим људима у друштву, угледним дамама и важним умним људима свог доба. Његов живот и стваралаштво не могу се разумети без историјског и друштвеног контекста самог Португала у доба просветитељства. Стога, Ернани Сидад (Hernâni Cidade) тврди да је последња четвртина осамнаестог и прва четвртина деветнаестог века у Португалу период када се два културна наслеђа (класично и ново) међусобно наслањају једно на друго, али и „мачују једно против другог“. Године 1790. Мануел Марија Барбоза ду Бокаж придружио се књижевном покрету Нова Аркадија (Nova Arcádia) и потписивао своје песме под именом Елмано Садино. Елмано је заправо анаграм његовог личног имена Мануел, а „Садино“ потиче од назива реке Садо која протиче кроз његово родно место Сетубал. Иако га многи критичари сврставају међу најзначајније представнике аркадијске поезије на португалском језику, мишљења сам да је овај песник користио устаљене конвенције и клишее свог времена, почевши од идиличног пејзажа у коме образовани пастири и пастирице са поетичним именима дискутују о љубави, филозофији и најдубљим и најузвишенијим темама, како би заправо отишао корак испред свог времена и исмејао извештаченост аркадије, песничко умеће (или неумешност) својих колега и увео елементе личног, лирског, исповедног тона у поезију, што га приближава предромантичарским тенденцијама. И сам је писао у складу са књижевним конвенцијама, посвећујући своје љубавне песме у пасторал-

ном стилу разним дамама, познатим под песничким псеудонимима, Гертрурија, Марилија, Марсија, што је било и очекивано у поезији оног доба. Покушавајући да укалупи љубавна осећања у устаљене поетске оквире, и Ду Бокаж пише о славујима, нимфама, зеленим цветним ливадама, брдима и долинама, користећи општеприхваћени *Locus amoenus* као позорницу за своје стихове.

Аркадијске тенденције имале су примат у односу на све остале форме и теме у књижевном стваралаштву у португалском друштву још од 1776. године, и Ду Бокаж је желео да створи нешто ново, одупирући се укореним литерарним моделима за које је сматрао да не доприносе оригиналности и исказивању правог уметничког осећања и праве креативности. Стога је написао песму „Припадницима Нове Аркадије (*Aos Sócios da Nova Arcádia*), где отворено напада своје другове по перу, руга им се, назива их погрдним именима, потцењује њихова дела, због чега бива избачен из удружења.

Vós, ó França, Semedos, Quintanilhas,
Macedos e outras pestes condenadas
Vós, de cujas buzinas penduradas
Tremem de Jove as melindrosas filhas:
Vós, néscios, que mamais da vis quadrilhas
Do baixo vulgo insossas gargalhadas,
Por versos maus, por trovas aleijadas,
De engenhais as vossas maravilhas,

Deixai Elmano, que inicante e honrado,
Nunca de vós se lembra, meditando
Em coisas sérias, de mais alto estado.
E se quereis, os olhos alongando,
Ei-lo! Vede-o no Pindo recostado,
De perna erguida sobre vós mijando.

Ви, о Франсе, Семеди, Кинтиље,
Маседи и остале напасти осуђене,
Ви, чије трубе окачене
Чине да уздрхте Јупитерове кћери префињене.
Ви, глупаци, што сисате из квадриља подлих
Ниског народа неукусним у смех праском
Због лоших стихова, због трова израњављених,
Којима измишљате сва чудеса ваша.

Нека, пустите Елмано, јер се незналица и частан
Никад вас не сети размишљајући
О озбиљним стварима најузвишенијег стања.
А ако желите, очи издужујући,
Ево га! Видите га да се на Пинда наслања
Ногe усправне по вама пишајући.

Извргавајући руглу своје савременике, није се либио да њихов стил, метрику, неукус, извештаченост, подилажење народним масама оштро критикује. Покушавајући да себе издигне из медиокритетског окружења и осредњих естетских критеријума који су завладали у уметности, на себе преузима улогу некога ко треба да стане на пут и казни све оне који заправо немају истинског песничког дара, чинећи то на врло груб начин, исказан у последњем стиху, исказујући вулгарном речју сопствени презир према малограђанским лите-

рарним творевинама свог доба у одређеним интелектуалним круговима.

Одлике Ду Бокажовог стваралаштва и љубав као тема
— ОД ПЛАТОНИЗМА ДО ЕРОТИЗМА

Премда је користио различите метричке форме, карактеристичне за осамнаести век, ипак је највернији остао сонету. Међутим, и у сонет уноси одређене новине, нарочито на нивоу интерпункције, користећи бројне узвичнике, упитнике, три тачке, који само сугеришу буру осећања која лирски субјект покушава да пренесе. Осим интерпункцијских знакова, често користи глаголе у првом лицу, императиве, често опсцени и скаредни језик, чиме је задобио глас „уклетог песника“, бунтовника и непоштоваоца традиционалних моралних вредности и најавио романтичарску поезију у својој земљи.

По речима Руија Созе, песник не штеди речи када треба да описује нечувену и неизрециву лепоту својих вољених дама, користећи се најлепшим хиперболама, метафорама, у којима почиње од шаблона идеализације „хиљаду савршености вољене“. Како је уобичајено још од галицијско-португалске средњовековне лирике, кроз векове су се провлачиле идеје о неразлучивом јединству физичке и духовне лепоте код дама, које су толико савршене и узвишене да изазивају љубавну патњу и бол у лирском бићу заљубљеног. Полазећи од онога што се од песника очекује када пева о љубави, и Ду Бокаж својим дамама, у пасторалном стилу, не спори духовне предности, али им даје и снажну чулну и телесну ноту, чиме превазилази обичне стереотипе у описивању вољене. Полазећи од конвенција које постоје како у народној, тако и у ученој љубавној лирици (описи косе, очију, усана, стаса, у неким песмама и груди), Ду Бокаж не само да жели да испоштује лексику и тематику која се од њега тражи, већ иде и мало даље, уносећи свој лични немир, приказујући узбурканост својих осећања при помисли на драгу. Овим поступком, љубавна поезија аркадијског типа добија нове,

предромантичарске димензије, али и говори о песниковом бурном љубавном животу као и о начинима исказивања осећања, који се разликују од његових саговорника.

Oh, tranças, de que Amor prisões me tece,
Oh, mãos de neve, que regeis meu fado!
Oh tesouro! oh mistério! oh par sagrado,
Onde o menino alígero adormece!

Ох, кике, од којих ми Амор тамницу плете,
Ох, снежне руке, што судбом мојом управљате
Ох, благо! Ох, тајно! Ох, пару свети,
Где у санак пада љупко дете!

Oh ledos olhos, cuja luz parece
Tênuo raio de sol! oh gesto amado,
De rosas e açucenas semeado,
Por quem morrera esta alma, se pudesse!

Ох, веселе очи чија светлост наличи
На танушни сунчев зрак! Ох, покрете вољени
Ружама и љиљанима белим засејани,
Због којег, да може, душа ова умрла би!

Oh! lábios, cujo riso a paz me tira,
E por cujos dulcíssimos favores
Talvez o próprio Júpiter suspira!

Ох! Усне чији смех спокој ми брише
И због чијих слађаних услуга
Можда и сам Јупитер удише!

Oh perfeições! oh dons encantadores!
De quem sóis?... Sois de Vênus? — é mentira
Sois de Marília, sois de meus amores.

Ох, савршенства! Ох, дари очарани!
Чији ли сте? Јесте ли Венерини? — Лаж то је!
Ви сте Марилијини, ви сте од моје љубави.

Коришћењем узвика, трубадурске лексике (тамница, косе вољене попут ланаца, љубавни занос, алузије на класично наслеђе, интерпункцијом, готово исповедним тоном), Барбоза ду Бокаж се истовремено уклапа у књижевне оквире свог доба, али и из њих искаче, борећи се за своју индивидуалност и сопствену визију љубавног осећања.

Како сматра Жасинто до Прадо Коељо (Jacinto do Prado Coelho), у Ду Бокажевој поезији присутна је константна битка између идеализоване и чисте љубави, која је узвишена, достојанствена, дубока, буди најискренија осећања и изазива чулности и греха, који могу да буду отровни, опасни по људску душу, болни, али ипак привлаче и маме заљубљеног до те мере да чине да изгуби разум, што његова осећања чини достојним певања у књижевности.

A frouxidão no amor é uma ofensa,
Ofensa que se eleva a grau supremo;
Paixão requer paixão; fervor, e extremo;
Com extremo e fervor se recompensa.

Слабост у љубави увреда је,
Увреда што се до врховног нивоа диже;
Страст, страст и занос и крајност иште;
Крајност и занос надокнада јој је.

Vê qual sou, vê qual és, vê que dif(er)ença!
Eu descoro, eu praguejo, eu ardo, eu gemo;
Eu choro, eu desespero, eu clamo, eu tremo;
Em sombras a razão se me condensa.

Види ко сам, види ко си, види која разлика је!
Ја бледим, ја псујем, ја горим, ја јаучем;
Ја плачем, ја очајавам, ја ускликујем, ја се тресем;
У сенкама разум мој сажима се.

Tu só tens gratidão, só tens brandura, E antes que um coração pouco amoroso Quisera ver-te uma alma ingrata e dura.	Ти само имаш захвалност, само имаш благод, И пре него срце са љубави мало Волео бих да ти видим у души грубост и незахвалност.
---	--

Talvez me enfadaria aspecto iroso; Mas de teu peito a lânguida ternura Tem-me cativo, e não me faz ditoso.	Можда би ме уморио изглед пун гнева; Али из груди твојих нежност малаксала Чини ме сужњем, а радости ми нема.
--	---

Из ове песме види се истовремено и приврженост одређеним витешким идеалима, ропству љубави као најужвишенијем осећају за које је људска душа способна, али се осликава и сав бол и промена психофизичких стања код заљубљеног, која пре карактерише предромантичарску и романтичрску него неокласичну поезију. Овакав приступ се види у глаголима коришћеним у другој строфи, као и по честој употреби личне замнице за прво лице једине „ја“, којом се лирски тон готово исповедног карактера идентификује и истиче.

Измучен задовољствима телесне љубави, свестан пролазности живота и греха као појма, лирски субјект опева своју духовну борбу и моли опроштај од Бога, готово осећајући близину краја земаљског постојања.

Meu ser evaporei na luta insana Do tropel de paixões que me arrastava: Ah! cego eu cria, ah! mísero eu sonhava Em mim quasi imortal a essência humana!	Биће своје испарих у борби нездравој, У вреви страсти која ме је развлачила: Ах! Слеп, ја сам веровах, ах! Бедан ја сањах! У себи о готово бесмртној суштини људској!
---	--

De que inúmeros sóis a mente ufana Existência falaz me não dourava! Mas eis sucumbe Natureza escrava Ao mal, que a vida em sua origem dana.	Са колико небројених сунаца ум ташти Постојање варљиво ми позлатио није, Али, ево подлеже Природа робина Злу које животу у свом прапочетку штети.
--	--

Prazeres, sócios meus, e meus tiranos! Esta alma, que sedenta em si não coube, No abismo vos sumiu dos desenganos	Задовољства, ортаци моји и моји тирани! Душа ова, која жедна у себи није стала У амбису вас је скрила од разочарања.
---	--

Deus, ó Deus!... quando a morte a luz me roube, Ganhe um momento o que perderam anos, Saiba morrer o que viver não soube.	Боже, о Боже!... Када ми смрт светлост украде Нек трен један добије што изгубише године Нек спозна да умре оно што живети не знаде.
---	---

Из овог сонета се може закључити да Ду Бокаж није био неверујући човек, већ можда на изванредан начин и боготражитељ, свестан својих сагрешња, духовне испразности и пролазности чулних задовољстава. Иако се у овом сонету изражава брига савести и кајање због телесне љубави

као извора уживања, еротизам и еротска поезија заузимају значајно место код Мануела Марије Барбозе ду Бокажа. Осим директних референци мушких и женских полних органа, самог љубавног чина, људског тела као извора задовољстава, Ду Бокаж говори и о сексуалној изопачености, декаденцији, проституцији. Употребљавајући скаредни језик, описујући експлицитне сцене вођења љубави и узбуђења, Ду Бокаж говори и о скандалозном старцу, о девици која једва чека да осети љубавне чари, о занемоћалости у исказивању мушкости и многим другим проблемима који се тичу ове комплексне проблематике. Сочним и живописним изразима еротичности и сексуалности, Ду Бокаж је скандализовао јавност, пуритански морал и црквене хијерархије, јер често није штедео ни саме великодостојнике, исмевајући њихову похоту и блудну страст. У „Сонету свих курви“ (Soneto de Todas as Putas), еротизам је провучен кроз морално питање проституције или непоштовања јавног морала од стране угледних жена које себе сматрају достојанственим чланицама друштва (племкињама, краљицама, женама из народа). Овим ставом Ду Бокаж као да стаје на страну жена које су приморане да се проституишу, не осуђујући много њихово морално посрнуће, док жаоку критике усмерава на такозване даме са двоструким моралним аршинима.

Não lamentos, oh Nise, o teu estado;
Putas tem sido muita gente boa;
Putíssimas fidalgas tem Lisboa,
Milhões de vezes putas teem reinado:

Не жали се, о Низо на своје стање;
Курве су биле многе жене добре;
Превелике курве племкиње лисабонске,
Милион пута курве су краљевале.

Dido foi puta, e puta d'um soldado:
Cleopatra por puta alcança a c'ròa;
Tu, Lucrecia, com toda a tua pròa,
O teu cono não passa por honrado:

Дидона је била курва и то курва војника:
Клеопатра курвањем круну намаче;
Ти, Лукрецијо, са свим твојим прамцем,
Часна не може бити твоја п...а

Essa da Russia imperatriz famosa,
Que inda ha pouco morreu (diz a Gazeta)
Entre mil porras expirou vaidosa:

Она из Русије, царица чувена,
Која скоро умре (новине кажу)
Међу хиљаду к....а издахну надмена.

Todas no mundo dão a sua greta:
Não fiques pois, oh Nise, duvidosa
Que isto de virgo e honra é tudo peta.

Све на свету своју рибу дају
Немој, дакле, ох Низо да имаш недоумице
Јер сво то девичанство и част, све је лаж.

Дидона, Лукреција, па чак и руска царица Катарина Велика, нашле су своје место у овој плејади жена које су ока-

рактерисане као неморалне, да би се на крају дидактичка компонента песме изгубила у појму „све“, а заправо се извргава руглу опседнутост чашћу и женском невиношћу.

ЕЛЕМЕНТИ ПРЕДРОМАНТИЗМА У ДУ БОКАЖОВОЈ ПОЕЗИЈИ.

ЗАКЉУЧАК

Последња у низу Ду Бокажових песама које ћемо анализирати јесте „Аутопортрет“ (Auto-retrato), која умногоме одудара од књижевних модела неокласицизма и приближава се предромантизму.

Magro, de olhos azuis, carão moreno,
Bem servido de pés, meão de altura,
Triste de facha, o mesmo de figura,
Nariz alto no meio, e não pequeno;

Мршав, плавоок, са лицем крупним, тамнопутим,
Добро опслужен стопалима, ониска раста,
Тужна лика, али и стаса,
Са носем у средини не баш маленим

Incapaz de assistir num só terreno,
Mais propenso ao furor do que à ternura;
Bebendo em níveis mãos, por taça escura,
De zelos infernais letal veneno;

Неспособан да само на једном месту буде,
Пре склонији бесу него нежности,
Испијајући снежнобелим рукама из мрачне купе
Смртоносни отров из паклене ревности

Devoto incensador de mil deidades
(Digo de moças mil) num só momento,
E somente no altar amando os frades,

Верни молитвеник хиљаду божанстава,
(кажем хиљаду девојака) само у једном трену
Који фратре само на олтару обожава,

Eis Bocage em quem luz algum talento;
Saíram dele estas verdades,
Num dia em que se achou mais pachorrento.

Ево Бокажа из којег неки таленат сија;
Из њега избише истине ове
Једног дана кад се сматрао стрпљивијим.

Физички опис више одговара карикатури него књижевном јунаку украшеном пожељним својствима. Наизглед неугледан, тамне пути, великог носа, мршав, несразмерних стопала, одудара од класичних или митолошких хероја, а његов тужан лик и фигура подсећају на својеврсног Дон Кихота са краја осамнаестог века. Не држи га место, у њему има нечег проклетог, пакленог, карактер му је помало прек, није нарочито привржен вери и цркви, води буран љубавни живот, признаје себи извесни дар за књижевност, а не либи се да призна сопствене мане и пороке. Помало налик на романтичарске негативне јунаке, представља сушту супротност витешком или литерарном протагонисти,

пуном врлина и украшеном суштом физичком лепотом. Исповедни тон, преувеличавање сопствених недостатака, продирање у песничку душу и осећања, све више удаљавају Ду Бокажа од неокласичарског наслеђа и тенденција и приближава новим, до тада непознатим идејама у португалској књижевности. Рекапитулирајући Ду Бокажову поезију у неколико речи, може се рећи да она варира од аркадијске идиле до најотвореније сатире, од најузвишеније љубави до опценог еротизма, од друштвене критике до узвишених идеала о слободи, обухватајући конвенционалне и оригиналне мотиве који дају овом песнику истакнуто место у португалском осамнаестом веку, отварајући нове путеве писане и усмене речи у овој земљи.

ЛИТЕРАТУРА:

- Bocage, *Obra Completa*. Volume I. Sonetos, Edição, introdução e notas de Daniel Pires, Porto, Caixotim, 2008. BOCAGE, *Obra Completa*. Volume VII. Poesias Eróticas, Burlescas e Satíricas, Edição, introdução e notas de Daniel Pires, Porto, Caixotim, 2004.
- Braga, Teófilo. *Obras de Bocage: Estudo introdutório: Bocage sua vida e época literária*. Porto, Lello & Irmão, 1968.
- Cidade, Hernâni, *Bocage, Presença*, Lisboa, 1986.
- Coelho, Jacinto do Prado, "O Pecado e a Graça na Poesia Amorosa de Bocage" in *Problemática da História Literária*, Lisboa, Arcádia, 1961, pp. 133–137
- Martins, J. Cândido "Ler e Ensinar Bocage: Para o Estudo da Recepção de Bocage", In <http://ler.letras.up.pt/uploads/ficheiros/4831.pdf>
- Pereira, Maria Helena da Rocha "Bocage e o Legado Clássico", in: http://www.uc.pt/fluc/eclassicos/publicacoes/ficheiros/humanitas19-20/06_Rocha_Pereira.pdf
- Sousa, Rui, *Perspectivas do Feminino em alguns poemas de Bocage*, Lusosofia, CLEPUL, Lisboa, Setembro 2012.

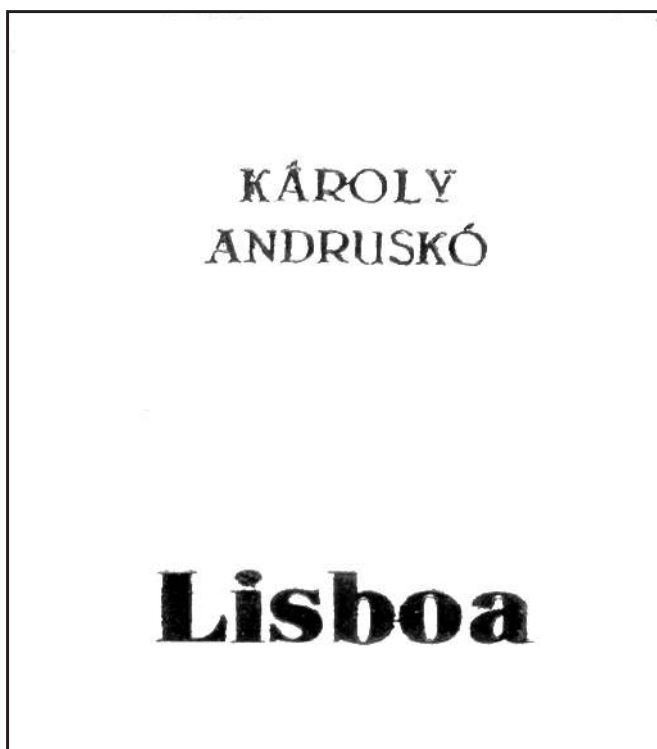
ANAMARIJA N. MARINOVIĆ

FROM ARCADIA TO SATIRE, FROM PLATONIC
TO EROTIC LOVE, MANOEL MARIA BARBOSA
DU BOCAGE

SUMMARY

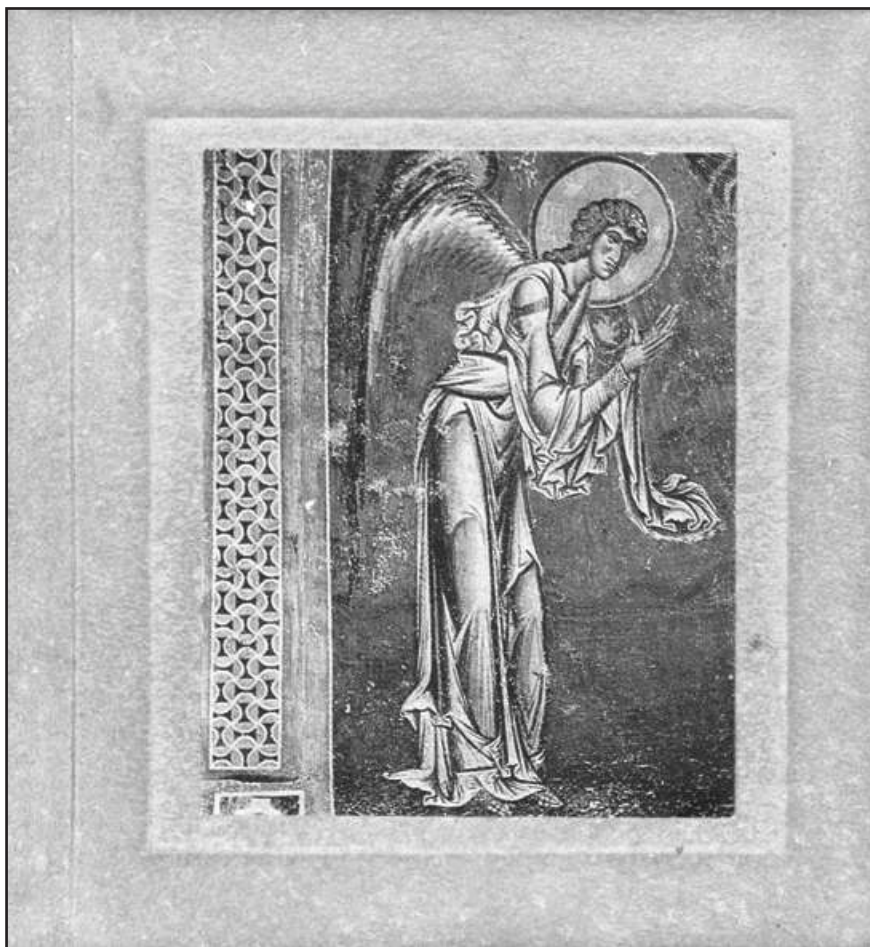
The aim of this paper is to present the poetic creation of Manuel Maria Barbosa du Bocage (1765–1805) readership Barbosa du Bocage (1765–1805) to the Serbian readership. This poet is considered the most important representative of Neoclassic poetry and pioneer of pre-Romanticism in Portugal. Using certain clichés typical of the Arcadian poetry, he actually mocks the overcome literary models and forms. From Arcadia to social satire from the sublime to the erotic love, Bocage shows unequivocally of literary talent and his unique place in the Portuguese poetry.

Keywords: Manoel Maria Barbosa du Bocage, Neoclassicism and Pre-Romanticism in the Portuguese Literature, Arcadia, social satire; sublime and erotic love



МН 22

XVI Congresso internacional de ex-libris / Károly Andruskó. – [Senta] : K. Andruskó, 1976 (Ada : Mladi grafičar). – 47 mm



МН 209

Frescoes. — Beograd : „Jugoslavija”, 1966 (Zagreb :
Grafički zavod Hrvatske ; Beograd : Vojno štamparsko
preduzeće). — 91 mm

Милеса Д. Стефановић-Бановић*

Етнографски институт САНУ**

811.163.1'367.622

821.163.41.08 Венцловић Стефановић Г.

Научна грађа

Примљена: 25. 10.2016.

Прихваћена: 21.11.2016.

НЕШТО О ЛЕКСИЦИ У БЕСЕДАМА НА БЛАГОВЕСТИ ГАВРИЛА СТЕФАНОВИЋА ВЕНЦЛОВИЋА

Гаврил Стефановић Венцловић, јеромонах, вредни писар и неуморни беседник из Сентандреје, за собом је оставио око 20 000 руком писаних страна. Од тога је око 9 000 на језичком изразу са народном основом, како је сам наводио „србско простим језиком“, „простим људем на разумност“ и „на службу сељаном некњижевним“.

У раду се бавимо анализом Венцловићеве лекси-ке, на примеру беседа на Благовести, које су записане у његовом зборнику *Слова изабрана*, завршеном 1743. године. Овај зборник данас се чува у Архиву САНУ под бројем 101 (137).

Кључне речи: Гаврил Стефановић Венцловић, лексика, језик, беседе на Благовести.

У времену у којем је живео, времену сеоба, многих ратова, болести, недаћа и опште неизвесности, Венцловићево огромно дело представљало је подвиг за себе. Ипак, његова заслуга далеко превазилази број исписаних страница – овај неуморни јеромонах упорно и искрено је радио на просвећивању своје пастве. Између осталог, критиковао је непримерено понашање свештенства, наглашавао да

* kimiaera@gmail.com

** Рад је резултат истраживања на пројекту *Интердисциплинарно истраживање културног и језичког наслеђа Србије. Израда мултимедијалног интернет портала „Појмовник српске културе“* бр. 47016, које у целини финансира Министарство просвете науке и технолошког развоја Републике Србије.

је међуљудска помоћ важнија од „празног богомољства“, указивао је на трагичне последице незнања и примитивизма у народу, нападао ружне обичаје, кудио бахатост „богатица“, истицао значај сељака, залагао се за лично достојанство изнад племићких привилегија, па чак и, далеко испред свог времена, говорио о неправедности жена.

У настојању да допре до својих слушалаца, Гаврил је црквенословенске беседе преносио на израз који им је био много разумљивији. Превод, иако најчешће веран, некада је веома слободан. Међу хиљадама страна рукописа налази се расуто и мноштво цитата из Светог писма. Иако није настао са том намером, Гаврилов превод се може сврстати међу прве покушаје преводње Библије на српски народни језик.

Поред тога, на местима која су представљала апстрактније појмове и сложенија расуђивања, изворни текст је проширивао својим објашњењима. Некада су Венцловићеве интервенције кратке, у виду неколико речи које додаје или прерађује, некада представљају дуже сегменте, а није реткост ни да се потпуно одвоје од основне теме и чине мање или више независне ауторске целине.

Када је реч о језику и стилу, истраживачи (в. Стефановић 1991; Ивић 1997) су једнодушни у оцени да је Венцловић у својим списима демонстрирао изузетан језички таленат и велико стилско мајсторство. Користећи читав низ средстава и поступака, како стандардних тако и иновативних, у области творбе речи, синтаксе, лексике, фразеологије, стилистике и реторике, Венцловић је у својим делима постигао изванредну разноврсност и богатство језичког израза.

У овом раду доносимо анализу Венцловићеве лексике на примеру беседа на Благовести, које су записане у његовом зборнику *Слова изабрана*, завршеном 1743. године. Овај зборник данас се чува у Архиву САНУ под бројем 101 (137). Нашу грађу чини тринаест беседа, које се налазе на странама 591б–727а: два слова Јована Златоустог, слова Јована Дамаскина и Максима Исповедника, пет слова Лазара Барановича, два Јоаникија Гаљатовског, толкованије, поученије и пролог на Благовести.

Још у најстаријим радовима (Јовановић 1911) о Венцловићу и његовом делу примећена је, посебно у жанру проповедне књижевности, у коју спадају и *Беседа на Благовѣсти*, својеврсна диглосија. Она се огледа у напоредној употреби двају језичких идиома: црквенословенског српске, ређе руске редакције – с једне стране, и народног – с друге стране. Најбоља илустрација за ово језичко двојство могу бити читаве синтагме или реченице дате паралелно на црквенословенском и у преводу на народни језик: слыши дащи и виждѣ· слышай добро кѣр'ко и глѣдай (646б), се раба г(о)с(под)ниа, ево сам[ъ] г(о)с(по)динова слыш'книа (657а), ѿ г(оспод)и, азъ рабѣ твоѣ· а самъ г(о)с(по)дине слыга твоѣ (660б), іако брѣнїе пѣты поглааждѣ нхъ каа блато на пѣтѣ тако ѣх и з'газити (703б), н(е)бо закрялюю облаци по сказиваню ѱал'ма· одѣвающеа н(е)бо облакы (710б).

ЦРКВЕНОСЛОВЕНИЗМИ

Поред низа фонетских, морфолошких и синтаксичких црта карактеристичних за црквенословенски језик, у тексту *Беседа* налазимо мноштво црквенословенских лексема са српскословенским или рускословенским ликом: почр'паемъ (594а), ис(та)ства (592а, 603а, 650б), кониам (606б), пишѣ (606а), цѣв'нице (625а), пр(и)сновкрѣпиаемъ (607а), въплщ'ша (606а), пл'тїю (593б, 606б, 650а), најпаче (606а..., 5х), зрѣшѣ (594б), влх'вы (591б), неосежны (625б), въщѣ (601а, 693а, 706б), зиждителя (592б), неосежаемаа (606б), нечртожнаа (607а), прелаастнаа (597б), отроковниче (594б, 607а), ѿбаче (607а), въсачаскаа (593б, 660а), сърасл'наа (593б, 636б), оуничжити (619а), предстател'ниче (594а, 675б), прїем'лющїи(606а), ѿтнѣд[ъ] (624б, 683б), капница (594б) итд.

Међу творбеним црквенословенизмима најкарактеристичније су бројне именице средњег рода на -їе: вл(а)говѣщенїе (591а, 595а..., 12х), сп(а)сенїе (596а, 606б..., 13х), евр(ar)г(е)ліе (681а, 682а..., 5х), смиренїе (658а, 660а..., 6х), зачетїе (607а, 610б..., 5х), поклонянїе (615б, 652б, 727а), м(н)л(о)срдїе (652а), исправ'ленїе (594а, 594б), испл'ненїе (594б, 647б), знаменїе (648а, 649б, 650б), велнїе (607а, 669а..., 4х), повчєнїе (634а, 693б,

720б), веселіє (651б, 677б), цѣлованіє (653а), сказаніє (715б), сїаніє (592а, 606б), селеніє (594б, 648а), з'даніє (596б, 631б) итд. Овим именицама у српском народном језику одговарају именице на -е с јотовањем претходног сугласника. Њих такође има доста у *Беседама*: шаараніє (616б), кааланіє (616б), каменіє (619б), знаменіє (624а), др'жаніє (628а, 630б), заношеніє (628б), створеніє (592а, 626б..., 4х), пресѣлїваніє (616б), мнлованіє (625б, 634б), чєстїтаніє (593б), ѡпрощеніє (592б, 596б..., 5х), веселіє (661б, 670а, 679а), здрав'лє (706б), оускр(')снѣкє (592б), пїнѣ (629б, 632а..., 4х), зачїнѣкє (641б), цвѣкє (642б) итд.

Творбени црквенословенизми су и суперлативни облици са суфиксом -ѣйш-: новѣйшєє (593б), свѣтлѣйшаа (594а), преславнѣйша (647б), ч(а)стнѣйшіа (647б), г(о)сп(о)дстак'нѣйшіа (648а), др'жавнѣйшіа (648а), сл'нѣйшіа (648а), начел'нѣйшіа (648а), твр'дѣйша (648а), простран'нѣйшєє (648а), краснѣйшаго (663а).

На плану синтаксе веома је честа типична црквенословенска конструкција *аїсолуїни даїїив*. То је самостална синтаксичка јединица велике старине, настала у старословенском по угледу на грчки апсолутни генитив, а најчешће је имала значење временске, ређе узрочне зависне реченице (в. нпр. Ђорђић 1975, 175). Апсолутни датив Венцловић је очигледно као готов модел преузео из предлога којима се служио, али га је обилато користио и у деловима текста у којима преовладава народни језик: защо она слѣжєѣн ѡѡѣ оу цр(')квн. Тако є казала была архїерєю (597б), м(а)рїа нцѣѣн ѡѡѣ б(о)г)а наагїє свою вр'лѣ среѣѣ (666б), код[ѣ] цр(')квє бѡрав'лєѣн ѡѡѣ цнѣзр'но є слѣжнла б(о)г)ѣ (696а), ондє кїє своє сп(а)сєніє стєѣн бѡрав'лєѣн мѣ насамѣѣ (696а), лєсѡнѣ капралѣ шєтаѡѣн мѣ сє снаполаа порєд[ѣ] бєдєна градскога саамѣ· нєшѡ чатаашє (711а), ѡ томє сє ѡнн дѣр'ла распалєю голємѣ свою жєлю нмаѡѣн нмѣ г' б(о)г)ѣ (707а), кад[ѣ] га м(а)тн с ѡснфѡм[ѣ] тражєѣн трєѣѣ д(а)нѣ нааѣѡшє оу кр(ѣ)с(а)нм'скоѣ цр(')квн дншпошаѡѣн мѣ сє ѡ к'ннзн с маторн оу'ч(н)т(є)лн (717а), нїѣѣѣѣѣн тн на рѣкѣ г(о)с(по)днчїнкѣ· н саамѣ кїєшѣ то нзѡвааратн (668б), гав'рнлѡ драагѣ нзѣѣѣѣѣ драагѣ радѡстѣ б(огородн)цы бѡрав'лєѣн ѡѡѣ ѡв'дѣ (654а) итд.

Као што се из примера види (има их још велики број), апсолутни датив је код Венцловића нешто модификован и упрошћен у односу на црквенословенски. Именски део најчешће је изражен неком заменицом у дативу: мн, мєнн,

тн, мѧ, ѿѿ, наѿ, нѿ, док се партицип јавља у окамењеној адвербијализованој форми на -ѿн (данашњи глаголски прилог садашњег времена): пролазеѿн, проричѿн (603б, 605а 2х), говореѿн (609б, 611б... 22х), стрепѿн (616а, 668а), пїюѿн (618б) итд. У литератури је већ примећено да ова конструкција често иде науштрб разумљивости текста (Стефановић 2002, 54). Тако, на пример, у реченици: *ар'хагг(є)лѧ гав'ринлѧ. каза пророкѧ захарѧ славжеѿн мѧ оу ол'таарѧ* (600б) очекивано би било да прилог *славжеѿн* има исти субјекат као и глагол у главној реченици (*каза*), те би се према томе односио на архангела Гаврила. Међутим, очигледно је да код Венцловића цела реченица има други смисао: архангел Гаврил каза пророку Захарији док је овај (Захарија) служио у олтару. Сличних примера има још.

НАРОДНИ ЈЕЗИК

Језички израз са народном основом у *Беседима* представљен је великим бројем речи и израза, конструкција и обрта који су део народног језичког блага и какве не можемо наћи у црквенословенском, руском или у другим предлошцима који су Венцловићу били доступни. Тим наслеђеним лексичким благом Венцловић се обилато и зналачки служио, али ни њему самом није била страна језичка креација, било да је реч о његовом оригиналном стваралаштву или његовим преводима и адаптацијама.

Имамо најпре читав низ обичних, стилски немаркираних речи за изражавање конкретних и апстрактних предмета и појмова. То су именице: *маар'ба* (591б), *тр'бѧ* (616а, 665а), *надниѧ* (634б), *с'шлнкѧ* (642б), *зндаарѧ* (647б), *стакларѧ* (704а), *бр'кашнлы* (634а), *швкѧн'деѧ* (643а), *б(о)гобойше* (667б, 674б..., 4х), *наам'форѧмѧ* (725а), *накнаѧаѧѧ* (713а), *дѧтаака* (690а), *недонос'ѧ* (682а), *пеленѧѧѧ* (711б), *ѧдовнице* (700а), *к'лнца* (683а), *стреѧа* (718б), *жеж'кѧ* (707а), *јуриншеѧ[ѧ]* (700б), *попек'комѧ[ѧ]* (718б), *неѧачн* (722б), *снебыванїѧѧ[ѧ]* (657а), *повздаанїѧ* (671б, 674а, 696б), *животованїѧ* (627а, 658б, 696б), *кааненїѧѧ[ѧ]* (723б), *наѧнїнѧаннѧ* (726б), *ѧлопатенїѧ* (722б), *преѧара* (681б, 686б), *крнѧ'де* (702а), *крнѧнѧѧ* (725а), *снаага* (659б, 721б), *глобомѧ[ѧ]* (723б), *слаботнннѧ*

(683б), ѡблѡкло (688б), загонѣт'ка (716а), людство (645б, 691а, 721б), прѣкнѡм[ъ] (627б, 631б..., 4х), свѡнѣка (690б) итд.; глаголи: харати (723б), ѡѡвати (724б), рѡжнѣти (724б), свѣрѣти се (723б), двѣлѣнѣти (723б), з'газѣти (703б), наѡдѣти (602б, 699б, 708а), наѡѣнѡвати (725а), пропатѣти (722б), занѡвѣтати (609б), нзрѣгати (653б, 674б), згрѡн'чати (643б), не хѡашѣ (598а), мѣр'каашѣ (598а), прѡнерѡазншъ (се)(600б), ѡпреѡасты (се)(600б), ѡвѣзѣк'нѡ се (659б), ѡсѡмѡдѡла (645а), забѡшѡры (655а), снѣбѡка се (669б), оуѣѡ'ѡла (683а), распѡды (688б), оуздаюѣн се (694а) итд.; придеви: ма-торъ (698а), здѣтна (636а), старѡстанѣъ (624б), непорѡш'нѡ (685б), разѡортѡ (694а), шѡвр'тнѣ (696б), помѡм'на (703б), юнѡл'нѡ (704а), коѡѡнѡвы (714а), цѣлѡкѡпанъ (635а, 638б, 721а), безѡриж'лѡва (722а), нѣлагѡднѡй (722б), ѡсѡмѡднѡмъ (723а) итд.; прилози: ѡзѡлѡдъ (673а, 722а), лѡсно (685б), нз'нѡтра (608б, 639б, 682б), полѡ-ко (692б, 697б), ѡѡш'ка (695б, 698б), потѡн'кѡ (655а), бол'болъ (686а), безѡѡ'зѡрѣ (701а), наѡзѡмѡкъ (597а) итд.

Даље, приличан је број речи и израза који су у великим тезаурусима пропраћени квалификативима као што су: разговорно, фамилијарно, шаљиво, погрдно или пејоративно, фигуративно, вулгарно и слично. Те је речи Венцловић свакако црпео из живог, свакодневног говора људи из своје средине и слушалаца којима се у цркви обраћао, те су оне њима морале бити добро познате и разумљиве: жѡерѡ (600а), блѣне се (640б), шѡвр'ѡла (687б), подѡжнѡше (се)(689б), ѡтшѡнка га (703а), замѡзѡнѡ блѣкѡни (711б), тѡры оу ѡнѡ вѡтрѣнѡ пѣѡъ (704а), лѡты ѡнога дѣмѡна (703а), полѣмѡти (697а), хѡк'нѡ (697а), ѣнѡпы (697а), згрѡхѡти (678б), здрѡз'гати (670б), слѡ р'нѡ (630б), наѡзѡѡѡнъ (619б), грѡхѡѡла (592б) итд.

Слично претходним речима, многи устаљени изрази и фразеологизми које у *Беседама* можемо посвуда наћи, део су живог говорног језика: на дѡбрѡ волю (620а), пѡкѡ сѡромѡсѡ (689б), преѡ нз'мѡ (595б, 685а), без' нз'мѡ (636б, 677а), ѡд[ъ] мѡнѣ рѡѡе (708б), ѡт[ъ] сѡрднѣ рѡѡе (709а), оу ѡѡѡй плѡчѡлѡѡѡй дѡлѡчѡн (654а), за мѡѡѡ мѡї ѣ (694а), мѡѡѡ тѣг'лѡнѡти (712б), на мѡѡѡ се дѡтѡ (720а), на вѡдѣлѡ ѡѡ'ѡѡнѡти (619а), сплѣстѡ се оу коѡш'ѡѡѡъ (600а), ѡд[ъ] ѣѡа пѡѡѡѡ (622а), пѡѡѡѡѡѡнѡ своѣ сѡр[']ѡѡѡ (638а), глѡѡѡ наѡѡѡѡѡ (702а), в(ѡ)ѡа зѡ плѣѡн стѡѡѡѡѡѡ (676а), на дѡбрѡ прѡѡѡѡѡѡ (646б), бѣлѡѡ мѡ снѡѡѡѡѡѡ (620б), тѣ мѡ ѡѡѡѡѡ[ъ] ѡѡѡр'нѡнѡ (617б), оуѡѡ ѣ на мѡнѡдрѡст(ъ)

(616a), 8 носѣ дѣхати мрѣцало (722a), памѣт' ми се заврѣе (643a), нди кѣд[ѣ] те оти воде (619a), с' м(а)тер'нии(ѣ) млекои[ѣ] самѣ водоена (614б) итд.

РАЗГОВОРНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ

У наративним деловима и дијалозима, али и другде, Венцловић се врло радо служи читавим спектром колоквијалних израза и разговорних конструкција, често на тај начин оживљавајући и богатећи шутири и понекад сувопарни текст предлошка. Разговорни фразеологизми користе се и ради прилагођавања текста слушаоцима и постизања блискости (Милановић 2001, 10): онѣ љшн ч(о)в(ѣ)ка (707б), шин'нѣ шаком[ѣ] оуѣ образ[ѣ] арїа (707б), такы скопа га за чѣпе „одмах га ухвати за косу“ (704a), насред[ѣ] таакора хак'нѣ івїана с коп'їем[ѣ] 8 пр'си пронѣзн га (697a), б(о)жїе пинсмо 8 глаавѣ нмѣ оуѣрѣѣ (701б), ѡт[ѣ] тѣѣжен'ског(ѣ) пипоїениа и наингїнванїа (726б), боте се сѣ сконмѣ тѣломѣ (719б), да се с нама шегая по сокааци (718б), док' се нїе раскотїла (самосат'скаа своєкол'на їересѣ) (714б), много цїоца и прїкалам'люю ѡт[ѣ] себе (657a), Бл(а)го си тої маїцы кога га родїла· тога· онога ли їип'шѣ (639a), ѡткѣда є т'ко є таї чѣговнї' лї є (618a), поврѣбаѡ би га нїга и ѣватїѡ (620a), да се баарѣ наѣѣемѣ ш' нїнїе и нѣрѣжїнї' га, кано нїщо ч(о)в(ѣ)ка (618a), да мѣ такы на паню главѣ· с моїком[ѣ] дѣн'гїр'ском[ѣ] брадком[ѣ] ѡтфїнїнї[ѣ] (617б), защо онѣ їндїа мою старост[ѣ] ѡбѣз'часты (617б), кон є то таї са мѣном[ѣ] пронашаѡ се ѡртаакѣ (617б), нѣго·коры то тѣѡе шааранїе и длакавы посаѡ (616б), скоро се топн ѡд[ѣ] мене (617б), много срамѡтѣ и бѣлаїї нїлаам[ѣ] прѡтег'лнїи (612a), ѡ чѣмѣ то шнїѣшѣ (611б), а цїо си се и ѡбѣзаѡ тѣ толнко ѡко мене, те не шнїкашѣ и нѣдѣшѣ сконмѣ пѣтем[ѣ] (611б), док'лє и ты тѣ сѣ м'ном[ѣ] ѣїд'но нїнїи налїїѡ· ако стнї'не старацѣ дома оу ѡвы паарѣ (611б) итд.

Учесталост употребе разговорних обрта и колоквијализама, међутим, нїје увек индикатор Венцловићеве оригиналности у смислу потпуне независности од предлошка. У литератури је већ упозорено на то да „живахност приповедања и колоквијални тон не треба да нам буду мерило при одвајању Венцловићевих оригиналних текстова од оних које је однекуд преузео“ (Миловановић 1981, 36).

Посебан колорит *Беседама* дају речи и облици дијалекатског порекла: каде (592а..., 69х), ноѡмъ (629а..., 4х), д(а)н(а)съке (603б, 604б), оудинъ (612а..., 7х), ѡм'ма (618а, 635а), такы/такый (599б..., 35х), сасма/сас'ма (599б..., 21х), та-даръ (598а..., 15х), свагдаръ (609а), к отоде (597а..., 19х), с отым[ъ] (600а..., 18х), с отога (610а..., 17х), овы бл(а)гы данакъ (604б), оны каменъ (677а), сталиати (628б), нспраляаше (675а), оупраляати (655а), ш' нинде (597б..., 11х), ш' нѡде (598б..., 14х), назинв'ле (715а, 716б), прозинв'ле (636б), дозинв'лемо (710б), пр[']стеноваата (611б), напинсато(653б), проринцато(681б), свр'шнто(634а..., 5х), склопнто(657б), нз'гласнто(637б)итд.

Узвици

Живост приповедања и блискост духу разговорног језика Венцловић постиже и учесталом употребом бројних узвика, као и неких речци: ѡ, ѡх[ъ], ѡхѡ, хей, леле, га, де, деде, но де, нвде;ето, ама. Најчешћи је узвик ѡ, који се претежно користи за обраћање уз вокатив именица, али и другде: ѡ д(ѣ)војко (610б, 613а, 641б), ѡ обрадован'на м(а)рїе (710а), ѡ ѡснфѣ (599а), ѡ ты гав'ринле (601б), ѡ млад[ъ] юнате (612б), ѡ внде да є здѣт'на (616а), ѡ да бл(а)го си тоде чреѡ (639б), ѡ да чадна в'ла гласа (646б), ѡ да велнка тога твога м(н)локр'вства (646б), ѡ да велнке двенне блага свакога (659б) итд. Следе други узвици: ѡх[ъ] гад'ны га ч(о)в(ѣ)къ (703б), ѡхѡ рече нелас'но є быти і(сран)нлю (690а), хей хей жадалъ лов'ленїа (622б), хей хей виднмъ га твою мвннтѡ м'ро (616б), ѡ леле мены (657а), га защо вѣкъ не приватнш' мн рѣчн (608б), га защо тн мааро попзѣ се (622б), оудн де чнтн патн (701а), но де нсто ѡ тоде смотринмо се (656б), нвде на добрѡ волю текъ толнко нскаажн мн га (620а), а деде ѡтинн тамо до ннх[ъ] (610а), деде право оукаажн мн (617а) итд. Врло су фреквентне речце єто и ама (преко стотину примера): добра мѡ вола єто бы (615а), онаа єто дароноса носы (635б), то є єто м(н)локр'вство големо (657б), с отинмъ єто отнма (677а), таа єто места на землн (698а); ама кад[ъ] ннща ннща (630б), ама ты си све н преш'ла (708б), ама како ќе м(а)рїа поднетн оганъ (602а), ама то бїаше саама с(вѣ)таа в(огородн)ца (701а) итд.

ПОЗАЈМЉЕНИЦЕ

Саставни део језика *Беседа* чине и позајмљенице из других језика, не рачунајући црквенословенски и руски: грчког, турског, немачког, мађарског и других.

Грцизми, као што је познато, представљају најстарији слој позајмљеница у српском језику. У *Беседама* их има доста, и најчешће су то речи које означавају разне религијске појмове или појмове из црквено-богослужбене сфере. Већина њих је и данас мање или више позната и разумљива и чини неутуђиви део лексичког блага савременог језика: агг(е)лѣ (592а..., 75х), архгг(е)лѣ (596а..., 12х), љп(н)скопѣ (714б), архѣп(н)ск(о)па (591а), архѣреѣ (609б, 639а), мнтрополнт'ствѣ (707б), патрїархѣ (605а..., 5х), протопопа (642а), калѣгѣры (699б, 705а), покалѣгѣрнтн (696а), архнстратнгѣ (596б, 605б, 692а), ап(о)с(то)лѣ (599а..., 25х), однгѣтрїа (713а), еѣ(аг)г(е)лїе (681а..., 5х), еѣ(аг)г(е)лнствѣ (598б..., 9х), икона (713а), олтарѣ (707а), кѣкот(ѣ) (630а, 697а), ѣлоом[ѣ] (710б), ѣал'тнрѣ (625а), оомофѣ (707б), дѣлїа (708б), гѣпер'дѣлїа (709а), латрїа (708б), ѣаво (595б..., 8х), дѣмонн (703а), адѣ (592б, 645б), ка-фолнїаскаа (718а), идоле (605б), ѣктенїа (724а), ѣлеа (636а), лѣтѣргннска (693б), ѣресѣ (714б), ѣретннѣ (706а), канѣне (681а), ѣпстааїю (649б), поган'ска (702б); крннѣ (607а), кѣдарѣ (693б, 709б), кѣпарнѣ (649а..., 4х), мѣро (593б, 606б, 649а), пор'фнра (648б), трапезо (607а), тронѣ (707а), комора (698б), галїа (702б), монархѣ (711а), гнган'тн (714а), стнх[ѣ] (676б, 710а), малаѣааватн (677б) итд. Срећемо и један број речи хебрејског порекла које су преко грчког ушле у наш језик: сѣрафнмн (634а..., 4х), хѣрѣвнмн (593б..., 5х), мнннѣ (595а..., 22х), сатана (650б, 655а, 689а), фарнсеѣ (664а), мнн'на (647а), пасхе (634б), фараѣона (629б).

Сразмерно највећи број позајмљеница у *Беседама* отпада на турцизме, у које убрајамо не само изворно турске речи, већ и оне које су у српски посредством турског ушле из арапског, персијског, хебрејског, грчког и других језика.

Међу турцизмима налазимо најпре један број речи које су и данас мање или више у живој употреби и имају исто значење као и у Венцловићево време: заналт(ѣ) (622б), дѣш'манѣ (620б), коналѣ (596б, 624б), ѣртаалѣ (617б), мѣндаанѣ (619а), фѣреѣом[ѣ] (636б), сакатн (706а), бѣнара (620а), амаанет(ѣ)

Најзад, тридесетак турцизама су мало фреквентне речи, од којих се неке не могу наћи у свим речницима савременог српског језика, а понеке чак ни у речницима турцизама: *гаанилакъ* (богатство, изобиље, 605а), *даџџа* (тужилац, 620б), *довлет'лакъ* (од *довлетилак*: срећа, благостање, богатство, раскош, обиље, 686а), *џиклакъ* (мањак, недостатак, 699а), *џш'килак* (јако, много, здраво, 707а), *заахметъ* (труд, напор, тегоба, дангуба, невоља, напаст, 637а); *ичогланы* (пажеви, дворани, 700б), *џбаны* (од *џабана*: страна, други крај, туђина, туђе место, 622б), *џеџџин* (од *џеџеџија*: јело, храна, јестиво, 678а), *калабалакъ* (од *калабалук*: мноштво, множина, гомила, метеж, гужва, 691а), *маазаълъ* (свргнут, смењен; без ичега, празних руку, 699а), *мехурлеисаате* (од *мехурлеисаати*: запечатити, жигосати, 674б), *пачарнџа* (од *пачариз*: штета, квар, 602б), *пеџемаалџи[ъ]* (од *пеџиџемаълъ*: велики убрус, 592а), *ракама* (од *ракам*: бројка, рачун, 635а), *саафн* (чист, прави, отворени, 706б), *сер'сама* (од *серсам*: коњска опрема, 690б), *тар'зъ* (начин, облик, 709а), *тел'бинџе* (од *џелбиз*: зао, покварен човек, варалица, 689а), *телбинз'лакъ* (поквареност, 722а), *џиднше* (од *џидисаџи*: доликовати, приличити, пристајати, 657а), *џлак'џин* (од *улакџија*: гласник, гласоноша, 597б), *хџеп'сџзъ* (безобразник, човек неواسпитан, неуљудан, 621б), *хинџе* (од *хила*: лукавство, превара, подвала, неправда, лаж, 617б, 720а), *хинџе* (део, 621а..., 6х), *хџзџр'но* (од *хузуран*: докон, беспослен, безбрижан, 640б).

Налазимо и понеку хибридну сложеницу са основама из двају језика – грчког и турског: *ќаволѣбаше*, „главни ђаво, ђавољи

поглавар“ (655а), или турског и српског: хабароносан(ъ), „онај који носи, доноси глас или вест“ (692а).

Мимо наведених турцизама налазимо у неким речима и турске суфиксе -џија, -лук и -ли. Они се могу додавати на турске основе: оулак'џи (597б), давџи (620б), кџи'џи (631б), тафраџи (722а); мџхмелат'лукъ (596б), гааннлукъ (605а), дџнгер'луком[ъ] (616а), доклет'лукъ (686а), калабалукъ (691а), џнклукъ (699а), телбнз'лукъ (722а), кон'шнлукъ (637а, 726б); шншм'ли (597б), боали (639б), тафрали (715а), а могу се додавати и на српске основе: издаваџи (598б), провадаџи (603а), прџдоставаџи (625б), п'шениџораздаваџи (640а), оуправаџи (702а), нџбор'ли (654б).

У поређењу с турцизмима сразмерно је невелик број позајмљеница из других језика. Имамо најпре један број германизама: грофови (702а), фрнш'ко (пофрнш'ко) (593а, 601б), офнџнром[ъ] (597б), пахори (пахор'ски) (695б), франџмерки (700б). У Венцловићевој речи чпот(ъ) није тешко препознати германизам који савремени речници наводе као *шпоти* „исмејавање, ругање, срамоћење“ (< нем. *spotten*), нпр.: те ли образ[ъ] џџр'ни, да самъ за рџг и чпот(ъ) џегу сви двананстъ колена инс(ран)лџевы (617б). Број хунгаризама, с обзиром на средину у којој је Венцловић живео и делао, изненађујуће је мали: кнрџви (од *бирџ* „општински старешина, кмет; слуга општинског старешине“, 705б), џш'кџти (од *џшкџт* < мађ. *esküdt* „сеоски судија, поротник“, 705б), хар'џъ (< мађ. *harc* „бој, битка“, 699б; уп. Skok 1971, „хараџ“), рџфа (од *риџ* „стара мера за дужину од око 75 см“, 688б), фџла („врста, пасмина, сој“, 593а..., 4х), нег'џа (*неџе* < мађ. *nyűg* „окови“, 635б).

Имамо најзад један број речи романског порекла, најчешће латинског или италијанског. Неки добро познати латинизми по распрострањености представљају тзв. интернационализме: фџрма (708б), пом'па (пом'паш'но) (722б, 633а), налатџе (595б..., 11х), полатџе (604б, 681б); затим нешто ређе речи латинског порекла: фнр'маџмент'џом[ъ] (од *фирмаментџ* < лат. *firmamentum* „небески свод“, 716а), прокџндџ (од *џровенџа*, чешће *џребџнда* < новолат. *graeбџнда* „црквено имање; приход од таквог имања“, 695б).

СЛОЖЕНИЦЕ

У области творбе речи пажњу заслужују, поред осталог, сложенице и именице субјективне оцѣне, као карактеристичне стилеме којима је Венцловић у знатној мери обогатио свој језички израз.

По критеријуму врста речи међу сложеницама највише је придева – око 150, затим око 120 именица, петнаестак глагола и десетак прилога.

Најстарији слој сложеница чине калкови са грчког, којих је у српској књижевности током читавог средњег века било веома много. Ту су препознатљиве сложенице с првим делом на бл(а)го-, добро-, много-, вѣсе- и сл. (грч. εὖ-, παν-, πολυ- итд). У Венцловићевим *Беседама* оваквих сложеница има на десетине. Ту су именице: бл(а)говѣщеніе (591а..., 12х), бл(а)говоліеніе (658а), бл(а)годаареніа (697б, 723а), бл(а)годаианіа (651а), бл(а)говѣханіе (650а), бл(а)гочастіа (649б/650а), бл(а)госр'дїа (606б), добродетелн (648б), добротвореніе (687а), добротнненіе (638б..., 5х), доброговннаниѣм[ъ] (637а), многодѣтаннсаніа (722б), многораспнтнваніем[ъ] (657а), многоцвѣтїе (649а), вѣсѣдр'жителъ (679а) итд.; придеви: бл(а)госгод'наа (678а), бл(а)говѣтанное (652а), бл(а)госр'даго (606б), бл(а)гособра(з)ны (640а), бл(а)гостаиоренны (648б), доброполч'наа (640б), добропошєны (633б), добрододна (604б/605а), доброднствен'но (606б/607а), добродразсѣд'но (621а), многочєдны (604б), многочовѣч'ны (604а), многочнхнелна (646а), многожеланна (604б), многоговор'ливъ (712а), вѣсєсвѣтлы (594б, 606б), вѣсєбл(а)г(о)с(ло)вен'на (594а), вѣсєпѣтаа (594а, 594б) итд.; глаголи: бл(а)говѣстнтн (610а), бл[а]г[о]д[а]рнтн (625б), бл(а)госнвлнати (673а), нзбл(а)госнвлнати (690а) итд. Сложених именица и придева са в(о)го- у првом делу има неколико десетина, са близу стотину примера: в(о)гобогнзнк'ци (674б), в(о)гознанство (690а), в(о)гомздрїе (606а), в(о)гоо(та)цъ (678а), в(о)гопож'нааніе (717а), в(о)госгоднваню (595б), в(о)гоч(о)в(ѣ)ка (636а), в(о)гогласны (605б), в(о)годахнстѣга (607б), в(о)гозрач'ны (593б), в(о)голюбаз'наа (593б), в(о)гослав'наа (594а), в(о)госмѣстна (614б), в(о)готєч'ное (649а), в(о)готкаанна (648б) итд.

Нарочито је велик број сложеница које се, према грчким узорима, јављају у функцији епитета везаних за

Богородицу, Христа, Св. Тројицу, арханђеле, анђеле, пророке и сл, које су карактеристичне за православну химнографију: ненскѣсобрѣтна юннице (607а), сл(')наѣнозрѣтнаа, сл(')ница незаходѣмаго колеснице (593б), ненскѣсодѣжна невѣсто (683а), радѣи се обрѣдован'на свѣщѣносны и златоносны свѣтил'ниче· свѣтовѣдѣмаа трапезо (607а), рад[о]уи се двѣры сп(а)сѣдѣм(ъ), пламен'носна клещѣ (594а), радѣи се ста'пе ог'необлачны(684б), радѣи се, г(о)с(по)донѣнѣнта м(а)рїе (593б), вѣсепозлащѣнны ков'чеже с(вѣ)тыни, и жаз'ле б(о)госаажаѣн'ны(607а), радѣи се обрѣдован'на мѣроносѣмаа земље и живоносна корабѣче· и новаа мѣроположѣнѣ (606б); ѣдѣночѣды твоѣ с(ы)нъ (652а), родѣ с(ы)на о(т')цѣ сѣрасл'наа, ѣдѣносѣщѣна и сѣбѣзнѣчѣл'наа (593б), ѣд'норогѣны б(о)жѣи с(ы)нъ (685б); живоначѣл'не тро(н)цѣ (613б), тро(н)ца с(вѣ)таа и ѣдѣносѣщѣнаа (595а); велѣкы гав'рѣл(ъ)· ето потайны сѣвѣга хабарѣносѣн(ъ) (692а); шѣстокрѣлатѣ сѣрафѣмѣ (692б), хѣрѣвѣмѣ многѣотѣны (698б); Вѣлѣкогласѣвѣны мѣгѣ прѣроцы (...) нѣсѣа (633а); с(вѣ)тонѣнѣнтаа и лѣпоз'глѣдѣнаа невѣста, кр(с)с(а)лѣм'скы град[ъ] (604б) итд.

Дѣминутивѣ, хѣпокорѣстѣици, аугментѣтивѣ

Као експресѣвна јѣзѣчка срѣдства Венцловѣи радо корѣсти и именицѣ субјѣктивнѣ оцѣне – дѣминутивѣ, аугментѣтивѣ, хѣпокорѣстѣици и пѣјорѣтивѣ. У *Бѣсѣдама* понајѣвише има дѣминутивѣ: с(нѣсѣмѣнѣшѣны) брѣавѣтѣты(630б), г(о)с(по)дѣнѣнѣкѣ (618а, 642а), г(о)с(по)дѣнѣнѣкѣа (635б), г(о)с(по)дѣнѣнѣкѣа (668б), дѣсѣчѣнца (653б), кѣѣнѣцѣ (612б, 620а), мѣрѣвѣнѣче (624а), отрѣче (620б), пѣлѣнѣчѣтѣ (711б), стрѣчѣкѣ (681а), чѣнѣфѣтѣ (704а) и др. Понѣкад ради истицаѣа Венцловѣи уз дѣминутивѣ употрѣби и прѣдѣв *мѣли*, тако да сѣ добија нека врѣста плѣоназма: мѣало дѣтѣн'цѣ (660а), мѣала кр'щѣна дѣнѣца (700а), с мѣалѣм[ъ] дѣнѣцѣм[ъ] (604б). Мѣђу дѣминутивѣма, или порѣд ѣих, налазѣмо и јѣдан брѣј хѣпокорѣстѣика: дѣнѣцы (640а), жѣнтѣкѣ (592б, 600б..., 7х), жѣнтѣка/жѣнт'ка (619а, 637а, 661б, 722а), гѣдѣнѣнѣнца (641а), данѣкѣ (604б, 633б), дѣтѣш'цѣ (657б), рѣч'ка (647а), рѣч'кѣ (593б, 650б) итд. Трѣба рѣѣи да именицу не чѣне хѣпокорѣстѣикѣм само ѣнѣне спѣлашѣнѣ творѣбѣно-лѣксѣичѣкѣ особѣне, негѣ јѣ потрѣбно да она у датѣм конѣкѣсту изрѣжава субјѣктивнѣ, емоциѣналнѣ став гѣворѣника односно писѣца прѣма именовѣном појѣму. То

се код Венцловића најчешће врло лепо види: *ω* *моє дѣтешѣ* защо наџа тако чинишъ (657б), *срѡка жанѣа безгрѣшнѡй дѣтѣнцы* (640а), *за прѣвашнѣ своє даанѣе вѣѣны онѣн годнѣнѣа* споднѣе се (641а), *овы бл(а)гы данакѣ* (604б), на *овы бл(а)гы хѣбакѣ данакѣ* (633б), *радѣи се рѣѣко* исплѣнѣ маанѣны (593б) и сл. Хипокористике Венцловић не гради само од заједничких именица, него и од личних имена (Марија, Јосиф, Гаврил), најчешће у вокативу: не препадаѣи се *маѡ* (592б), *видѣлѣ га тѡю мѡнѣтѡв маѡ* (616б), *видѣлѣ те да си н ты еѡѣнѣм[ѣ] траагом[ѣ] пошѣла маѡ* (620б), *ωтѡѡкаѡра маѡра до г(о)с(по)дѡра ѡѡй* (654б), *ч(и)стѣ д(ѣ)ѡйѣе маѡе* (662а), не *ѡѡи се маѡ* не *ѡѡи* (666а), *садѣ си маѡ раѡа г(о)с(под)нѣа* (673а), *ты маѡ* (712а); *ма ѡѡо* потѣкаѣи (617б); *ω Гѡѡѡо* арѣхагг(ѣ)лѣ (674а). У односу на де-минутиве нешто је мањѣ број аугментатива: *ѡѡнарнѣа* (591б), *ѡѡнарнѣе* (630б), *ѡѡлѣстѣнѣе* (640б), *ѡѡѣтаѣтѣнѣы* (660б), *ѡѡѡѡнѣм[ѣ]* (640а), *пѣѣѣрнѣа* (619б, 623б), *пѣѣѣрнѣы* (593б, 596б) и др.

Венцловићева лексика под снажним је утицајем диглосије, која се огледа у напоредној употреби двају језичких идиома: црквенословенског српске, ређе руске редакције – с једне стране, и народног – са друге. Поред низа фонетских, морфолошких и синтаксичких црта карактеристичних за црквенословенски језик, у тексту *Беседа* налазимо мноштво црквенословенских лексема са српскословенским или рускословенским ликом. Типична црта пренета из црквенословенског је и апсолутни датив, који је Венцловић очигледно као готов модел преузео из предлога којима се служио, али га је обилато користио и у деловима текста у којима преовладава народни језик. Апсолутни датив је код Венцловића нешто модификован и упрошћен у односу на црквенословенски.

Посебно значајно место у Венцловићевој лексици представљају речи, изрази и конструкције које не налазимо у црквенословенском, руском или другим предлошцима који су му били доступни, а које су део народног језичког блага. Венцловић се обилато и вешто служио тим наслеђеним

лексичким благом, али ни њему самом није била страна језичка креација, било да је реч о његовом оригиналном стваралаштву или његовим преводима и адаптацијама.

ЛИТЕРАТУРА:

- Вујаклија, Милан. *Лексикон сѣраних речи и израза*. Београд: IPS – Просвета, 2009.
- Дџаченко, Григорѣј. *Полный церковно-славянский словарь*. Издательский отдел Московского Патриархата 1993, <http://www.slavdict.narod.ru>.
- Ђорђић, Петар. *Сѣарословенски језик*. Нови Сад: Матица српска, 1975.
- Ивић, Павле. „Језик Гаврила Стефановића Венцловића и српски говори око Будимпеште.“ *Hungaro-slavica* (Elte Szlav Tanszékcsoporrtja), 1997: 97–100.
- Јовановић, Владан. „О језику Гаврила Стефановића Венцловића.“ *Дијалектолошки зборник Српске краљевске академије*, бр. 2 (1911).
- Милановић, Александар. „Стилогеност Венцловићевих беседа на народном језику.“ *Рачански зборник* 6 (2001): 9–25.
- Миловановић, Челица. „О изворима и књижевном поступку Гаврила Стефановића Венцловића.“ *Зборник Матице српске за књижевност и језик* 29, бр. 1 (1981): 27–42.
- Петковић, Сава. *Речник црквенословенскога језика*. Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1935, http://www.svetosavlje.org/slovenski/pdf/Recnik_CSL_A4.zip.
- Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2011.
- Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београд 2014.
- Стефановић, Димитрије Е. „О неким језичко-стилским особинама Венцловићевих списа о светој Петки.“ *Рачански зборник* 7 (2002): 49–60.
- Стефановић-Бановић, Милеса. *Беседе, слова и поуке на Благовести у преводу и преради Гаврила Стефановића Венцловића*, докторска дисертација. Београд, 2016.
- Стефановић Караџић, Вук. *Српски рјечник: 1852*. Београд: Просвета, 1986.

- Стефановић, Димитрије. „Напомене о синтакси и лексици у језику 'Житија светог владике Максима' од Гаврила Стефановића Венцловића.“ *Реферати и саопштења 1, Сеобе и изнанства као тема у јуџословенским књижевностима. 20. Научни састанака славистиа у Вукове дане*. Београд, Панчево, Нови Сад, Тршић: Међународни славистички центар, 1991. 389–396.
- Maretić, T. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: JAZU, 1981.
- Skok, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb, 1971–1973.
- Škaljić, Abdulah. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost, 1966.

MILESA D. STEFANOVIĆ-BANOVIĆ

SOMETHING ABOUT LEXICION IN ORATIONS ON
ANNUNCIATION BY GAVRIL STEFANOVIĆ VENCLOVIĆ

SUMMARY

Gavril Stefanović Venclović (1680? – 1749?), hieromonk, diligent scribe and tireless orator from Szentendre, left over 20000 hand-written pages behind. Some 9000 out of them are written in the vernacular-based language expression, as called by Gavril “plain Serbian language”, “for uneducated people to understand”, “serving illiterate peasant”.

The paper analyses Venclović’s lexicon on the example of orations on the feast of Annunciation, written in the manuscript book *Slova izabrana (The Selected Sermons)*, finished in 1743. The book is kept in the Archive of SASA under the number 101 (137).

Venclović’s lexicon is heavily influenced by diglossia, manifested as parallel use of two idioms: Church-Slavic of Serbian, rarely Russian edition on one side and vernacular on the other.

Venclović skillfully and plentifully used the inherited lexical treasure. However, lingual creation was not unknown to him, both in the means of translation and adaptation, but also as an original literary creation.

Key words: Gavril Stefanović Venclović, orations on Annunciation, language, lexicon



Исидора Г. Бјелаковић*
Филозофски факултет
Нови Сад
Одсек за српски језик и лингвистику
811.163.1'36
821.163.41–1.09 Орфелин 3.

Научна грађа
Примљена: 10. 09. 2016.
Прихваћена: 20. 10. 2016.

О ТРАНСКРИПЦИЈИ ПОЗДРАВА МОЈСЕЈУ ПУТНИКУ 3. ОРФЕЛИНА (1757)

У раду се, уз основне податке о рукопису 3. Орфелина *Поздрав Мојсеју Пушнику* из 1757. године, наводе принципи приликом реконструкције фонолошке равни овог текста, односно приликом његове транскрипције. Уз напомене о транскриптивним решењима примењеним у приређеном издању овог дела (2014), дају се и основни подаци о правописном проседеу у њему.

Кључне речи: Захарија Орфелин, *Поздрав Мојсеју Пушнику*, транскрипција.

1. Године 2014. у издању Платонеума, Матице српске и Беседе објављена је студија Јелене Тодоровић *Свечани поздрав Мојсеју Пушнику* Захарије Орфелина. Публикација је допуњена фототипијом овог изузетно значајног Орфелиновог дела, као и транскрибованим текстом¹, који паралелно прати превод на српски (Б. Терзића) и на енглески језик.

На тај начин, овај Орфелинов песнички првенац (из 1757. године) и једно од најрепрезентативнијих дела српског 18. века коначно је постало доступно јавности у својој пуној лепоти и величанствености, приказујући ауторов лик у правом светлу, ширини и ерудицији коју је имао.

* isidora.bjelakovic@gmail.com

¹ Текст је транскрибовала Исидора Бјелаковић.

2. Све до средине 20. века шира културна јавност није знала за овај текст. Оваква ситуација настала је због тога што се оригинал чува у вроцлавској Универзитетској библиотеци, под сигнатуром IV fol. 88 s. Познато је, наиме, да га је тамо у периоду 1810–1812. г. из манастира Grüssau однео вроцлавски архивиста Јохан Густав Бишинг (Johann Gustav Büsching). На основу записа са једне странице рукописа сазнаје се и то да је дело донесено у овај манастир још 1773. године. Тамо га је пронашао професор Неринг (W. Nehring).² Након Другог светског рата мислило се да је рукопис уништен, међутим, 1957. године – дакле, равно двеста година након његовог настанка – Смиља Мишић га проналази и објављује фототипско издање (1959).

Рукопис се чува у украшеној чврстој кожној навлаци, димензија 54,4×39,5 цм. Повезан је у светло плаву свилу са монограмом МП (Мојсеју Путнику), извезеним златним и сребрним нитима. Нема насловну страницу и о ауторству, месту и години настанка сазнаје се из посвете и писма упућеног М. Путнику. Орфелин се, наиме, потписао на два места – у посвети и у вињети писма. Датирање је, такође, забележено на два места: 1) на првој страни другог листа – 6. август (въ Ново-Садѣ дна 6.ю месеца Авгвста: Седмнадесять сотъ пяддесять седмого лѣта), и 2) на другој страни другог листа – 6. јули. 1757. године. Рукопис није пагиниран и садржи 17 листова (33 исписане или илустроване стране). Димензије листова су 50,5×36,5 цм.

Листови нису поређани по реду – пети лист, наиме, није на свом месту. Док у фототипском издању ово није исправљено, то је учињено и у транскрипцији и у преводу како се не би отежала рецепција текста.

3. Као што је познато, основни циљ транскрипције текстова насталих у предстандардној фази развоја српског књижевног језика, писаних на једном од књижевнојезичких идиома присутних у 18. и 19. веку код Срба (рускословенском, руском књижевном, славеносрпском, доситејевском)

² Сви подаци о изгледу и судбини оригинала преузети су из Мишић (1959: 5–8).

и на неком од тадашњих алфабетских система невуковског типа, јесте приближавање наше богате културне баштине савременом читаоцу.

Да би се ово постигло, у процесу транскрипције неопходно је спровести неколико фаза. Прва од њих представља анализу графематског и ортографског проседеа у датом делу, након које се врши реконструкција фонолошке равни текста. Дата раван се потом транспонује у писану форму савременим граfiјским системом, уз примену начела правописа стандардног српског језика (Пешикан и др. 2012).

Пре него што се наведу основни подаци о начину транскрибовања и појединим транскриптивним решењима, веома је важно истаћи да се приликом транскрипције не утиче на језик анализираног дела. Интервенције се односе искључиво на ортографску раван будући да се транскрибован текст прилагођава, пре свега, фонолошким начелима правописа стандардног српског језика, али и решењима која се односе на друге његове аспекте (писање великог и малог слова, састављено и растављено писање речи, интерпункција и сл.).

Поздрав Мојсеју Пушнику 3. Орфелина писан је на рускословенском (прецизније – на новорускословенском језику), у којем су присутне, с једне стране, бројне црте из руског књижевног језика (перфекат без помоћног глагола, именски предикат без копуле, поједини падешки наставци – нпр. *имя того пресвятого* и сл., што се понекад може објаснити и потребама стиха), а с друге, србизми (нпр. *съ книгомъ архіерейскомъ; месеца Авгста; и сл.*).

Поједини делови текста писани су руском црквеном, а поједини руском грађанском ћирилицом. Управо овај податак доприноси томе да *Поздрав Мојсеју Пушнику*, поред тога што је реч о једном од најрепрезентативнијих дела српске барокне књижевности, представља праву драгоценост и на граfiјском плану јер је један од најстаријих дела лепе књижевности у којем се код Срба употребљава грађанско писмо (в. Ђорђић 1990: 194–200; Ивић 1998: 147–178).

4. Приликом транскрипције посебна пажња посвећена је регистровању оних графема или граfiјских секвенци

Графема <и> се, поред гласовне вредности /i/ (<полѣчитъ, иже> – *получиѣ, иже*), (1) на почетку слога употребљавала у вредности /ji/: <достоинъ; Троице> (*достоѣин, Троѣице*), а (2) на крају слога у вредности /j/: <архѣереѣства; даите, величаите> (→ *архијерејѣства, дајѣше, величајѣше*). У постпозицији у односу на <л> и <н> овом графемом се, поред гласовне вредности /i/ додатно маркирала палаталност сонаната /l̥/ и /n̥/: <воли, сѣнигомѣ, особливо, горнимѣ> (→ *воѣли, сѣниѣом, особѣливо, ѣорѣним*).

Поред тога, графеме <ï> и <i> имале су гласовну вредност /i/: <сïю, многïѡ; міра, архіерея> (→ *сију, мноѡија, мира, архијереја*).

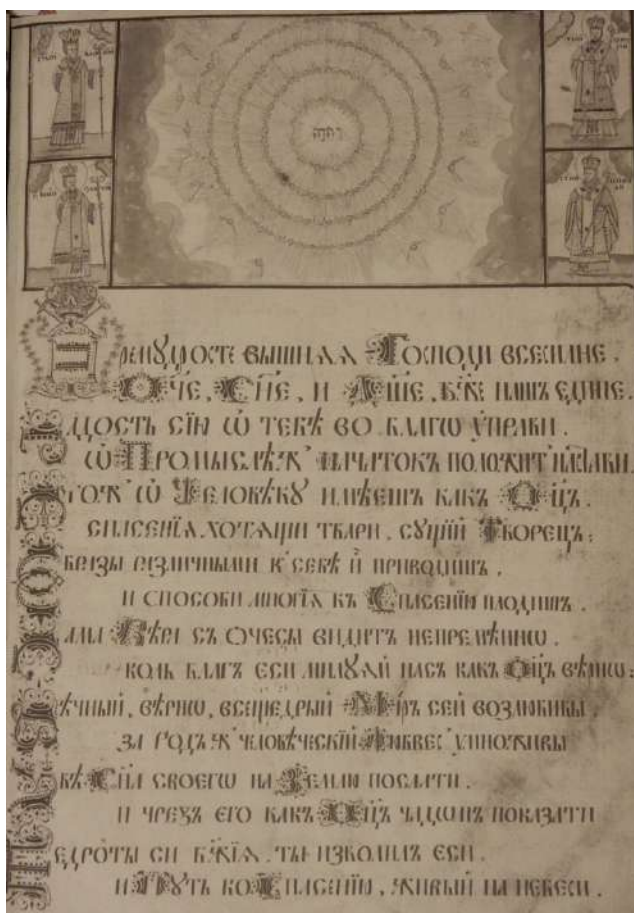
Ижицом (<v>) се обележавао (1) вокал /i/: <мѣро, вѣсопа> (→ *миро, исѡѡ*), (2) консонант /v/: <Ѣвангѣлїе> (→ *јевангѣлије*) и (3) сонант /j/: <Моисея> (→ *Мојсеја*).

4.5. Лигатуром <ю> у тексту је обележавана група /ju/: <юношѣ, сѣю; всюду, юже> (→ *јунош, сију, всјуду, јуже*). У позицији иза <л> овом се графемом, поред гласовне вредности /у/, маркирала палаталност сонаната /Љ/: <возлюбивы, землю, волю; люди, всепрелюбезны> (→ *возљубиви, земљу, вољу, људи, всейрелјубезни*).

4.6. Јерови нису имали гласовну вредност. Употребљавали су се у ортографској функцији приликом маркирања

свега, односе на транспозицију морфонолошког и правописног проседеа на фонолошки. Да се задржала морфонолошка ортографија, транскрипција не би била у потпуности спроведена, будући да фонолошко ортографско начело представља фундамент правописа српског језика. Примери, дакле, попут <чѣстна, радостна, сѣрвскаго, нѣждныа; счастлива, отче, милостнаго> транскрибовани су као *чесна, радосна, сѣрѣскаѣо, нужнија, щасна, оче, милоснаѣо*. Изузетак од овог принципа представљају примери у којима би се, применом фонолошких постулата, изгубила семантичка прозирност речи (нпр. *ѣѣтибше, возсија* и сл.).

7. На крају, уместо закључка дат је пример транскрибованог текста уз фотографију оригинала.



Премудросте вишњаја, Господи всесилне,
 Оче, С[и]не и Д[у]ше, Б[о]же наш једине,
 радост сију о тебје во благо управи,
 о промисле ж' начаток положит' настави.
 Јего ж' о человекѹ имјејеш как О[те]ц,
 спасенија хотјашчи твари, сушчиј Творец.
 Образи различними к себје и[х] приводиш
 и способности многија к спасенију плодиш.
 Сама Вјера с очеси видит непремјено,
 кољ благ јеси, милујај нас как О[те]ц вјерно:
 Вјечниј, вјерно, всешчедриј, мир сеј возљубиви,
 за род ж' человекескиј љубвес' умноживи,
 јавје С[и]на својего на Земљу послати,
 и чрез јего как О[те]ц чадом показати
 шчедроти си Б[о]жија, ти изволил јеси
 и пут ко спасенију, живиј на небеси.

ЛИТЕРАТУРА:

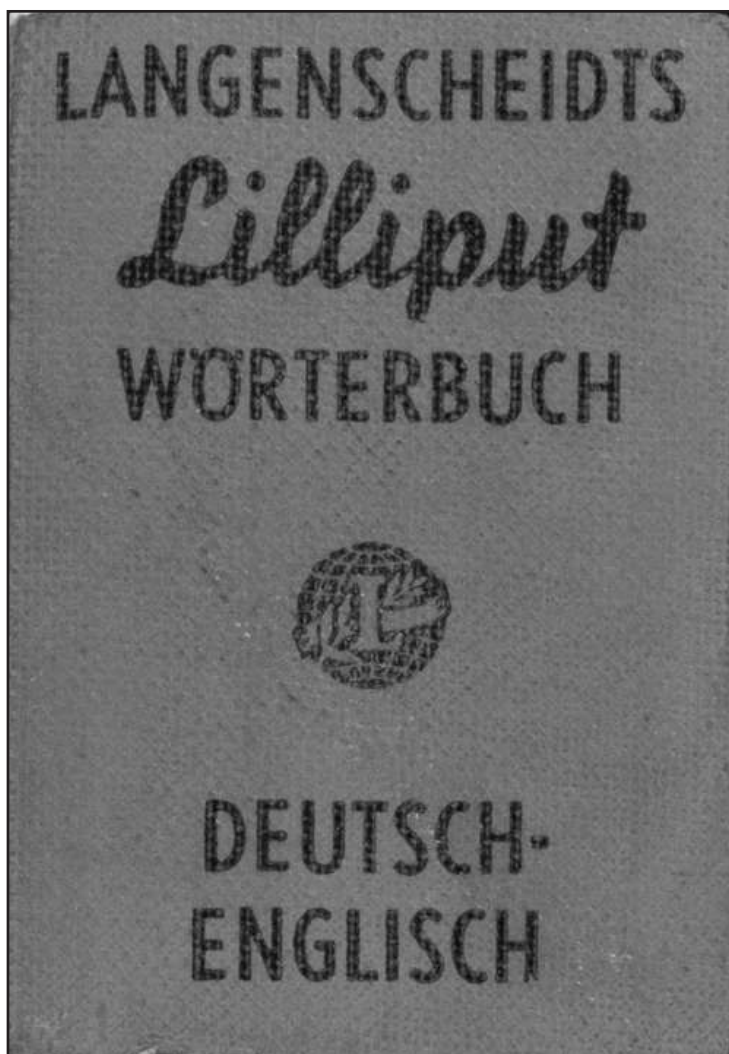
- Ђорђић, Петар (1990). *Истѹрија срѣске ћирилице*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Живановић, Јован (1911). *Грамаџика црквенословенскоѹ језика за срѣске ѣ православне боѹсловије*. Сремски Карловци.
- Зорица, Славко Љ. (1996). *Основи црквенословенскоѹ језика*. Сремски Карловци.
- Ивић, Павле (1998). *Преѣлед истѹрије срѣскоѹ језика*. Нови Сад: Издавачка књијарница Зорана Стојановића.
- Классовский, В. И. (2005). *Грамаџика славяно-церковноѹ языка новоѹ периода*. Москва.
- Мишић, Смиља (1959). *Орфелинов Поздрав Мојсеју Пуџнику*. Нови Сад: Матица српска.
- Младеновић, Александар (1979). Напомене о транскрипцији и критичком издању старих српских текстова из XVIII и XIX века. *Зборник Маџице срѣске за филологију и линѹвистику*. XXII/2. Нови Сад: 95–129.
- Младеновић, Александар (1989). *Славеносрѣски језик*. Нови Сад: Књијевна заједница Новог Сада.
- Пешикан, Митар и др. *Правойис срѣскоѹ језика*. Нови Сад: Матица српска.

- Ранковић, Зоран (2011). *Грамаџика црквенословенскої језика*. Београд: Институт за теолошка истраживања.
- Ремнёва, М. Л. (1999). *Церковнославянский язык*. Москва: Издательство Московского университета.
- Суботић, Љиљана (2005). *Оршоейска и оршоїрафска норма сѣангардної сръскої језика*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Суботић, Љиљана (2008). Напомене о транскрипцији и језику Стеријиног рукописног превода Игоове драме. У књизи *Ј. Сш. Појовић – Ернани Викѣора Ијоа*. Приредио Сава Анђелковић. Вршац. 104–111.
- Ћирковић, Богољуб (2010). *Грамаџика црквенословенскої језика за ученике боїословије*. Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве.

ISIDORA G. BJELAKOVIĆ

ON THE TRANSCRIPTION OF ZAHARIJA ORFELIN'S
GREETING TO MOJSEJ PUTNIK (1757)

In this paper, in addition to the basic information about the manuscript *Greeting to Mojsej Putnik* by Zaharija Orfelin from 1757, there are listed principles used for the reconstruction of the phonological level of this text, i.e. for its transcription. Besides the notes on the transcription solutions used in the edited edition of this work (2014), there is also given the basic information on the orthographic approach in it.



МН 270

Langenscheidts Lilliput Wörterbuch. Deutsch-Englisch.

– Berlin ; Schöneberg : Langenscheidt, [195-?]

(Berlin : Langenscheidt). – 49 mm

Прилози
РИЗНИЦА

НАГРАДА ДОСИТЕЈ ОБРАДОВИЋ ЗА ЖИВОТНО ДЕЛО

Жири за доделу награде „Доситеј Обрадовић“ за живот-
но дело, на седници одржаној 19. новембра 2015. године,
једногласно је донео

ОДЛУКУ

да се награда за животно дело, у 2015. години, додели
господину **Раши Попову**, књижевнику, публицисти, глумцу
и дугогодишњем телевизијском новинару.

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ

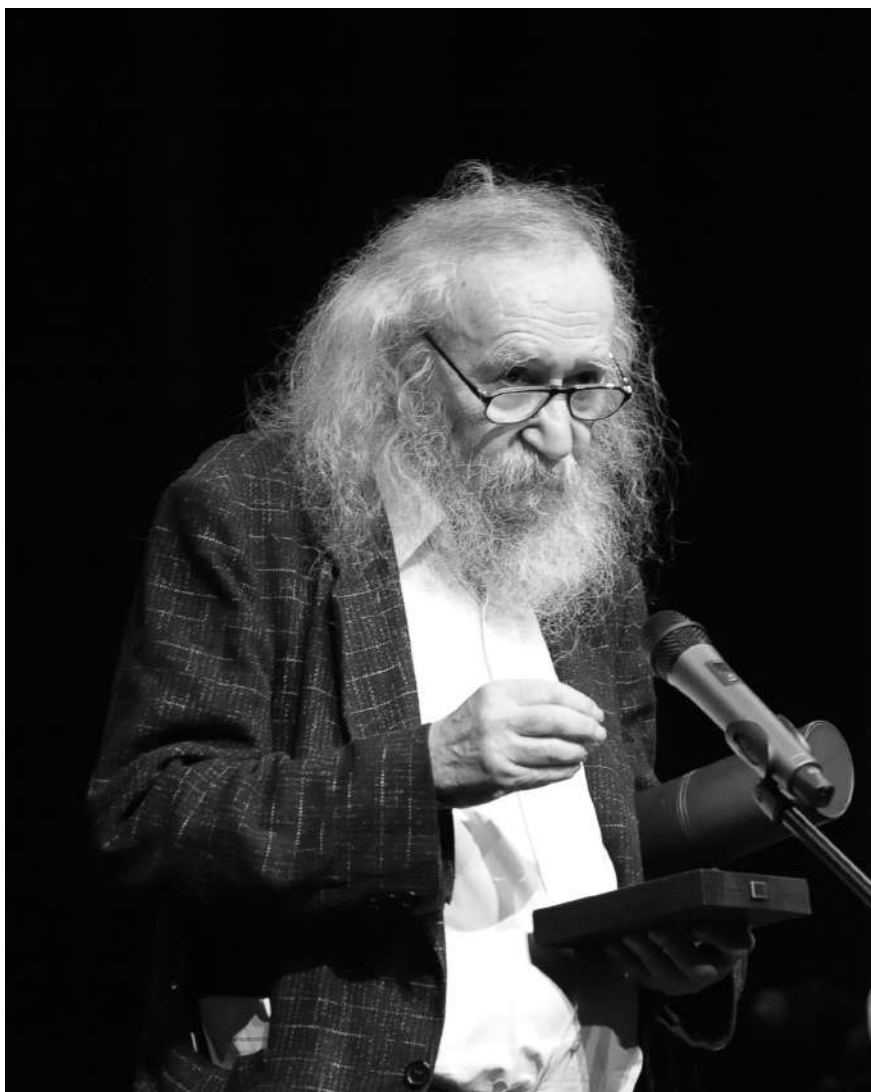
Педагошки учинак стваралачког и медијског дела
и деловања Раше Попова на Доситејевом трагу духовног
оплеменења младих нараштаја на укупном српском ду-
ховном простору, укључујући стару и нову дијаспору, чини
га достојним Доситејеве награде за животно дело.

Жири је радио у саставу: Војислав Јелић (председник),
Славко Гордић, Марко Недић, Драган Симеуновић и Мирко
Васиљевић.

Награду додељује Задужбина „Доситеј Обрадовић“ уз
подршку Министарства културе и информисања, а састоји
се од повеље и новчаног износа. Добитнику ће награда бити
уручена на посебној свечаности.

Београд,
19. новембар 2015. године

Председник жирија
Војислав Јелић



ПРОЗБОР О РАШИ ПОПОВУ

Пристрасан, дабоме, али са највећом могућом одговорношћу и обавезом да ту пристрасност оправдам, ја тврдим да је Раша Попов — осамдесетдвогодишње Дете! Не, није он подетињио, него је тешким, а плодноним, новинарским и литерарним радом дорастао до тог достојанства!

Радивој Раша Попов, један је од тројице браће Попов из банатског села Мокрина. Најстарији Душан, енциклопедиста, бактао се и политиком и друштвено корисним радом, Лаза, пчелар, био је борац против агресивног хлорофила у Таламбасу, надомак Београда, и најмлађи, Радивој, са именом које слави и рад и радост, и са надимком Раша, добијеном од милоште, као мајчински, банатски деминутив, који тек кад се изговара онако мало отегнуто, лалински, означава право Рашу Попова! Требало би их увек помињати заједно, макар због тога што су у детињству, дакле у добу када се формира личност човека, заједно бројили роде и ласте које долећу са југа у Мокрин. То младалачко бројање весника пролећа величанствена је метафора о братској слози у Рашиној књизи „Био сам срећни коњ“.

Родити се у Мокрину, а бавити се писањем, могло је за Рашу значити и отежавајућу околност, јер је у Мокрину, годину дана пре Раше, рођен и Мирослав Мика Антић, такође омамљен језиком, такође храњен новинарским хлебом, такође заинањен да прво победи сам себе, и пронађе свој песнички језик, такође оспособљен маштом и лакокрилим талентом као и Раша.

Дакле, рођен на оној страни Баната, на којој је рођен и Димитрије Обрадовић, у радозналости назван Доситеј, Раша Попов се и као новинар и као литерарни стваралац упрегао у нимало господске чезе просветитељске и стваралачке,

најпре народу телевизијском откривајући тајне науке, а онда младим људима — феномене језика српског, и поезије, која је цвет језика, како каже Исидора Секулић. И науку и поезију он је учинио доступним и достојним обичног човека, свеједно младог или старог. Његова „Задимљена историја“ је рецепт за лечење од склеротичне историје која се предаје у школама. Његови „Мали зелени“ су прст у око мистификаторима који падају с Марса покушавајући да нас убеди да нисмо сами у свемиру. Али, његове „Вилинске бајке“ су образац, стратешки литерарни план и пример, како се данас такмичити са Андерсеном, Криловим и браћом Грим.

Кад се каже да је писао бајке, и кад се то упореди са страним великанима, мисао нас неминовно одведе и на нашу Гроздану Олујић, која оправдано слови као наш најуспешнији савремени бајкописац. Али, одмах се запитамо и шта се то још може изумети под називом бајке? У две Рашине књиге, „Бајке за 21. век“ и „Опасне бајке“ могу се препознати нови изуми. Имена принцеа и осталих личности су савремена српска имена, њихово понашање је, самим тим, прилагођено савременом причалачком фолклору, дакле, језику и манирима. Готово све бајке носе у себи ноту педагошке исправности, али изречену колоквијалним, понегде сленговским језиком. На пример, када пише о усамљеној принцези, коју мајка царица учи да не говори као што раде нецарска деца, просте речи, као рецимо „иди у дупе на вашар“, принцези се то допадне и она почне да понавља те речи. Тако царица мајка научи принцезу да говори ружне речи. Раша, бајкописац, хоће да поручи читаоцима да се деца најубедљивије и најуспешније васпитавају, не забранама, грдњама и батинама, него личним примереним примером. Прилика је да се похвалим да и ја тако мислим. У роману „Вид из Таламбаса“ ја у будућности видим једну модерну раскошну школу, коју сам назвао „Безобразовна установа Раша Попов“.

Поезија Раше Попова је одевена у његов волшебнички језик, препознатљив увелико и без његовог потписа, што је знак песничке зрелости. Очишћен потпуно од деминутива и патетике то је „језик светлости, језик људи, нису ли то два ткива сунца“, како сам пише у циклусу „Земљано“. Свест да

све што је створено — може бити и растворено, он дефинише у песми „1971“: „Изгорећемо то знам ко у Помпеји/ Ћутање страшно остаће за нама...”

У предговору књизи „Пета визија“ (издавач Орфеус, Нови Сад, 2003) рецензент Вујица Решин Туцић пише: „Луцидни поетски ум Раше Попова данас је један од најусамљенијих умова српског језика“, па наставља: „Нема те теме која се не може опевати у поезији Раше Попова незаборавним и очаравајућим сликама из најзабитијих сутерена српског језика. Све је то прави уникатни ручни рад мајстора песмописца...”

Моја душа је старо вино без претакања
Комад бајатог хлеба гутаног без жвакања
Моја душа је свој сопствени враг крвопија
Сама собом нарцисоидно се опија

Тако пева Раша у песми „Моја душа“. У његовим каламбурима, поред пророчке дијагностике, има убиствене, урнебесне ироније и сатире, која трезни и најпијанијег љубитеља поезије. Ево још примера:

Кад се властодршци на банкету нађу
Сви презиру луду ону што штрајкује глађу
Медијима рђав пример за фотосе даде
Квари добру вољу свих чланова владе!
А сем тога узрок шта је гладоњиног бунта?
Општина му не да да цицама мунта!
Због торбарског овог фанатичног ћефа
Достићи нас може страшни прекор ем ем ефа!
(Из песме „Пасија ситног торбара“)

Чак и у стваралаштву за младе људе (како Конфуције називаше децу), Раша Попов ватрено пропагира игру речи-ма, учећи их да апстрактно мисле, јер овај видљиви свет, који са наше тачке гледишта има четири стране: исток, запад, југ и север, може се посматрати и са две тачке које немају те оријентационе стране. Он самоуверено сматра да ће млади људи најбоље знати шта је право у животу, ако их научимо да је право — покварено криво!

Популарност код младих људи стицао је тридесетогодошњим креативним учешћем у 165 епизода телевизијске серије „Фазони и форе“ и 46 епизода серије „Шешир без дна“.

Ових година, када се живот у Европи заснива на губљењу времена, чему се Србија одушевљено приклања, права је драгоценост имати једну овако племениту појаву у лику и облику Раше Попова, и могућност да се тај рад и та појава достојно уважава и награђује.

На крају, једну од најлепших биографија Раше Попова написала је Дијана Тополац, Рашина кћерка, потписујући очев портрет који је сама нацртала: „Мој отац, писац песама и прича за нас, своју децу, за своје унукe и за цео свет!“

РАША ПОПОВ О СЕБИ

Родио сам се у Мокрину, великом селу које је припадало Темишварском владичанству. Мој прадеда Живко био је године 1912. у Доситејевом граду учесник епархијског сабора код владике Летића.

Баш у време кад сам се родио, код „Златне књиге“ Геце Кона штампана је вредна књига „Доситеј за децу“. Тако сам још као дете прочитао „Живот и прикљученија“ и басне у преради за децу. У четрнаестој години, лети одем у дедину кућу и нађем тамо издање *Прикљученија* из половине деветнаестог века, пре увођења садашњег правописа. Покушам да читам оригинални Доситејев језик, и чудећи се сам себи, књигу лако прочитам. Био сам поносан што је мој прадеда, сељак, био просвећен па се те дивне књиге докопао! Ми смо дакле, припадници Доситејевог завичаја!

Мој учитељ у Зрењанину био је руски емигрант Федор Коваљов из Севастопоља. Тако сам ја „руска школа“!

Као новинару београдске телевизије најплоднији део рада био је у научном и дечјем програму. Популарисао сам савремену психологију и нову звезду цивилизације, рачунаре. Најважнији филм ми је био интервју са астрономом Фредом Хојлом. Још важи његова теорија о настанку живота електризацијом честица космичке прашине у свемиру.

Пријатељевао сам са Васком Попом. Он ми је штампао прву књигу песама „Два ока“ у Нолиту и другу, „Гвоздени магарац“ код КОВ-а у Вршцу. Трећа књига песама ми је „Трулеж зглаве“ (Кикинда, Нови Сад), четврта „Лажљива уста истине“, о глади деведесетих и о рату 1999. (Нови Сад), пета је „Дим са звезда“ (Зрењанин). Моја коначна песничка књига реквијемског набоја зове се „Живот је слadak брате, ко би желео на гробље да га прате“.

Године 1958. победник сам универзитетског књижевног конкурса, са драмом „Орман од историјског значаја“. Био сам коаутор Душана Макавејева при писању фарсе „Нови човек на Цветном тргу“. Та антитоталитарна комедија приказана је само једном у извођењу Академског позоришта. Публика се толико смејала да смо поверовали да смо наследници Нушића. Али репризе није било, јер је дело полицијски забрањено.

Као децји писац написао сам романе „Чаробњаков СМС“, „Софијине љубави“. „Софија против Смора“, „Најлепша у школи“, „Педагошки вампири и анђели“.

За децју књигу „Мокрински патуљци“, добио сам награду „Гордана Брајовић“ (награда „Вечерњих новости“. Песме за децу су ми „Жабац који не зна да ћути“, (Нови Сад), „Возом посред улице“ (Зрењанин), „Краљевски жабац“ (Смедерево).

Као популаризатор историје, написао сам књигу „Задимљена историја“. Илустровани научни лексикон за децу, „Шешир без дна“ објавио сам у Сремској Митровици.

У овом веку написао сам „Спев о транзицији“, дело актуелно политичке ироније. А после земљотресно-нуклеарне катастрофе у Јапану објавио сам еп „Ђавољи дисидент“. (Луцифер шаље на земљу емисара да научи људе како да униште свет. Он посети банку, суд, дворца господара света, нуклеарни институт и открије да људи већ знају како свет треба уништити).

Као популаризатор науке радио сам интервјуе са еклузивном екипом научника са Масачусетског института технологије. Они су предвођени др Патриком Винстоном, аутором светског уџбеника Вештачке интелигенције, откривали предуслове за стварање робота. Понесен сусретима са овим људима написао сам сатирично дело „Политички робот са полным нагоном“. Спис је објављен код фирме „Штампар Макарије“ 2015. Те године сам добио Доситејеву награду.

Написао сам 64 бајке: „Бајке за XXI век“, „Опасне бајке“ и „Усамљена принцеза“, објављене код Букленда.

Три издања доживела су моја сећања на детињство „Био сам срећан коњ“. Дечаштва и Другог светског рата сећам се у књизи „Кад сам падао у фрас“.

IN MEMORIAM
ПРОФ. ДР МИРОСЛАВ ТИМОТИЈЕВИЋ
(1950–2016)

Почетком јула ове године напустио нас је др Мирослав Тимотијевић, угледни професор Филозофског факултета у Београду, историчар уметности и истраживач српског културног наслеђа 18. века. Професионалну каријеру је започео као кустос у Одсеку за дрво и стилски намештај у Музеју примењене уметности у Београду где је био запослен до 1991, да би потом прешао на Филозофски факултет где је као предавач провео остатак радног века. Магистрирао је 1989. на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета у Београду на теми *Теодор Илић Чешљар (1746–1793)*, а докторирао 1993. са тезом *Српско барокно сликарство*. Већ је својим првим објављеним радовима најавио усмереност ка проучавању српске уметности 18. века, а током двадесет и пет година рада објавио је више књига, значајан број студија и чланака у водећим националним часописима, те учествовао на низу научних скупова у земљи и иностранству.

Временом је интересовање са поља ликовних уметности проширио и на проблеме културне историје објавивши капитално дело *Рађање модерне приватности: приватни живот Срба у Хабзбуршкој монархији од краја 17. до почетка 19. века* (2006), којим је потврдио статус водећег домаћег познаваоца уметности и културе новог века. Изучавајући религиозну уметност код Срба у Хабзбуршкој монархији обилазио је цркве и манастире по Војводини, али и у суседним земљама, из чега су касније произлазили плодни резултати у виду монографија, као што су *Црква светог Георгија у Темишвару* (1996) и *Манастир Крушедол* (2008). Отворени и широки дух, али и огромна посвећеност и велика лична

одрицања, омогућили су му да се с лакоћом креће између кривудавих граница хуманистичких дисциплина. Као јавни радник сматрао је својом обавезом да непрекидно напредује, осваја нова знања и нова поља истраживања, те да на тај начин помаже и олакшава рад студентима и сарадницима.

Врхунским резултатима је стекао јавно признање па је током времена обављао највише стручне и управљачке функције: дуго година је био шеф Катедре за историју уметности новог века на Филозофском факултету, управник Института за историју уметности и председник Друштва историчара уметности, секретар Одељења за ликовне уметности Матице српске, а затим и члан Управног одбора и Савета Матице српске. Лична и научна интересовања су га повезала и са Галеријом Матице српске и Покрајинским заводом за заштиту споменика културе у којима је деловао као дугогодишњи сарадник, али и обављао одговорне функције.

Прераним одласком Мирослава Тимотијевића настала је велика празнина која ће се свакако осетити у научном и стручном смислу, а његов огромни допринос променама и иновацији методологије националне историје уметности ће у наредном периоду сигурно бити предмет детаљнијих и дубљих истраживања.

ИЗАБРАНА БИБЛИОГРАФИЈА

Монографије

1. *Теодор Илић Чешљар (1746–1794)*, Нови Сад 1989.
2. *Црква Светиої Георгија у Темишвару*, Нови Сад 1996.
3. *Српско барокно сликарство*, Нови Сад 1996.
4. *Рађање модерне приватности: приватни животи Срба у Хабзбуршкој монархији од краја 17. до почетка 19. века*, Београд 2006.
5. *Манастир Крушедол*, Т. I–II, Нови Београд: Драганић; Нови Сад: Покрајински завод за заштиту споменика културе Војводине 2008.

Чланци и студије

а) Примењена уметност

1. *“Histoire de Psyché” – барокна шпайисерија из Музеја примењене уметности у Београду*, Зборник Музеја примењене уметности у Београду 28/29 (1984/85), 39–45.
2. *“Lé Congrès de Vienne 1815” – рељеф у слоновачи из Музеја примењене уметности у Београду*, Зборник Музеја примењене уметности у Београду 28/29 (1984/85), 111–117.
3. *Први српски шпамјани анђимински и њихови узор*, Зборник Матице српске за ликовне уметности 23 (1987), 39–69.
4. *Џефаровићев бакорез „Свети Стефан Шишљановић“ и визијација Шишатовца 1753. године*, Свеске Друштва историчара уметности Србије 18 (1987), 93–105.
5. *Визијација манастира Шишатовца у XVIII веку: Прилози изучавању ефемерног сјектакла*, у: Манастир Шишатовац, Зборник радова са научног скупа, Српска Академија наука и уметности, Београд 1989, 341–366.
6. *Улога музике у уобличавању црквеног ентеријера у XVIII и у првој половини XIX века*, Зборник Матице српске за сценске уметности и музику 15 (1994), 47–64.
7. *Богородичин шрон Николајевске цркве у Ирију: намена и програм барокних Богородичиних шронова*, Саопштења Републичког завода за заштиту споменика културе Србије XXVII (1995/96), 131–152.
8. *Алејоријске персонификације Јована Рајића на насловним странама „Теологическог шела“*, у: Јован Рајић, Зборник радова са међународног научног скупа, Београд: Институт за књижевност и уметност 1997, 243–256.
9. *Трон за кивот са мошћима Теодора Тирона у манастиру Ново Хојово – порекло облика и значење*, Грађа за проучавање споменика културе Војводине XX (1999), 123–138.
10. *Од ходочасника до џушника: Типолошка јенеза јавних националних споменика и Валдецова скулптура Досићеја Обрадовића*, Наслеђе 3 (2001), 39–56.
11. *Римничко издање Србљака и барокна примењена амблемика*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, 1–2 (2002), 87–98.
12. *Мошћи светих десјоша Бранковића и меморијска шруктура сакралног шросјора главног крушедолског храма*, у: Тронови цркве манастира Крушедола, Нови Сад 2009, 15–53.

13. „Просјект манастира Крушедола у Срему“: бакорез Захарије Орфелина из 1775, Зборник Матице српске за ликовне уметности 38 (2010), 111–136.
14. Духовно ходочашиће и „Описаније Јерусалима“ Христифора Цефаровића, Зборник Народног музеја 19/2 (2010), 213–242.
15. Истиништа иконографија Јерусалима и бакорез Христифора Цефаровића „План храма Христовој проба“, у: Суммејкта: зборник радова поводом четрдесет година Института за историју уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду, Београд: Филозофски факултет 2012, 407–419.

б) Сликарство

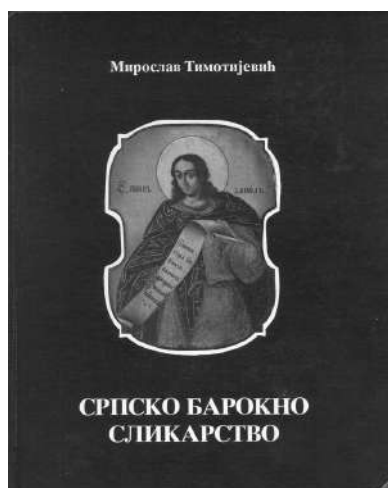
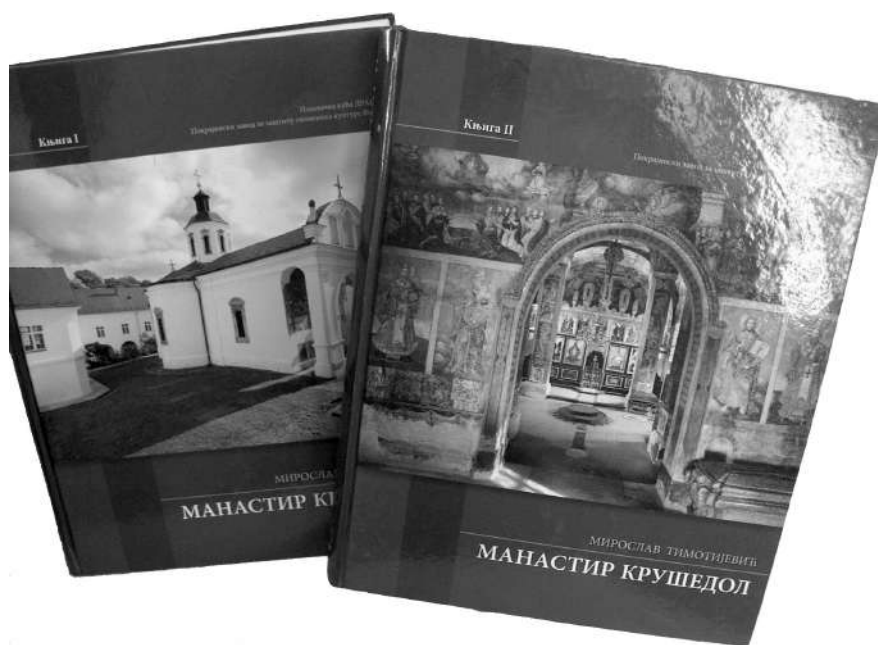
1. Захарија Орфелин – Расјече са Лонтином и поштовање Христових рана у српској уметности XVIII века, Зборник за ликовне уметности Матице српске 21 (1984), 223–234.
2. Светлост као симбол на представама Благовести у српској уметности XVIII века, Свеске Друштва историчара уметности Србије 16 (1985), 57–61.
3. Светлост као симбол на представама Христовој рођења у српској уметности XVIII века, Свеске Друштва историчара уметности Србије 17 (1986), 28–39.
4. Идејни програми зидног сликарства у прирашћу манастира Крушедола, Саопштења Републичког завода за заштиту споменика културе Србије XIX (1987), 109–126.
5. Христифор Цефаровић – Коњанички поретци браће Сирајимировић као *Militis Christiani*, Зборник Народног музеја у Београду XIII/2 (1987), 93–105.
6. Иконографија Великих празника у српској барокној уметности, Зборник Матице српске за ликовне уметности 25 (1989), 95–134.
7. Иконографија параболо у српском барокном сликарству и украјински проповеднички зборници, Зборник Матице српске за ликовне уметности 26 (1990), 147–174.
8. Поретци архиепископа у новијој српској уметности, у: Западноевропски барок и византијски свет, Зборник радова са међународног научног скупа, Српска академија наука и уметности, Београд 1991, 147–174.
9. Идејни програми зидног сликарства у олтарском просјору Крушедола, Саопштења Републичког завода за заштиту споменика културе XXVI (1994), 63–90.

10. *Тема мучеништва и активна побожности у зидном сликарству Драче*, Рад Матице српске 31 (1994), 151–152.
11. *Уметности и политика: портрети Јосифа II на иконостасу Теодора Илића Чешљара у Мокрину*, Зборник Филозофског факултета у Београду XVIII (1994), 283–309.
12. *„Хлеб животињи“ у ниши проскомидије манастира Бођана*, Грађа за проучавање споменика културе Војводине XVIII (1996), 151–161.
13. *Гаврил Стефановић Венцловић и барокна икиторална поезика*, Рачански зборник 1 (1996), 61–76.
14. *Поштовање Бојородице Брнске код Срба*, Саопштења Републичког завода за заштиту споменика културе XXIX (1997), 181–191.
15. *„Serbiasacra“ и „Serbiasancta“ у барокном верско-политичком програму Карловачке митрополије*, у: Свети Сава у српској историји и традицији, Зборник радова међународног научног скупа, Српска академија наука и уметности, Београд 1998, 387–431.
16. *Предање о сцуденичкој кититорској икони Усијења Бојородице*, Саопштења Републичког завода за заштиту споменика културе Србије XXX/XXXI (1998/99), 139–159.
17. *Стефан Немања у барокном верско-политичким програму српске цркве*, у: Стефан Немања – Свети Симеон Мироточиви: историја и предање, Зборник радова међународног научног скупа, Српска академија наука и уметности, Београд 2000, 395–408.
18. *Света Тројица крунишу Бојородицу (Појава и значење теме на барокним иконостасима Сремске епархије)*, Зборник Музеја Срема 4 (2000), 65–96.
19. *Poštovanje temišvarskog mitropolita Josifa Novog u baroknoj zvaničnoj i narodnoj pobožnosti Karlovačke mitropolije*, Banatul Iugoslav trecut istoricsi cultural, NoviSad 2000, 222–232.
20. *Сузе и звезде: о плачу Бојородичиних чудотворних икона у бароку*, у: Чудо у словенском свету, Београд 2001, 221–236.
21. *Бојородица Нешињска*, Сунчани сат 10 (2001), 187–200.
22. *Традиција и барок: утицај традиције на реформе барокне икиторалне поезике*, Зборник за ликовне уметности Матице српске 34/35 (2003), 201–222.
23. *Бојородица Бездинска и верско-политички програм патријарха Арсенија IV Јовановића*, Balcanica XXXII/XXXIII (2003), 311–346.

24. Васийишање емоција и уобличавање модерної грађанскої идентитети код Срба, Годишњак за друштвену историју 1–3 (2005), 7–24.
25. Идејни програми зидної сликарства у наосу цркве манастира Крушедола, Саопштења Републичког завода за заштиту споменика културе Србије XXXVII/XXXVIII (2005/2006), 95–127.
26. „Гај Муције Сцевола пред Порсеном“ и „Томирида са Кировом главом“ Стефана Гавриловића као патристички exemplum virtutis, Зборник Народног музеја у Београду XVIII/2 (2006), 273–309.
27. Богородица Смедеревска, Зборник Матице српске за ликовне уметности 36 (2008), 57–87.
28. Класицизам и српска визуелна уметност, Рачански зборник 14 (2009), 95–113.
29. Између сећања и историје: предање о чудотворној икони Богородице Шиклушке, Саопштења Републичког завода за заштиту споменика културе Србије 42 (2010), 167–187.
30. Чудотворна икона Богородице Бођанске, Саопштења Републичког завода за заштиту споменика културе Србије 44 (2012), 147–160.
31. О представи Теодора Димитријевића Крачуна „Арханђео Михајло тријумфује над Сатаном“, Зборник Народног музеја 20/2 (2012), 103–120.
32. Слика, реч, ритуал: почеци литургијске прославе Нове године 1. јануара и Крачуново „Обрезање Христово“ на иконостасу Саборне цркве у Сремским Карловцима, Саопштења Републичког завода за заштиту споменика културе Србије 45 (2013), 203–225.
33. Поштовање Марије Магдалене у барокном верском програму Карловачке митрополије и Крачунова композиција „Не додируј ме“, Саопштења Републичког завода за заштиту споменика културе Србије 46 (2014), 153–176.
34. О формама трансфера визуелног знања : Обрезање Христово од Дирера до Крачуна, Зборник Матице српске за ликовне уметности 42 (2014), 111–139.
35. Јестира пред Ксерксом Теодора Димитријевића Крачуна, Зборник Народног музеја 21/2 (2014), 163–192.
36. Тема Христове посете дому Марте и Марије и њена рецепција у барокном верско-политичком програму Карловачке ми-

- иroyoлије, Саопштења Републичког завода за заштиту споменика културе Србије 47 (2015), 101–120.
37. Неoиaлиma кyиинa кao иeoфaнијa и њeнe иpeдcтaвe y визуeлнoј yмeиoнoсти Карлoвaчкe миiroyoлије, Збopник Нaрoднoг мyзeјa 22/2 (2016), 153–175.

В. С.





EXO

Дејан Р. Вукићевић*
Народна библиотека Србије**

МИНИЈАТУРА НА ЗРНУ ГРАШКА

Традиција минијатурних издања књига стара је безмало колико и штампане књиге уопште. Прву такву књигу, *Diurnale Mogantinum*, објавио је Петер Шефер још 1468. године у димензијама 94 x 65 мм¹. Најмањом штампаном књигом сматра се *Азбука у сликама* Егона Пругмајера, која је објављена 1971. у Лајпцигу, у част Међународне изложбе књиге као уметничког предмета. Њене димензије су 3 x 2,5 мм. Оваква издавачка и типографска пракса никада, заправо, није узела већег маха (осим у Совјетском Савезу), остала је спорадична ствар специфичних кругова књигољубаца.

У литератури се могу срести различити термини за минијатурну књигу: микроскопска издања, микроиздања, микробиблони, патуљци, кепеци, бебе, пигмеји, колибри, лилипути... У западним земљама минијатурна издања углавном се категоришу на следећи начин: *макро-мини* – издања од 3 до 4 инча (цола; 1 инч = 25,4 мм); *мини* – издања између 2 и 3 инча; *микро-мини* – издања од 1 до 2 инча; *улифра-микро-мини* – издања мања од 1 инча. Међутим, западне земље се најчешће ограничавају на величину од 3 инча, тј. 76,2 x 76,2 x 76,2 мм, док је у бившим социјалистичким земљама, пре свега у некадашњем Совјетском Савезу, пракса да се узимају димензије 100 x 100 x 100 мм. Очигледно је важна и трећа димензија, тј. дебелина књиге. Пољска *Енциклопедија знања о књизи* утврђује строже мере, од 54 x 34,5 мм, док

* dejan.vukicevic@nb.rs

** Захваљујемо се аутору и издавачу Народној библиотеци Србије на уступљеном каталожном материјалу.

¹ Два пергаментна дефектна листа данас се налазе у Националној библиотеци Француске у Паризу.

Библиоџрафија минијатурних књиџа Ђуле Јанке (Будимпешта, 1972–1973) има границу на 80 x 70 мм. Неки проучаваоци првих штампаних књиџа не сматрају минијатурним оне књиџе које прелазе димензије 85 x 120 мм.² Када је у питању одређивање висине књиџе, постоје извесне несугласице између типографа с једне, и библиотекара с друге стране. Типографима је важнији податак о књижном блоку, а библиотекарима и библиографима висина рикне, односно хрбата.

Могло би се рећи да се углавном ради о библиофилској бизарности, јер је најчешћи мотив за објављивање оваквих дела, осим тога што су књиџе малог формата практичне за употребу, доказивање штампара (поготово када су у питању ултра-микро-мини издања). Ако изузмемо ову последњу категорију – књиџе које су толико мале да их је немогуће читати без помагала, најважнија особина малих формата је њихова функционалност (и кад је у питању коришћење, пре свега на путовању, и када је у питању њихов смештај). Постоје подаци и да је француска краљица Марија Антоанета подстицала производњу оваквих књиџа јер је хтела књиџу која се може ставити у рукавицу.

Када су у питању минијатурне књиџе, битна је сама технологија израде, која је, опет, повезана са форматима штампарских табака. Раније, док се користио ливени слог, било је много теже смањивати величину слова. Данас је технологија умногоме унапређена и може се рећи да је будућност књиџе малог формата, макар у овом смислу, светла.

Сакупљање минијатурних издања и формирање њихових колекција свакако потиче из ранијих времена. Неке од највреднијих и најпознатијих збирки припадале су Жоржу Саломону, Алберту Брокхаусу, италијанској краљици Маргарити, Вери Розенберг, М. М. Толстоју, Персију Едвину Спилману, Ђули Јанки и другима, а њихове су колекције углавном и библиографски обрађене.

У Совјетском Савезу је веома јака традиција минијатурних издања. Интерес за овакве књиџе посебно јача крајем седамдесетих и осамдесетих година двадесетог столећа

² Важно је напоменути да је формат често зависио од штампарског табака.

када се на годишњем нивоу објављују и библиографије ових издања. Совјети су приметили да публикување минијатурне књиге мало кошта и да је доступна широком аудиторијуму, што оваквим књигама даје пропагандну и популистичку димензију, па је садржина углавном политичке природе, или су у питању белетристичка издања.

У Збирци минијатурне књиге Народне библиотеке Србије, која је део Фонда старе, ретке и минијатурне књиге, дилема да ли утврдити „западни“ критеријум од 77 x 77 x 77, или „источни“ од 100 x 100 x 100 мм, разрешена је у корист другог. Сигнатура збирке је **Мн**, а збирка тренутно броји око 200 наслова. Готово половина од стотинак наслова припада Карољу Андрушку (Károly Andruskó, 1915–2008), графичару, екслибристи и библиофилу из Сенте. У њима су представљене његове минијатурне, углавном ручно отиснуте, графике, најчешће дрворези, скоро половина од 220, колико их је направио.

Према стручној класификацији највише је белетристичких књига, али и библиографија (годишњи прегледи прино ва минијатурних издања у Совјетском Савезу), монографија (институција – школе, фудбалског клуба, Комунистичке партије Југославије, или личности – песника Александра Сергејевича Пушкина, Шандора Петефија и Хајнриха Хајнеа, тенисерке Монике Селеш, стонотенисера Драгутина Шурбека, политичара Георгија Димитрова, шахисте Вилхелма Штајница и др.), неколико политичких памфлета (на пример о Савезу пионира), више језичких речника, нешто теолошке литературе, сарајевска Хагада и једна књига Имануела Канта. Од белетристичких издања занимљиве су књиге *Горски вијенац* (на српском и мађарском) Петра II Петровића Његоша, *King Lear* Вилијама Шекспира, песме Едгара Алана Поа (на француском), Алфреда де Мисеа, Мирољуба Тодоровића, Сречка Косовела, Францеа Прешерна, хаику песника (за ову песничку форму формат изузетно захвалан), кратке приче Мирослава Јосића Вишњића, Доситејево *Писмо Хараламџију*, бајке Шарла Пероа.

Према националном, односно језичком одређењу заступљене су пре свега српске, а потом и руске, француске, словеначке, мађарске, немачке, чешке књиге.

Појединачно гледано, најзанимљивијим се чине две ултра-микро-мини немачке књиге димензија 6 x 6 мм и *Рајни манифест краља Фране Јосипа I* из 1914. године. Манифест садржи текст императора настао у Бањи Ишл, у тадашњој летњој резиденцији, 28. јула 1914, на сам дан почетка рата. Димензија је 24 x 22 мм, окована је гвозденим корицама, на њеној предњој страни је профил цара у барелефу и текст: *Успомена свијетској раји*. Наслов је заправо на задњој корици, испод кога је датум: *28. сриња 1914*. Са стране има металну копчу, на врху алку, и вероватно је била намењена војницима, као амајлија током рата, а касније као успомена. Текст је латинични, а језик хрватски. По писму и језику, али и по другом потписнику, премијеру Иштвану Тиси, логично је претпоставити да је била намењена припадницима словенске популације у оквиру мађарског дела царевине.

Међутим, ову књигу не познаје *Каталој књија на језицима јујословенских народа Народне библиотекe Србије*, ни било који други електронски каталог бивших југословенских земаља, па ни каталози већине европских националних библиотека. Утолико пре, чудна је њена реткост, поготово ако се има у виду да је била намењена војницима словенског порекла којих свакако није било мало.

Садржај књиге је, као што сам наслов каже, ратни манифест, објашњење зашто је Аустроугарска била принуђена да уђе у рат са Србијом. Тон је арогантан, краљевско *Ми* је неопходно да би се видела моћ и снага царевине, с друге стране, текст је препун правдања о примораности на чин објаве рата: „Да силом оружја створим пријеко потребна јамства, која Мојим државама имају да осигурају мир у нутарњости и трајни мир извана.“ Цар сматра да је „у том озбиљном часу потпуно ... свјестан цијелога домашаја Своје одлуке и Своје одговорности пред Свеможним“ и не сањајући какву ће лавину покренути и с каквом буком ће се урушити свемогућа империја. „Ја сам све испитао и размислио. Мирне савјести полазим на онај пут, што ми га дужност одређује.“

The Lord's Prayer је књига изашла 1959. године у Минхену код Waldmanna и Pfitznera. У питању је *Оченаш* на седам језика. Исти издавач објавио је 1972. и *Der olympische Eid* на

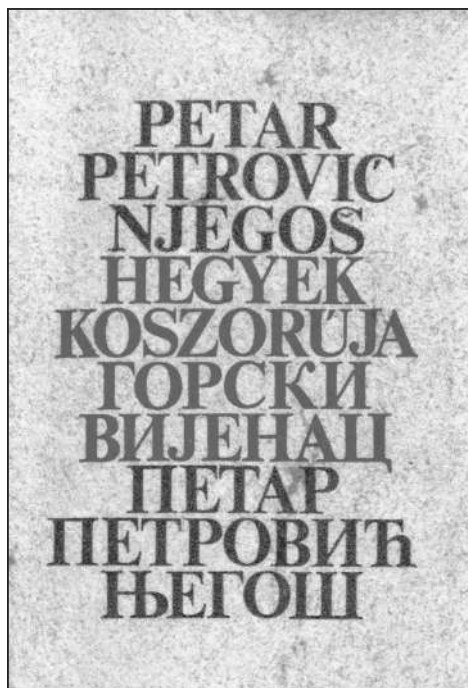
шест језика, истог формата. Књиге се налазе у провидним кутијицама чије дно представља лупу, јер се голим оком не могу читати, а те кутијице се налазе у посебним заштитним кутијама. Ове две минијатурне књиге су уједно и најмање у целој збирци. Прва књига је највероватније изашла поводом обележавања пет векова од првих Гутенбергових књига, а друга поводом Олимпијских игара у Минхену 1972. године.



Мн 13

Ratni manifest Kralja Franje Josipa I : 28. srpnja 1914.

– Bad Ischl : [s. n.], 1914. – 24 mm



Мн 24

Горски вијенац / Петар Петровић Његош. —
Нови Сад : Форум, 1977 (Нови Сад : Форум). — 67 mm



Мн 51

Poèmes choisis / Edgar Poe ; traduits par
Gabriel Mourey. — Paris : Payot & Cie, [s. a.]. — 97 mm

Прикази
ДОСИТЕЈЕВИ ЧИТАОЦИ

Драгана А. Грбић*
Институт за књижевност и уметност
Београд

ШЕСТ КЊИГА ЕДИЦИЈЕ „ЈЕЗИЧКА БАШТИНА“ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Од четири стотине и шеснаест публикација, колико броји *Српска библиографија XVIII века* Г. Михаиловића, данашња читалачка публика познаје свега неколико наслова. Осим дела Доситеја Обрадовића, која су незаобилазни део школских програма, и можда још *Историје разних словенских народа* Јована Рајића, српска литература 18. и прве половине 19. века готово да и нема рецепцију код савремене читалачке публике. Узрок томе је, са једне стране, недоступност тих публикација које осим првог готово да и нису имале поновљених издања, а са друге, језик тих дела је тешко разумљив савременом читаоцу. Издавачки подухват Матице српске реализован у протекле четири године у оквиру Едиције „Језик и баштина“ представља систематски и пажљиво планиран програм приближавања ове литерауре како широј публици тако и стручној јавности. У периоду од 2013. до 2016. године приређено је шест дела српских аутора 18. и прве половине 19. века. Сва дела су објављена фототипски уз транскрипцију на савремено писмо, а саображено важећем правопису. Како би се данашњем читаоцу олакшало читање и пружила неопходна контекстуализација, свака књига је опремљена речником мање познатих речи, приређивачким напоменама и белешком о аутору и његовом опусу са фокусом на дело које се приређује. Од пратећег апарата, посебно је важно истаћи детаљне приређивачке напомене које прате свако издање и које се могу читати и као

* dragana.grbic@ikum.org.rs

својеврсне „студије случаја“ и драгоцени прилози проучавања историје језика. Прва издања ових шест дела крајем 18. и у првој половини 19. века сплетом политичких, религијских, културолошких и економских околности објављена су у три различите штампарије – Будиму, Венецији и Бечу, а сада их налазимо у оквиру једне Едиције Матице српске.

1. Павле Соларић, *Кључић у моје земљеописаније*, приредила Исидора Бјелаковић, Матица српска, Нови Сад, 2013, 192. стр. (ISBN 978–86–7946–120–9)
2. Георгије Магарашевић, *Крајка всемирна историја од Георгија Магарашевића професора*, приредиле Јелена Ајдановић и Исидора Бјелаковић, Матица српска, Нови Сад, 2013, 348. стр. (ISBN 978–86–7946–119–3)
3. Јован Хаџић, *Сјомени из мојега дневника*, приредила Љиљана Суботић, Матица српска, Нови Сад, 2013, 208 стр. (ISBN 978–86–7946–131–5)
4. Алексије Везилић, *Крајкоје сочињеније о приватних и јубличних дјелах*; приредиле Исидора Бјелаковић и Оливера Обрадовић, Матица српска, Нови Сад, 406 стр. (ISBN 978–86–7946–155–1)
5. Стефан Живковић Телемак, *Прикљученија Телемака. Часи прва*; приредиле Ирена Цветковић Теофиловић и Јелена Стошић, Матица српска, Нови Сад, 2015, 629 стр. (ISBN 978–86–7946–171–1)
6. Павле Кенгелац, *Јестествословије*, приредила Милена Зорић, Матица српска Нови Сад, 2015, 737 стр. (ISBN 978–86–7946–164–3)

Оваквим систематским подсећањем на књижевнојезичку баштину предстандардног периода развоја српског књижевног језика начињен је важан, не само лингвистички, него и културолошки, књижевни и научни корак, чиме је усмерена пажња на развојни континуитет српског језика и културе. Ова дела показују да је пре Вукове реформе постојала разноврсна литература и књижевност стварана на језику укорењеном у говорном идиому грађанског и школованог дела популације краја 18. и прве половине 19. века. Дела написана на рускословенском, славеносрпском, „доситејевском“ језику, а штам-

пана предвуковском ћирилицом и неуједначеним правописом важан су сегмент наше културне баштине. Сада се пред савремену историју књижевности изнова постављају дела која су често после победе Вукове реформе од стране историчара и критичара књижевности била негативно вреднована, да би током времена сасвим остала у сенци.

Кључић у моје Земљеойисаније Павла Соларића, објављен 1804. године у Теодосијевој штампарији у Венецији, приредила је Исидора Бјелаковић. Матичино издање из 2013. године доноси упоредо фототипију првог издања уз транскрибован текст. Како се у Предговору може прочитати, ово Соларићево дело је међу првим приређеним издањима пројекта *Писци њредсѣандарној ѡериода срѣској језика и њихова дела*, а један од основних циљева овог пројекта Матице српске у оквиру којег су приређене све претходно поменуте књиге јесте „ревалоризација уметничке, културне и лингвистичке вредности нашег културног наслеђа насталог у 18. и 19. веку како би се код ширег круга читалачке публике и представника наше културне јавности развила свест о постојању вредне књижевнојезичке баштине на овим просторима.“

Соларићев приручник о математичким, геометријским и географским појмовима показује важност уџбеничке литературе оног времена, јер се управо у том домену у којем се огледа школовање наших аутора види у којој мери су они ишли у корак са научним и културним токовима Европе крајем 18. и у првој половини 19. века. Томе у прилог говори чињеница да је *Кључић у моје Земљеойисаније* заправо прерада немачког уџбеника из географије Адама Кристијана Гашпарија, објављеног 1801. године. Из перспективе данашњег читаоца можда је од највећег значаја Соларићев оригинални предговор из којег се види да он бављење природним наукама доживљава као наставак рада Атанасија Стојковића и његове тротомне *Фисике* објављене три године пре тога. Међутим, још важнији је Соларићев став из „Предисловија“ о језику, јер се он као прави доситејевац опредељује за писање на језику разумљивом свима и истиче да је од посебне важности неговање језика и богаћења лексичког фонда. То добија посебну програмску тежину уколико се сагледа у оквиру си-

стематског приређивачког подухвата у оквиру ове Матичине Едиције. „Ми смо били Славјани, али смо данас један пут Славено-срби. Ова реч каже како данас писати надлежи, сиреч како што се говори. Мени је славенски језик угодан, но краткости и тачности ради његови изговора и као нека остава гди ја многоречиви бивам Срб, а нипошто да се за њим раку подобно враћајући дангубити идем. [...] Једним словом, данас нико чисто славенски, као ни латински у состојанију писати није, како што му ни советно било не би јер ко за ина нека времена пише, а не за своја, једва је чловеческом содружеству више поживио него онај који би уредбе грађданске за Земљу и Месец начертати хтео.“

Крашку всемирну истџорија од Георџија Маџарашевића, џрофесора, први пут објављену 1831. у Будиму, приредиле су Јелена Ајџановић и Исидора Бјелаковић. Поред Маџарашевићевог текста, књига садржи и предговор Павла Стаматовића објављен у изворном издању, јер је он постхумно приредио и објавио ово Маџарашевићево дело, највероватније завршено још око 1820. године. Иако је студирао философију, Маџарашевић је по опредељењу био историчар, чему у прилог говоре наслови дела која је преводио или сам написао, а ово научно-популарно дело доноси преглед најважнијих не само историјских збивања од најстаријих времена до 19. века, него и низ података о великим научним открићима, религијским збивањима и слично.

Књигу Јована Хацића *Сџомени из мојеџа дневника*, приредила је Љиљана Суботић, такође као упоредно издање текста из 1864. године уз савремену транскрипцију, глосар и предговор са подацима о животу и раду доктора Јована Хацића „у књижеству названог Милоша Светића“. Овај спис документарног карактера важан је, јер не осветљава само лик и дело доктора права пореклом из Сомбора а школованог у Пешти и Бечу, него и низ културно-политичких прилика у којима је овај истакнути посленик културног живота Срба 19. века, као један од оснивача Матице српске и уредник *Лешџојиса*, и алманаха *Голубица*, учествовао.

Као други део истог циклуса овог Матичиног пројекта 2015. године објављене су још три књиге. Дело Алексија

Везилића *Крашкоје сочињеније о приватних и публичних гјелах* изворно објављено на немачком и рускословенском језику 1785. године у Курцбековој штампарији у Бечу приредиле су Исидора Бјелаковић и Оливера Обрадовић као фототипско издање уз транскрипцију рускословенског текста, речник и предговор приређивача са подацима о животу и раду Алексија Везилића и напоменама о транскрипцији. Ово Везилићево дело услед сврховитости и потребе за таквим приручником имало је два издања још за време пишчева живота. Друго издање, такође штампано у Бечу објављено је у години пишчеве смрти 1792. У „Предисловију“ је Везилић јасно навео да је грађу за овај приручник за писање докумената из пословно-правног домена, јавне и приватне кореспонденције преузео од других аутора, од којих је именовао само Зоненфелса и Харсдорфера, аутора епистолара. Опредељење приређивача да не изостави немачки део, односно да паралелно са текстом на рускословенском донесе и текст на немачком језику, од изузетне је важности за данашње проучаваоце не само језика, него и историје културног живота, јер се на тај начин сасвим јасно види распон утицаја немачког језика на формирање административног стила у српском књижевном језику, али исто тако и утицај немачког епистоларног стила који ће бити присутан и у раном српском роману – *Аристиду и Напхалији* Атанасија Стојковића. Поред приручника за административну комуникацију ово издање је важно јер доноси и књижевне радове Алексија Везилића – пет моралних поука и шест поучних прича *Прибављеније некошорих моралних повјестеј*, као и три оде у славу Јосифа Другог, бачког епископа Јосифа Јовановића Шакабенте, али и једне оде у славу чисте савести.

Један од најпопуларнијих романа 18. века *Аваншуре Телмаха Улисова сина* Франсое Фенелона, превео је са француског језика на славеносрпски Стефан Живковић, који је услед тога и прозван у народу „Телемак“. Овај роман за који је Доситеј Обрадовић апеловао да се преведе још у свом првом објављеном делу, *Писму Хараламџију*, не заборавивши своју неиспуњену жељу ни пред крај живота, штампао је Живковић четири године касније 1814. године код Јохана

Шнирера у Бечу под називом *Прикљученија Телемака сина Улисева – часи њрва*. Двадесетак дана пред смрт у једном писму написаном Стевану Гавриловићу 9. марта 1811. године подсетио је Доситеј на своју неостварену жељу, ни не слутећи да баш тада Стефан Живковић на једном од фронтова великог Руско-турског рата преводи овај роман. „Несити смо у нашим желанијам и, догод јоште што желимо, недостаје нам. Дневи се и године поткрађују, тело изнеможе а душа би јоште нешто хотела. *Телемаха* препоручујем да ко преведе, али просто, чисто српски; та књига може многима полезна бити.“ Иако постхумно, ту жељу му је испунио Живковић који је управо тако „просто и чисто српски“ својим саборцима на ратишту тумачио оно што је прочитао на француском, а што је како истиче у предговору романа на крају резултирало објављивањем овог превода са француског на тзв. „доситејевском језику“ тј. типу језика под којим се подразумева у начелу народни језик допуњен славенизмима којим су се служили многи писци предвуковског периода, како је то у *Прејегу историје српског језика* објаснио Павле Ивић. Овај превод су приредиле Ирена Цветковић Теофиловић и Јелена Стошић као фототипско издање уз транскрипцију текста, речник, предговор приређивача са подацима о животу и раду С. Живковића Телемака и напоменама о транскрипцији.

Најобимније издање у овом шестотомном циклусу књига јесте *Јесетивословије* Павла Кенгелца изворно објављено 1811. године у Будиму, које је приредила Милена Зорић као фототипско издање уз транскрипцију рускословенског текста, речник, и предговор о животу и раду писца, као и приређивачке напомене. Ово дело је касније у литератури остало упамћено захваљујући не толико самој садржини дела, него пре Кенгелчевом ставу са краја „Предисловија“, који је изнео као оштар противник народног језика, протествујући што се књиге почињу писати према правилима баба Смиљане: „Вси народи и сами јазичници књиги своја по граматичким правилим списаша, у нас по правилим баби Смиљани пишутсја.“ Ово је важан став писца, монаха и архимандрита манастира Сенђурђа, који је чак и у првој половини 19. века наставио да пише рускословенским језиком

изван црквене употребе. Став богослова се поред овог лингвистичког домена препознаје и у концептуалном приступу овом природњачком опису Земље, јер је он настојао да помири два учења о постанку света – библијско и научно, при чему је чак и у овом научном делу присутна просветитељска слика савршене Књиге природе и света у којој се огледа савршеност Творца.

Пре ових Матичиних издања дела појединих писаца 18. и прве половине 19. века имала су ту срећу да захваљујући појединачним напорима филолога, историчара књижевности и проучавалаца наше кулурне баштине недавно добију поновљена издања. Такав је случај, на пример, са Едицијом Службеног гласника *Нова српска књижевност 18. век* и *Нова српска књижевност 19. век*, или циклусом религиозних епова – српских предромантичара – попут *Јудит мечем Олоферну главу усекнувши* *и* *тем Југеју ослободивши* Гаврила Ковачевића, *Плач Рахили* Константина Маринковића и *Избрана дела* Викентија Ракића, које су приредили и такође у Матици српској објавили Сава Дамјанов и Радослав Ераковић. Поред повремених драгоцених појединачних напора приређивача да нашој научној и широј јавности представе заборављена дела, изузетно је важно да се систематским и планским радом дела предвуковске традиције сачувају од заборава. Отуда је вишеструко значајан овај циклус од шест књига објављених у оквиру пројекта *Писци њедстѡандардної ѡериода српскої језика и њихова дела*, јер приказује не само лингвистички изнијансирану и богату слику предстандардног периода развоја српског језика током 18. и 19. века, него својом тематском, жанровском и културно-научном разноврсношћу поставља пред ширу публику архаично али ипак занимљиво штиво, а пред научну јавност драгоцен материјал за будућа проучавања.

Мирко Магарашевић

ДОСИТЕЈЕВ ХОД

Ижици у славу
На детињи раст
Млада Јелена тражи
Буквицу
Доситеј у Далмацији
Из *Алфавија*
Ода Доситејевим
Баснама
Из Доситејевих стихова
настало
Реторичка вежба
Шта је Бог?



Пробуђеној Србији
Доситеј се присећа
Одустани и узми
Доситејев ход
Срцеводац говори
Ода љубави и добру
Песма којом се хвали
Доситејево умно
уживање у госпођи Ливи
Једно Доситејево
признање
Ода тајним пољупцима



Пет строфа у славу
воспитанија
Благодарност
Ода врапцу
Полза нашим Сербљем
Доситејево слово
ученицима, 1808
После Чегра
Доситејеви последњи
дани
Крунина школа
Питања духу словесном

Доситеј у сну гледа
Србију
Куда? Како?
Домаћи преокрет
Доситејски савет
Иносказајема песна
Доситејев *Мезимац*,
данас
Цена језика
DOSITEUM
Ода Доситеју



Милан Р. Радуловић*

Институт за књижевност и уметност, Београд

**ПОЕТСКО ЖИТИЈЕ И СЛУЖБА ДОСИТЕЈУ
ОД МИРКА МАГАРАШЕВИЋА****
(Мирко Магарашевић, *Доситејев ход*,
Београд, Задужбина Доситеј Обрадовић, 2014)

У једном разговору Љубомир Симовић је готово узгред изрекао једну мисао, један естетички аксиом који дубоко осветљава природу сваког уметничког дела. Тај аксиом гласи: било шта да хоће да нам каже уметничко дело, оно мора пре свега да казује само себе. Да се огласи као биће. Да се представи. Дакле, дело као живо духовно биће говори, казује себе, улази у свет.

Књига о којој данас разговарамо казује себе, а казује једновременно и о самој себи, тј. о песмама у књизи и, превасходно, казује о Доситеју. Књига, наиме, има два дела. У првом делу су песме Доситеју односно распевање Доситејевог духа, а у другом су песникови есејистички коментари и ауто-критичке анализе песама, потом указивање на чињенице корисне и важне за читаочево разумевање појединих песама, као и евоцирање догађаја и доживљаја из Доситејевог живота који су били подстицај настајању ове књиге. Кад књига казује себе и кад казује о себи, о њој је тумачима остало мало шта да кажу. Најпотпуније бисмо ми ову Магарашевићеву књигу данас представили кад би је неко ко има добру дикцију прочитао целу пошто је сваки појединачан садржај потпуно јасан и семантички функционалан тек у целини у коју је

* radule.r@sbb.rs

** Реч професора др Милана Радуловића о песничкој књизи ДОСИТЕЈЕВ ХОД на промоцији одржаној у Доситејевој Задужбини, 28. маја 2015.

уграђен. Пошто књига има 172 странице, то није изводљиво ове вечери.

У уводу Магарашевић експлицира и своје намере и своју стваралачку самосвест о урађеном послу; казује јасно шта су били подстицаји за стварање ове књиге и шта је њена основна порука и крајња смисаона интенција. (Ово „крајња смисаона интенција“ је синтагма руског теоретичара Михаила Баскина и она тачно означава нешто што је у дубини уметничког дела садржано а што није увек лако препознатљиво, што може да се доживи интуитивно и емотивно пре но да се рационално артикулише.) Мирко Магарашевић отворено говори о мотивационој енергији која је омогућила стварање ове књиге. Каже да се његова песничка имагинација раскрилила на доситејевским идејама и стремљењима, али да је почетни замах добила из ураћања у епизоде које су биле пресудне у Доситејевом животу и које су уписане на мапи његовог рада и кретања.

Већ у другом пасусу своје песничке књиге Мирко Магарашевић помиње Светог Саву. Нимало случајно. Ову књигу најбоље бисмо могли да разумемо ако бисмо је читали упоредо са поемом *Молбеник Светиога Саве* коју је Магарашевић објавио 1999. године, а 2007. објавио је и књигу *Светосавски калем*. У врло темељном поговору књизи о којој вечерас разговарамо Хаџи Ђорђе Јанић је ово дело сместио у целокупан опус Мирка Магарашевића, што му и није било тешко с обзиром на то да је раније написао једну обимну и свеобухватну књигу о његовом песништву. Оно што је важно истаћи, јесте да Мирко Магарашевић издваја и упарује Светог Саву и Доситеја као двојицу културних хероја, духовних хероја, ни са ким упоредивих, а међусобно сродних као да су духовни близанци. Свети Сава и Доситеј су упоредиви један са другим, а изнад су свих других који би могли да се нађу у њиховом сазвежђу и њиховом духовном хоризонту.

Ово су, каже аутор, песме које су све до једне написане поводом околности Доситејева живота, књижевног и националног његовог рада. А шта је крајња смисаона интенција, шта је циљ ове књиге? Ове су песме посвећене тежњи да се доситејевски културни подухват сагледа, покаже и афирми-

ше као наук и трајна инспирација сваком нараштају српских културних прегалаца у прошлости и данас. Дакле, Мирко Магарашевић поетски рестаурира Доситејеву индивидуалну поетику и општу културну идеологију просветитељства – са тврдим уверењем и са искреним осећањем да су и та поетика и та идеологија живе, да су вредности које су у просветитељству афирмисане а које је Доситеј не само проповедао него и живео, трајне истине и поуздани путокази сваком духовном и културном раду, и сваком моралном живљењу. Дакле, они су и национални путокази на ширем плану и културни и духовни оријентири у ужем смислу. Трајни путокази. Магарашевић жели да Доситејеве идеје, хтења, слутње, поуке и поруке, како каже, призове у садашњост и да их упуту нама. Ко ме? – пита се он. Каже – свима. Без разлике. Па ипак најпре српској јуности. Ми бисмо данас рекли нашој младости и младежи. Наиме, поетика просветитељства и Доситејева књижевна и поетска мисао је тежила да споји забавно и поучно, корисно и лепо, како се говорило. То је класични идеал. Али овде је реч о томе да оно што је поучно, што људима користи – тако што може да их освести, да их уразуми, да их поставке на самоусавршавање и на самоиспитивање – треба да изнад свега у њима пробуди оно до чега је просветитељима стало (додуше, не свим, али Доситеју изузетно стало): да пробуди у младој души човекољубље, родољубље и слободољубље. То је свето тројство Доситејево. Он је човек који воли човека, који воли свој српски род и воли слободу. Воли слободу индивидуалну, а жртвује се за слободу свога рода. То су, дакле, три врховне вредности које Доситеј исповеда и које Мирко Магарашевић у својој књизи опевава, слави, приближава нам оригиналним поетским језиком. Све те три вредности су произишле из Доситејевог самосвојног, оригиналног и дубоког разумевања и доживљавања Бога. Из богољубља, дакле, проистичу ове три његове вредности. Воли човека зато што воли Бога и зато што га Бог подстиче да воли човека. Воли слободу, зато што Бог човеку нуди и од њега тражи да буде слободан. Другим речима, Бог је назначио човека да буде слободно биће, да тежи за слободом и да воли свој род зато што се Бог не појављује као нека трансцедентна вредност

него међу живим људима и у живим националним и народносним заједницама.

Ђорђе Јанић је рекао битне ствари о овој књизи кад је устврдио да је ово књига која реafirмише и обнавља српски неокласицизам у књижевности. Већ по форми ово су песме које припадају, делимично или већим делом, жанровском систему књижевности 18. века, тј. класицизма. Овде имамо, ево сам аутор их набраја, махом оде (мало ко данас пише оде), па здравице, похвале, посланице (посланице више не пише нико; посланице су сад жанр једино црквене књижевности, нема их у савременој поезији), песме упитнице, сатиричне песме, параболе, алегорије, алузије. Све су то жанрови књижевности 18. и 19. века. Међутим, оно што је мени било изузетно занимљиво у овој Магарашевићевој обнови жанрова то је да се негде у позадини чује ехо црквене поезије, црквених служби и црквених житија. Човек би ову књигу могао да чита као лирско житије Доситеја Обрадовића. Житије се обично пише у прози, али ово житије је написано у стиховима. Ово је и служба Доситеју. Мирко Магарашевић Доситеја доживљава као свеца. Има однос према њему као према светом човеку – због његове улоге у српској култури, али и због његовог начина живота и посебно због његовог недовољно схваћеног и недовољно прослављеног подвига да у старе дане остави релативно удобан живот у култивисаној средини и да дође у Србију, међу устанике: да сво своје знање и своју мудрост, искуство и своју дипломатску вештину стави у службу ослобођења Србије. Ту се његово и родољубље и слободољубље потврдило на један величанствен начин. То су они моменти у животу појединца који га чине светим, који га уздижу као човека о коме није прикладно писати обичну биографију у којој се обухвата цео живот, него се пише житије, у којем се сублимишу кључне, преломне тачке у човековом животу и прослављају они подвизи, они успони личности којима се она издиже изнад времена, изнад свих околности и условности и посве се овековечава, улази у вечност. Било у вечност схваћену као историја и трајно памћење свих људи, било у вечност у црквеном смислу, као настањење у Царство Небеско односно као улажење у једну потпуно нову, чисто духовну егзистенцију.

Мирко Магарашевић је, дакле, рестаурисао потпуно и дух 18. века, и Доситејеву поетику, и Доситејеву идеологију и уједно је написао Доситејево духовно житије и светитељску службу Доситеју.

Треба имати на уму да је ово књига која је очигледно рађена годинама независно кад је најстарија песма овде записана. Имате утисак просто да Мирко Магарашевић није писао књигу о Доситеју него је живео са Доситејем и из тог саживљавања, уживљавања, емпатије, срађања са духом, са поукама, са тежњама, са ставовима Доситејевим он је Доситеја увео као лирског јунака у своје песме.

У добром делу песама и сâм Доситеј пева. Пева наравно кроз уста Мирка Магарашевића, али пева изворно, пева собом, својим дахом и језиком. Овде је свака песма на формалном плану добро и смишљено урађена, свака има различите риме, разноврсне врсте римовања, има разноврстан метар, а свака ипак представља једну потпуно чврсту структуру. (О тој формалној димензији својих песама аутор прецизно и тачно говори у коментарима.) Свака песма је на свој начин лепа и поучна, у занатском смислу савршена, а у интелектуалном погледу сабрана. Ово је књига у којој се аутор усредсређује у Исидорином смислу; књига дубоког усредсређења на одређену духовну ситуацију, у овом случају на Доситејев дух.

Овде су и песме као што је *Срцеводац говори* – песма којом се хвали Доситејево умно уживање у госпођи Ливи. То су песме које говоре о Доситејевом односу према женама. Он је наравно био калуђер и остао је до краја живота монах, одан монашком завету, између осталог и безбрачности. Није никад помишљао да било који завет монашки који је дао погази (осим послушања, али је Доситеј сам себи задао теже послушање но што би му га његов владика дао). Наравно, Доситеј је живео у свету а не у манастиру и у животу се срећао са женама. И о томе пева Мирко. То су тако уљудне, тако љупке љубавне песме. Антологијска је свака од ових песама зато што поетски сугерише и казује оно што је дубоко интимно у Доситеју. То није нешто о чему је он писао, чији траг је остао у писмима, али се песник Магарашевић уживео у Доситејеве љубавне чежње, у Доситејев ерос. И то није чуд-

но кад знамо да је Мирко Магарашевић аутор књиге *Стиреле Еросове* и *Антологије српске еројске поезије*. Он добро разуме те вибрације у човеку.

Посебан значај ове књиге је у томе што је она обновила не само жанрове старе књижевности и књижевности Доситејевог доба, него што је обновила и стари српски језик. На крају књиге песник је дао један речник, мали тумач речи Доситејевих. Ево ја ћу само да прелетим кроз речник, да видимо које су то речи биле у том времену у употреби а које је песник овде реактивирао и њихов семантички потенцијал проширио, и онда ћемо, претпостављам, схватити колика је штета што су те речи из савременог књижевног језика нестале. Не знам, Мирко, да ли сам у праву, мени изгледа да си ти овом књигом водио и мали стваралачки спор с Вуком Караџићем, хтео си да покажеш да је он претерао, да је био сувише искључив и ригидан у својој језичкој реформи и да су неке речи и реченички склопови које је он сместио у рускословенски језик и самим тим изместио их из народног говора, изузетно потичне, милозвучне и семантички бремените. У песничком прецизном тумачењу тих речи врло је важно колико он значењских слојева у њима налази. На пример, *благодѣјаније* – благодѣјаније би се на савременом рекло добро поступање, наклоност, добротинство; *блаџонаравије* је питомост, кроткост, благост; *блаџоразумије* је присебност, увиђавност; *веселовидне* су појаве раздрагане, радосне, веселог вида; *добродѣиел* – врлина, честитост, морал; *добржелатиелно* (у црквеним круговима и сад се употребљава), то је добронамерно, доброхотно; *желаније* је чежња, жеља, жудња; *иносказајем* (то је и у наслову једне песме – Иноисказајема песма), другачијег значења односно алегоричан; *краснејшије* – диван, леп, красив; *љубоистиниџост* је истинољубље; *љубоидражаиелан* – онај ко је склон опонашању, подражавању, понављању виђеног. Ево једне дивне речи: *обајатиелан* је диван, прекрасан (појавно, каже Мирко) и заносан (духовно), чаробан; *очарајши* је занет, понет, опчињен; *џожеланија* је најмилија, најпожељнија; *џрикљученија* су доживљаји и догађаји; *скудиџи* говорити зло (о некоме или нечему; то има и у народном говору). *Срцеведац* је онај ко познаје гласове и тајне срца итд.

Све суштаствено о Доситеју речено је у овој књизи. Ништа песник није оставио неразјашњено. Он помаже читаоцу да заједно са њим следи Доситеја. Песник сваком читаоцу жели да заволи Доситеја, да се равна према Доситеју, да се храни Доситејем, да живи Доситејем онако како је он чинио деценијама и како чини и дан данас.

Ово је и књига која представља фин изазов књижевној историји зато што књиге које реконструишу и растаурирају старе епохе – као што је Мирко рестаурисао класицизам и неокласицизам у српској књижевности и као што је у неокласицизму осетио нека звучања и неке духовне струје које долазе из црквене поезије, из црквених служби – имплицитно улазе у спор са историчарима књижевности који воли да мисли у грубим цртама и у дисконтинуитетима и који кажу: била је средњевековна књижевност, то је стара, она више није књижевност, дошао је класицизам; њега је сменио романтизам, романтизам је сменио реализам, који је смењен модернизмом... просто као на некој вртешци. У ствари, овакве књиге показују да се књижевни живот, књижевне идеје и форме, књижевна духовност и стилови развијају и теку као реке понорнице. Оно што једно време склони, то не нестаје; оно понире а та понорница опет некад изађе на површину. То сведочи да у српској књижевности нема ломова, нема дисконтинуитета него да се све те реке понорнице сливају у један јединствен духовни, културни и књижевни ток.

Историчари књижевности би могли у овој књизи Мирка Магарашевића да нађу јаке подстицаје да још једном преиспитају и своје методологије и типологизације књижевности српске, као што ће сваки читалац и љубитељ поезије наћи у њој подстицај да се одазове песничком апелу, песничком позиву, призиву ка Доситеју. Свако ко прочита ову књигу неће моћи да не узме поново да чита Доситеја и можда је Мирко и имао управо ту намеру и циљ.

Књига *Доситејев ход* компонована је заиста беспрекорно прецизно. Мирко Магарашевић је човек великог знања и културе, велике усредсређености и стваралачке интелигенције. Он је направио овде четири целине и те четири целине представљају четири животне етапе. Три прате епизоде из

Доситејевог живота, а у четвртој Доситеј нам се обраћа са оног света нама. У тим песмама сучељени су Доситејеви идеали, његово човекољубље, слободољубље, родољубље, са савременим духовним стањем српског народа. Савремено доба, сугерише нам и показује песник, обележено је отпадништвом – и од Бога, и од рода, и од Доситеја. Међутим, иако не личимо ни на шта кад се огледамо у Доситејевом духу, песник нам оптимистички поручује и теши нас: само се ви вратите Доситеју, па ћете бити бољи.

Летопис Задужбине
„Доситеј Обрадовић“



Задужбина
Доситеј
Обрадовић

ИЗДАВАЧКА ДЕЛАТНОСТ
ЗАДУЖБИНЕ „ДОСИТЕЈ ОБРАДОВИЋ“
У 2015. ГОДИНИ

1. „Доситејев ход: књига песама посвећена Доситеју
Обрадовићу“
Аутор: Мирко Магарашевић
Формат: 24 x 15,5 cm
Обим: 192 стране
Писмо: ћирилица
Издање: 2015. година
2. „У Доситејевом кругу“
Аутор: Персида Лазаревић ди Ђакомо
Формат: 24 x 15,5 cm
Обим: 398 страна
Писмо: ћирилица
Издање: 2015. година
3. „Зашто читати Доситеја?“
Аутор: Душан Иванић
Формат: 24 x 15,5 cm
Обим: 198 страна
Писмо: ћирилица
Издање: 2015. година
4. Годишњак Задужбине „Доситеј Обрадовић“ Доситејев
врт – год. 3, бр. 3
Одговорни уредник: Драгана Вукићевић
Формат: 24 x 15,5 cm
Обим: 240 страна
Писмо: ћирилица
Издање: 2015. година



Задужбина
Доситеј
Обрадовић

ЛЕТОПИС ЗАДУЖБИНЕ „ДОСИТЕЈ ОБРАДОВИЋ“ 2015. година

20. јануар У оквиру 56. Републичког зимског семинара Друштва за српски језик и књижевност, уручене су награде ученицима средњих школа и њиховим професорима, учесницима такмичења из књижевности за израду другог школског писменог задатка. Организатори такмичења су, поред Друштва за српски језик и књижевност, Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије и Задужбина „Доситеј Обрадовић“. Комисија у чијем су саставу били професори Филолошког факултета и представници Министарства просвете, науке и технолошког развоја одабрала је најбоље радове.

21. фебруар У Народном позоришту у Београду, одржана је свечаност поводом уручења награде „Доситеј Обрадовић“ за животно дело Бисерки Цвејић, примадонни Београдске опере. Великој уметници награду је уручио Радомир Путник, председник Управног одбора Задужбине „Доситеј Обрадовић“. Награда за животно дело, коју додељује Задужбина уз подршку Министарства културе и информисања Републике Србије, састоји се од плакете са ликом Доситеја Обрадовића, повеље и новчаног износа. У уметничком програму у режији Иване Драгутиновић Маричић учествовали су солисти Опере, некадашњи студенти госпође Бисерке Цвејић и Оркестар Народног позоришта под управом маистра Дејана Савића. Програм је водила драмска уметница Рада Ђуричин, која је прочитала и речи захвалности госпође Цвејић. Народна банка Србије донирала је плакету са ликом Доситеја Обрадовића.

4. март Одржан је Књижевни салон „Код Доситеја“ на којем је представљен други број Годишњака „Доситејејев врт“. О Годишњаку су говорили: Миодраг Стојановић, Душан Иванић, Драгана Грбић, Милица Ђуковић и уредница Драгана Вукићевић. Књижевним салоном је руководио Марко Недић, уредник Салона.

21. март Манифестацијом „Песничко подне“, Задужбина „Доситеј Обрадовић“ је у сарадњи са Народним позориштем у Београду, обележила 21. март, Светски дан поезије. Сцена „Раша Плаовић“ била је испуњена ученицима београдских средњих школа и другим поштоваоцима и љубитељима поезије. Посетиоци су уживали у поетско-музичком часу посвећеном песницима Вилијему Батлеру Јејтсу, Езри Паунду, Томасу Стернсу Елиоту и Бориславу Радовићу, чије јубилеје ове године обележава Србија и свет. О песницима В. Б. Јејтсу, Езри Паунду и Т. С. Елиоту говорио је књижевник Мирко Магарашевић, док је о песнику Бориславу Радовићу и његовом стваралаштву говорио књижевник Радивоје Микић. Стихове ових великих песника казивали су Милан Михаиловић, Игор Ђорђевић, Андреја Маричић и Хаџи Ненад Маричић. Свечану песму „Востани Србије“ Варткеса Баронијана, на стихове Доситеја Обрадовића, отпевао је Михаило Шљивић, бас, уз клавирску пратњу Невене Живковић. У музичком делу програма учествовали су ученици музичке школе „Јосип Славенски“ из класе проф. Мирољуба Аранђеловића Расинског.

27. март Задужбина „Доситеј Обрадовић“ била је домаћин учесницима Сусрета гимназија Европе. Ученици и њихови професори из Гимназије из Шкофја Локе у Словенији, Гимназије „Никола Тесла“ из Будимпеште, Гимназије „Доситеј Обрадовић“ из Темишвара и Гимназије „Јован Дучић“ из Требиња и домаћина Сусрета, Земунске гимназије, посетили су Задужбину и упознали се са њеним десетогодишњим радом.

О Доситеју Обрадовићу, његовом животу, путовањима, просветитељској мисији и утицају његовог дела на језик,

књижевност и српску културу у целини, као и о значају даљег проучавања Доситејевог дела говорили су Радомир Путник, председник Управног одбора Задужбине, Душан Иванић, члан Управног одбора, Марко Недић и Војислав Јелић, чланови Програмског савета Задужбине.

3. април Поводом 204. године од упокојења Доситеја Обрадовића, одржан је у Саборној цркви помен великом просветитељу и првом српском министру просвете. Парастос је служило братство Саборног храма, уз учешће Првог београдског певачког друштва. Цвеће на Доситејев гроб положили су представници Задужбине „Доситеј Обрадовић“.

23. април Обележавајући Светски дан књиге, одржана је промоција нове књиге „Буквице“ Доситеја Хоповског (Доситеја Обрадовића) коју је Задужбина издала уз подршку Управе за сарадњу са црквама и верским заједницама. Књига је представљена у оквиру Књижевног салона „Код Доситеја“ којим је руководио уредник Марко Недић. На промоцији су говорили: Љубивоје Стојановић, Војислав Јелић, Ненад Ристовић и приређивач Душан Иванић.

14. мај Под руководством Марка Недића, одржан је трећи овогодишњи Књижевни салон „Код Доситеја“. Тема овог Салона била је књига „Доситеј и доситејевштина“ Ђорђа Ј. Јанића коју је објавила Српска књижевна задруга 2014. године. О књизи су говорили: Мило Ломпар, Милан Радуловић и Ђорђе Јанић.

18. мај Конкурс „Радионица баснописаца“ завршен је Одлуком жирија, који је радио у саставу: Слободан Станишић, књижевник, председник жирија, Марија Бишоф, књижевница, Сузана Поњавић, председник удружења „Пријатељи деце Општине Нови Београд“ и академски сликари Предраг Тодоровић и Ивана Видић. Више од шест стотина ученика трећег и четвртог разреда из 96 основних школа из свих крајева Србије послало је на конкурс своје литерарне и ликовне радове. Жири је одабрао најбоље радове у шест

категорија: најбољи литерарни рад, најбољи ликовни рад, најбољи текст и илустрација, најбољи стрип, специјална награда за оригиналност и најбоља колекција.

28. мај Одржан је Књижевни салон „Код Доситеја“, на којем је била представљена књига „Доситејејев ход“ Мирка Магарашевића. О књизи су говорили Ђорђе Ј. Јанић, Милан Радуловић, Војислав Јелић, Марко Недић и аутор. По својим жанровским карактеристикама књига песама „Доситејејев ход“ Мирка Магарашевића представља повратак српског неокласицизма, обнову духа једног времена и повратак темељним вредностима садржаним у идејама и делу Доситеја Обрадовића. Аутор је нагласио нарочити значај Доситејејеве непрекидне бриге о потомству српства и о пројекцији националне етике у коју треба да се уклопи свака индивидуална етика. Књижевном салону „Код Доситеја“ присуствовали су и млади љубитељи поезије, ученици Геодетско – техничке школе из Београда.

20. мај У оквиру програма 44. Бачког Вуковог сабора 20. маја 2015. године у Музеју Јадра у Лозници отворена је изложба „ПРЕКРЕТАЊА. Хале – Лајпциг, прекретница у животу Доситеја Обрадовића“ ауторке Драгане Грбић. Изложба је заједнички пројекат Института за књижевност и уметност и Задужбине „Доситеј Обрадовић“ из Београда, коју су подржали Центар за промоцију науке и Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а гостовање је организовано у сарадњи са Центром за културу „Вук Караџић“ из Лознице.

2. јун Задужбина „Доситеј Обрадовић“ је, у прелепом амбијенту Бео Зоо Врта, окупила најбоље младе баснописце у Србији. Војислав Јелић, члан Програмског савета, је у име Задужбине поздравио ђаке и пожелео им успех у раду. Слободан Станишић, песник, прочитао је одлуку жирија и заједно са Мирком Магарашевићем, књижевником и чланом Управног одбора Задужбине, уручио награде најбољим баснописцима за 2015. годину. Позориште „Цврчак“ улепшало

је својим веселим програмом и овогодишње уручење награда.

24. јун Уручене су награде победницима средњошколског конкурса „Идућ’ учи, у векове гледа“. Свечаним уручењем награда завршен је традиционални литерарни конкурс за ученике средњих школа, којим Задужбина већ 11 година окупља средњошколце из свих крајева Србије и региона где се пише и говори српским језиком. Награђене ученике и њихове професоре поздравио је Слободан Ж. Марковић, председник жирија, који је говорио о пристиглим радовима, њиховом квалитету и разноврсности, писмености ђака као и о сарадњи са професорима који су ђаке усмеравали и мотивисали да пишу и шаљу радове. Присутнима се обратио и Војислав Јелић, члан Програмског савета Задужбине, док је глумица Рада Ђуричин читала награђене радове, а након тога је присутне обрадовала казивањем одломка из монодраме „Опоруке Десанке Максимовић“, настале према књизи песама Драгомира Брајковића. Слободан Ж. Марковић и Рада Ђуричин уручили су награде најуспешнијим средњошколцима. Гости Задужбине „Доситеј Обрадовић“ обишли су споменик Доситеју Обрадовићу у Студентском парку, спомен таблу која се налази на месту некадашње зграде Текије Хаџи Шеиха Мухамеда у којој је за време Првог српског устанка заседао Правитељствујушчи совјет (а у којој је Доситеј Обрадовић живео и умро), Музеј Вука и Доситеја, као и Доситејев гроб у порти Саборне цркве.

2. септембар Жири за доделу награде „Доситејево златно перо“ у саставу: Радомир Путник, председник, Марија Бишоф, Војислав Јелић, Зоран Богнар и Гордан Маричић, донео је Одлуку да награди три најбоља рада и похвали још три. Награда „Доситејево златно перо“ додељује се за најбоље необјављене радове младих аутора до 30 година, у оквиру књижевних врста које је Доситеј увео у српску књижевност – есеј, басна, путопис, кратка прича. Пројекат „Доситејево златно перо“ подржао је Секретаријат за културу града Београда.

10. септембар У организацији Међународног славистичког центра и Задужбине „Доситеј Обрадовић“, у оквиру 45. скупа слависта, група студената српског језика са страних универзитета обишла је Нови Сад и Сремске Карловце. Млади слависти су посетили манастир Хопово на Фрушкој Гори, Матицу српску у Новом Саду, Ризницу Српске православне цркве у Сремским Карловцима, и свуда им је приређен срдчан дочек.

23. септембар Жири за доделу награде „Доситеј Обрадовић“ страном издавачу у саставу: Радомир Путник, председник, Гојко Божовић, Марко Недић и Зоран Хамовић једногласно је донео одлуку да овогодишњи лауреат буде шпанска издавачка кућа „Acantilado“ из Барселоне.

24. септембар У Свечаној сали Скупштине града уручене су награде „Доситејево златно перо“ за најбоље необјављене радове младих аутора до тридесет година у оквиру књижевних врста које је Доситеј увео у српску књижевност – есеј, басна, путопис, кратка прича.

Програм је започео свечаном песмом „Востани Србије“ Варткеса Баронијана на текст Доситеја Обрадовића коју је отпевао хор „Абрашевић“ под управом диригента Иванке Стојков. Рада Ђуричин, глумица и водитељ програма, поздравила је присутне у име Задужбине „Доситеј Обрадовић“, а беседу о великом Доситеју одржао је Душан Иванић. Након песме Васка Попе „Невидљиви земљак“ коју је говорила Рада Ђуричин, млади пијаниста Лука Милосављевић извео је „Токату“ Јено Такоша.

Одлуку жирија о додели награде „Доситејево златно перо“ прочитао је Гордан Маричић, а награде добитницима је уручио председник Управног одбора, Радомир Путник.

Овом приликом су уручене и захвалнице, које је поводом једанаестог рођендана, Управни одбор Задужбине „Доситеј Обрадовић“ доделио дугогодишњим пријатељима са којима је Задужбина успешно сарађивала и имала бројне заједничке активности – научне скупове, округле столове, уметничке програме, радионице, школска такмичења,

гостовања и подршку у реализацији програма. Добитници захвалница су: Београдски зоолошки врт, Београдска пословна школа, Вукова задужбина, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Културно – просветна заједница Србије, Матица српска, Међународни славистички центар, Народно позориште у Београду, Савез Срба у Румунији и Управа за сарадњу са црквама и верским заједницама.

2. октобар Задужбина „Доситеј Обрадовић“ била је гост Машинско–електротехничке школе у Прибоју. Сарадња Задужбине и ове школе траје већ дужи низ година и заснива се на активном учешћу ђака на литерарном конкурс за ученике средњих школа „Идућ’ учи, у векове гледа“. Њихови радови су били врло запажени и добили су већи број награда и похвала. За ово је посебно заслужна професорка Јасна Пешут, која је ученике упознавала са Доситејевим животом и делом и подстицала да и сами пишу и учествују на конкурсима. На њен предлог, уз подршку управе школе и локалне заједнице, Задужбина је организовала гостовање у школи са представом „Човек човеку“, коју је режирала легендарна глумица Рада Ђуричин. У препуној, лепој и богато опремљеној библиотеци школе, Рада Ђуричин је заједно са глумицом Вјером Мујовић, зналачки и са пуно емоција казивала приче великана српске прозе: Боре Станковића, Иве Андрића, Бранка Ћопића, Исидоре Секулић и Милована Данојлића. Представу је пратила музика Боре Дугића са издања „Између сна и јаве“.

7. октобар На позив организације Пријатељи деце Земуна, управник Задужбине „Доситеј Обрадовић“, Мирјана Драгаш, у Удружењу књижевника Србије, уручила је награду деље критике „Доситејево перо“ за најбоље књиге за млађи и старији школски узраст. Конкурс Дечеје критике „Доситејево перо“ установили су Секретаријат за културу града Београда, библиотека „Доситеј Обрадовић“ и организација Пријатељи деце општине Вождовац. Организатори Доситејевог пера су Друштво пријатеља деце Вождовац, Музеј српске књижевности и Пријатељи деце Земуна.

25.10–01.11. Задужбина „Доситеј Обрадовић“ учествовала је на јубиларном, 60. међународном сајму књига у Београду и представила своја издања у Хали 4 Београдског сајма.

26. октобар На Сајму је по девети пут, додељена награда „Доситеј Обрадовић“ страном издавачу за изузетан допринос превођењу књижевног стваралаштва и представљању културе Србије. Добитник награде је била шпанска издавачка кућа „Асантиладо“ из Барселоне, која је од оснивања до данас била проевропски оријентисана и циљ јој је био да открива писце који су непознати шпанским читаоцима. Награду је власници и уредници издавачке куће, Сандри Ољо, уручио Марко Недић, члан жирија. У беседи под називом „Похвала издавачу“, Гојко Божовић је у име жирија констатовао да „издавачки програм каталонског издавача представља остварење циљева због којих је основана награда „Доситеј Обрадовић“. Награду додељује Задужбина уз подршку Министарства за културу и информисање и Београдског сајма.

27. октобар На штанду Центра за промоцију науке, одржана је радионица „Прометеј“ коју су, уз подршку Задужбине „Доситеј Обрадовић“, осмислиле професорке Филолошког факултета Душица Тодоровић Лакава и Зона Мркаљ. Радионицу су водиле студенткиње Филолошког факултета Јасмина Диковић, Сандра Видић и Мира Милосављевић, а учествовали су ученици ОШ „Јован Јовановић Змај“. Пројекат „Прометеј“ подржао је Секретаријат за културу града Београда.

5. новембар На позив Савеза Срба у Румунији, Задужбина „Доситеј Обрадовић“ учествовала је на Мини сајму српске књиге који је одржан у оквиру манифестације *Дани српске културе у Темишвару* од 5–7 новембра 2015. године. Због немогућности да представници Задужбине буду у Темишвару у време ове манифестације, организатори Мини сајма српске књиге љубазно су омогућили да издања Задужбине „Доситеј Обрадовић“ буду представљена јавности.

19. новембар Жири за доделу награде „Доситеј Обрадовић“ за животно дело, који је радио у саставу: Војислав Јелић (председник), Славко Гордић, Марко Недић, Драган Симеуновић и Мирко Васиљевић, једногласно је донео одлуку да се награда за животно дело, у 2015. години, додели господину Раши Попову, књижевнику, публицисти, глумцу и дугогодишњем телевизијском новинару. У образложењу жирија стоји: „Педагошки учинак стваралачког и медијског дела и деловања Раше Попова на Доситејевом трагу духовног оплемењивања младих нараштаја на укупном српском духовном простору, укључујући стару и нову дијаспору, чини га достојним Доситејеве награде за животно дело.“

2. децембар У просторијама Задужбине одржана је, друга по реду, радионица у оквиру пројекта „Прометеј“. У овој радионици учествовали су ученици шестог разреда Основне школе „Дринка Павловић“ из Београда, који су дошли у пратњи библиотекарке школе Славице Хорват.

8. децембар Одржана је трећа радионица пројекта „Прометеј“ у ОШ „Младост“ на Новом Београду. Радионице су одржане на часовима српског и италијанског језика у шестом и осмом разреду. Ученици су са великим интересовањем учествовали у задатим активностима, показали завидно знање о Доситеју и његовом значају за српску културу.

УПУТСТВО АУТОРИМА ЗА УРЕЂЕЊЕ ТЕКСТА

У годишњаку *Доситејејев врт* објављују се радови из свих области истраживања Доситејевог дела и српске културе 18. века као и других култура повезаних са Доситејевим деловањем. Радови који су већ објављени или понуђени за објављивање у некој другој публикацији не могу бити прихваћени за објављивање у Годишњаку. Ако је рад био изложен на научном скупу у виду усменог саопштења (под истим или сличним насловом), податак о томе потребно је навести у посебној напомени, по правилу при дну прве странице чланка. Радови треба да буду достављени електронски, у прилогу – као отворени документ (Word) и у PDF формату, на следеће адресе: dragana.vukicevic@vektor.net или zaduzbina.dositej@open.telekom.rs. На линији Subject написати **Za Dositejev vrt**. У случају да аутор користи специјалне знаке (нпр. старогрчке, старословенске, хебрејске и сл.), дужан је да пошаље тип нестандардног фонта који је коришћен.

Редакција часописа *Доситејејев врт* прима рукописе на разматрање током целе године. Након уредничког читања и одобравања, рад се даље прослеђује на анонимну рецензензију. Да би био објављен, текст треба да добије две позитивне рецензије. Аутор има право да затражи извод из рецензије из ког се, за ту прилику, изоставља име и презиме рецензента.

Саставни делови референци (ауторска имена, наслов рада, извор итд.) наводе се у свим чланцима објављеним у часопису на исти начин, у складу са усвојеном формом навођења (MLA – Modern Language Association Handbook for Writers of Research Papers).

1. **Дужина рукописа:** до 12 страница (35.000 словних знакова са размацима, укључујући и литературу)

2. **Формат:** *фонџ:* Times New Roman; *величина фонџа:* 12; *размак између редова:* Before: 0; After: 0; Line spacing: Single

3. **Параграфи:** *формати:* Normal; *први ред:* увучен аутоматски (Col 1)

4. **Име аутора:** Наводе се име(на) аутора, **средње слово** и презиме(на). Име и презиме домаћих аутора увек се исписује у оригиналном облику (ако се пише латиницом – са српским дијакритичким знаковима), независно од језика рада.

5. **Назив установе аутора (афилијација):** Непосредно након имена и презимена наводи се пун (званични) назив и седиште установе у којој је аутор запослен, а евентуално и назив установе у којој је аутор обавио истраживање. У сложеним организацијама наводи се укупна хијерархија. Ако је аутора више, а неки потичу из исте установе, мора се, посебним ознакама или на други начин, назначити из које од наведених установа потиче сваки од аутора. Функција и звање аутора се не наводе.

6. **Контакт подаци:** Адресу или електронску адресу аутор ставља у напомену при дну прве странице чланка, која је звездицом везана за презиме аутора. Ако је аутора више, даје се само адреса првог аутора. Назив и број пројекта, односно назив програма у оквиру кога је чланак настао, као и назив институције која је финансирала пројекат или програм наводи се у посебној напомени, која је двема звездицама везана за назив установе у којој је аутор запослен.

7. **Језик рада и писмо:** Радови се објављују на српском језику, екавским или ијекавским књижевним изговором, ћирилицом. У договору са Редакцијом часописа, рад може бити објављен и на другом језику.

8. **Наслов:** Наслов треба да буде на језику рада; треба га поставити центрирано и написати великим словима.

9. **Апстракт:** Апстракт треба да садржи циљ истраживања, методе, резултате и закључак. Треба да има до 100 речи и да стоји између заглавља (наслов, имена аутора и др.) и

кључних речи, након којих следи текст чланка. Апстракт је на српском или језику чланка. Апстракт треба да буде испод наслова рада, без ознаке *Апстракт*. [Техничке пропозиције за уређење: формат – фонт: Times New Roman, Normal; величина фонта: 11; размак између редова – *Before*: 0; *After*: 0; *Line spacing*: Single; први ред – увучен аутоматски (Col 1).]

10. Кључне речи: Број кључних речи не може бити већи од 10. Кључне речи дају се на оном језику на којем је написан сажетак. У чланку се дају непосредно након апстракта, са ознаком *Кључне речи*. [Техничке пропозиције за уређење: формат – фонт: Times New Roman, Normal; величина фонта: 11; први ред – увучен аутоматски (Col 1).]

11. Претходне верзије рада: Ако је чланак био изложен на скупу у виду усменог саопштења (под истим или сличним насловом), податак о томе треба да буде наведен у посебној напомени, при дну прве стране чланка. Не може се објавити рад који је већ објављен у неком часопису: ни под сличним насловом нити у измењеном облику.

12. Навођење (цитирање) у тексту:

У часопису *Досићејев врш* се употребљава парентетички модел цитирања, док се за навођење литературе на крају рада користи модификовани MLA (Modern Language Association's Style: [http:// owl.english.purdue.edu/owl/section/2/11/](http://owl.english.purdue.edu/owl/section/2/11/)) начин библиографског цитирања. Приликом цитирања у тексту, библиографска парентеза треба да садржи презиме аутора, годину објављивања рада, двотачку и број странице са које је цитат преузет: (Иванић 2008: 42). За радове са два или више аутора наводе се презимена прва два аутора, одвојена зарезом: (Ивић, Клајн и др. 2007: 32).

Када се цитирају текстови на страном језику, имена аутора у парентези наводе се у изворном облику док га у тексту треба транскрибовати: „као што Стјуарт Хол истиче у свом тексту... (Hall 1997: 78)“. Уколико се цитира превод, у парентези се даје транскрибовано презиме: (Хол, 1996: 4). Када се у раду помиње више студија које је један аутор публикувао исте године, у парентези је потребно одговарајућим азбучним словом прецизирати о којој се библиографској одредници из коначног списка литературе ради, на пример (Иванић

2010а: 217). Уколико библиографски извор има више аутора, у загради се наводе презимена прва два аутора, док се презимена осталих аутора замењују скраћеницом *и др.*: (Ивић, Клајн и др. 2007).

Начин позивања на изворе у оквиру чланка мора бити консеквентан од почетка до краја текста. Захтева се следећи систем цитирања, преовлађујући у науци о језику:

... (Бошковић 1978: 47–51) ...,
 (в. Бошковић 1978: 47–51) ...,
 (уп. Бошковић 2001: 47–51) ...,
 Бошковић (1978: 47–51) сматра да ...

[наводнике и полунаводнике обележавати на следећи начин: „“]

13. Напомене (фусноте): Напомене се дају при дну стране у којој се налази коментарисани део текста. Могу садржати мање важне детаље, допунска објашњења, назнаке о коришћеним изворима итд., али не могу бити замена за цитирану литературу. [Техничке пропозиције за уређење: формат – Footnote Text; први ред – увучен аутоматски (Col 1); величина фонта – 10; нумерација – арапске цифре.]

14. Табеларни и графички прикази: Табеларни и графички прикази треба да буду дати на једнообразан начин, у складу с лингвистичким стандардом опремања текста.

15. Листа референци (литература): Цитирана литература обухвата по правилу библиографске изворе (чланке, монографије и сл.) и даје се искључиво у засебном одељку чланка, у виду листе референци. Литература се наводи на крају рада, пре резимеа, са ознаком: ЛИТЕРАТУРА. Референце се наводе на доследан начин, азбучним односно абецедним редоследом. Ако се више библиографских јединица односи на истог аутора, оне се хронолошки постављају. Референце се не преводе на језик рада. Саставни делови референци (ауторска имена, наслов рада, извор итд.) наводе се на следећи начин:

[за књигу]

Јакобсон 1978: Р. Јакобсон, *Оледи из њоешике*, Београд: Просвета.

[за чланак]

Милановић 2000: А. Милановић, „Стереотипност и креативност у структури новинске вести при генези српског новинарског подстила“, Београд: *Српски језик*, V/1–2, Београд, 623–639.

[за прилог у зборнику]

Чутура 2009: И. Чутура, „Употреба прилошких израза са именицом 'место' у пренесеном значењу“, у: М. Ковачевић (ред.), *Српски језик, књижевност, уметност*, књ. I, *Српски језик у ујојреби*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 277–288.

[за радове штампане латиницом]

Симеон 1969: R. Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Zagreb: Matica hrvatska.

[за радове на страном језику – латиницом]

Блумфилд 1970: L. Bloomfield, *Language*, 12. ed., Unvin, London: University Books.

[за радове на страном језику – ћирилицом]

Плотњикова 2000: А. А. Плотникова, *Словари и народная культура*, Москва: Институт славяноведения РАН.

Радове истог аутора објављене исте године диференцирати додајући *a*, *b*, *c* или *a*, *б*, *в*, нпр.: *2006a*, *2006b* или *2009a*, *2009б*.

Ако има два аутора, навести оба презимена, нпр.: *Симић, Остојић*; ако их има више: после првог презимена (а пре године) додати *et al* или *и др*.

Ако није прво издање, ставити суперскрипт испред године, нпр.: Лич ²1981: G. Leech, *Semantics*, Harmondsworth etc.: Penguin Books.

[Техничке пропозиције за уређење: формат – фонт: Times New Roman, Normal; величина фонта: 11; размак између редова – *Before*: 0; *After*: 0; *Line spacing*: Single; први ред: куцати од почетка, а остале увући аутоматски (Col 1: опција Hanging, преко апликаата Paragraph – са менија Format), нпр.:

Гутшмит 2003: К. Гутшмит, Имена собственные в социальных диалектах, Београд: *Српски језик*, VIII/1–2, 251–258.]

Поступак цитирања докумената преузетих с интернета:

[монографска публикација доступна on-line]

Презиме, име аутора. *Наслов књије*. «адреса са интернета». Датум преузимања.

Пр.: Veltman, K.H. *Augmented Books, knowledge and culture*.
 <<http://www.isoc.org/inet2000/cdproceedings/6d.>>02.02.2002.

[прилог у серијској публикацији доступан on-line]

Презиме, име аутора. Наслов текста. *Наслов периодичне публикације*, датум периодичне публикације. Име базе података. Датум преузимања.

Пр.: Du Toit, A. Teaching Info-preneurship: student's perspective. *ASLIB Proceedings*, February 2000. Proquest. 21.02.2000.

[прилог у енциклопедији доступан on-line]

Име одреднице. *Наслов енциклопедије*. «адреса са интернета». Датум преузимања.

Пр.: Wilde, Oscar. *Encyklopedia Americana*.< >15.12.2004.

16. Резиме: Ако је језик рада српски, онда је резиме обавезно на једном светских језика. Резиме се даје на крају чланка, након одељка ЛИТЕРАТУРА. Превод кључних речи на језик резимеа долази после резимеа.

ИЗДАВАЧ
Задужбина „Доситеј Обрадовић“

ЗА ИЗДАВАЧА
Мирјана Драгаш

ПРИПРЕМА И ШТАМПА

Cigoja
Ш Т А М П А

office@cigoja.com

ТИРАЖ
300

Штампање ове публикације омогућено је финансијском
подршком Министарства културе и информисања
Републике Србије.